

รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

The Development Direction of the Community Institute in Highland Area

โดย

ประเทือง นรินทรากุล ณ ออยุธยา

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ

รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

The Development Direction of the Community Institute in Highland Area

โดย

ประเทือง นรินทรากุล ณ ออยุธยา

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ

รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

The Development Direction of the Community Institute in Highland Area

คณะวิจัย

นาย ประเทือง นรินทรากุล ณ ออยุธยา

นาย นาวิน โสกาภูมิ

นักวิจัย

ผู้ช่วยนักวิจัย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้เกิดขึ้น จากการเห็นปัญหา และเป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่อยู่ในวงวนปัญหาของเศรษฐกิจทั้งในระดับโลก ระดับหมู่บ้าน ระดับครัวเรือน และในฐานะปัจเจกชน ผู้ได้กินกระหล่ำ และผัก ผลไม้ ราคาถูกจากเกษตรกร บนพื้นที่สูงปลูก พร้อมกับเสียงพร่ำพรรณนาว่าชาวเขาปลูกผักมีสารพิษให้กิน ผ่านหูแทบทุกเช้าค่ำ ของรายการสิ่งแวดล้อม ทางโทรทัศน์และรายการสัมมนาเชิงวิชาการ และ การพำนักในห้องประชุม อีกด้านหนึ่งผมได้เห็นกระบวนการประท้วง และเข้าร่วมสังเกตการณ์ และให้กำลังใจ ในการชุมนุมเรียกร้อง ของพี่น้องชาวไทยบนพื้นที่สูง ที่ออกมาเรียกร้องร้องสิทธิในการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และได้เคยเข้าไปมีส่วนร่วมในการปลูกผัก ขายผัก เก็บเห็ด หาหน่อไม้ หาแมลง กับผู้คนเหล่านั้น ที่คนนอกเรียกพวกเขาว่า ชาวเขา คนดอย คนบนพื้นที่สูง คนชายขอบ ฯลฯ หรือแม้กระทั่งศัพท์แสงที่มีลักษณะเหยียดหยามทางชาติพันธุ์ ว่า “ยาง” หรือ “แซ่”

การกล่าวหา เป็นผู้ร้าย และไม่พัฒนา ของชาวเขา ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนา ซึ่งเป็นภาระของผู้เจริญจะต้องเข้าไปช่วยกัน “พัฒนา” งานวิจัยนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะตอบคำถามว่า กระบวนการพัฒนาบนพื้นที่สูงในฐานะของนักวิจัย ควรจะเป็นไปอย่างไร แต่งานวิจัยชิ้นนี้กำลังจะบอกว่า การพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้น มีสภาพอีกด้านหนึ่งจากมิติที่ชุมชนมอง ตามกระบวนการ “ชุมชนวิจัย” ซึ่งเป็นการมองร่วมผ่านสายตาของผู้เขียนในฐานะนักวิจัยภายนอก และผู้นำชุมชนในฐานะนักวิจัยตนเอง ซึ่งก็ได้สะท้อนมิติการพัฒนาในอีกแง่มุมหนึ่งโดยมีประเด็น “การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นของตัวเอง” การพัฒนาในที่นี้ จึงมีนัยยะสองประการ คือ การพัฒนาที่เคลื่อนไหวไปเอง ตามกระแสโลกาภิวัตน์ ที่แพร่กระจายขึ้นไปบนพื้นที่สูง และการพัฒนาในฐานะที่รัฐเป็นกลไก ตามธรรมชาติของระบบทุนนิยมในสังคมเปิด ที่มีทั้งด้านที่เป็นบวก และด้านที่เป็นลบ ซึ่งพี่น้องชุมชนบนพื้นที่สูง บ้านสบวิน บ้านแม่สะป๊อก บ้านหนองเต่า ได้ช่วยบอก บทเรียนการพัฒนา บนพื้นที่สูงให้กับผู้เขียนอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งต้องขอขอบคุณในความรู้อันล้ำค่าเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง

ซึ่งการทำให้รายการวิจัยในลักษณะนี้ ปรากฏขึ้นมาได้นั้นก็เนื่องจากการเห็นความสำคัญและคุณค่าในพลังของชุมชนบนพื้นที่สูง ในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ ของ สกว. ภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์ ดร. ปิยวัติ บุญหลง ที่ให้กำลังใจ และมีความยินดีในการสนับสนุนโครงการวิจัย อย่างดีเสมอมา รวมทั้งรอคอยรายงานฉบับสมบูรณ์ ด้วยความอดทน ต้องขอขอบคุณ ดร. สิทธิ์ สโรบล ช่วยชี้แนะ ปรับปรุงงานวิจัยให้เป็นไปตามเป้าหมาย อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ กัลยาณมิตร ผู้คอยช่วยวิพากษ์วิจารณ์ ด้วยความจริงใจ รวมทั้งเพื่อนพ้องน้อง พี่ใน สกว. ภาคเหนือ ที่คอยให้ความสนใจติดตาม สนับสนุนการทำงานวิจัยด้วยดีเสมอมา

รายงานวิจัย ฉบับนี้จะเกิดขึ้นได้ยากมาก ถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือ จากคุณนาวัน โสกาภูมิ อย่างเอาการเอางานในฐานะผู้ช่วยวิจัย และอาสาสมัครเพื่อชุมชนบนพื้นที่สูง สุดท้าย ต้องขอขอบคุณ น้องพร้อม และ แว่ว ที่คอยกระตุ้นเตือน ให้กำลังใจ ต่อการทำวิจัยให้สำเร็จบรรลุลงไปด้วยดี

ประเทือง นรินทรางกุล ณ อุรุทยา

เมษายน 2544

ชื่อเรื่อง: ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

The Development Direction of the Community Institute in Highland Area

ชื่อผู้เขียน: นายประเทือง นรินทรวงกุล ณ ออยุธยา

บทคัดย่อ

รายงานวิจัย ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินศักยภาพและเงื่อนไขต่างๆ ของชุมชนที่จะมีส่วนช่วยให้เกิดการจัดตั้งและพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชน บนพื้นที่สูงให้เป็นสถาบันที่พึ่งทางเศรษฐกิจ ของสมาชิกภายในชุมชนท้องถิ่น และเพื่อศึกษาเงื่อนไขทางสังคมและทดลองปฏิบัติร่วมกับชุมชนในการจัดตั้ง และดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

ชุมชนบนพื้นที่สูง มีศักยภาพในการสะสมทุน และการจัดการทรัพยากรทุนด้วยตนเอง มาก่อนแล้วที่จะมีการขยายตัวเข้าไป ของกระบวนการพัฒนาของรัฐและระบบตลาด โดยเป็นการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ บนพื้นฐานการจัดการร่วมกันของชุมชน ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบผสม(Mixed Economy) ซึ่งศักยภาพเหล่านั้นสามารถแสดงให้เห็นได้ โดยผ่านแบบแผนจัดการที่ดิน น้ำ ป่าไม้ การใช้ทรัพยากรจากป่า และการจัดการเชิงสถาบันของชุมชน

เมื่อการพัฒนาของรัฐและระบบตลาดได้แพร่เข้าไปในพื้นที่สูง ได้บีบให้ชุมชนบนพื้นที่สูง กลายเป็นสังคมเปิด ที่ต้องสัมพันธ์และพึ่งพิงตลาดมากขึ้น ชุมชนได้มีการปรับตัวเพื่อใช้ทรัพยากรในรูปแบบใหม่ ที่ต้องใช้ทุนเงินสด และต้องมีการค้าขายภายใต้ระบบตลาด ในระบบสังคมเปิด ได้กลายเป็นเงื่อนไขของชุมชนที่จะต้อง มีการปรับตัวเพื่อปรับความสัมพันธ์ของชุมชนกับระบบตลาดและรัฐใหม่ การพัฒนาแบบแผนการจัดการทรัพยากรเชิงซ้อน ได้เป็นยุทธวิธีสำคัญ ของการปรับตัวดังกล่าว พร้อมกับการยอมรับรูปแบบเชิงสถาบันแบบใหม่ ให้เป็นกลไกในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ในการอยู่ร่วมกับระบบตลาดในระบบสังคมเปิด ซึ่งการจัดการทรัพยากรและการปรับตัวในลักษณะดังกล่าว ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ที่จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพให้แข็งแกร่งขึ้น ในการอยู่ร่วมกับระบบตลาด

โครงการวิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน ในการเรียนรู้ และทำความเข้าใจร่วมกับผู้นำชุมชน ตามกระบวนการ “ชุมชนวิจัย” โดยมุ่งไปที่การประเมินศักยภาพของตนเอง และการเรียนรู้กลไกของระบบตลาด และลักษณะเชิงสถาบันในระบบสังคมเปิดที่จะทำให้ชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ในการเข้าสู่ระบบตลาดดังกล่าว ซึ่งจะต้องมีการเตรียมความพร้อมในหลายด้านเช่น การด้านการสะสมทุน การระดมทุนจากภายในและจากภายนอกชุมชน การพัฒนาสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด รวมถึงการสร้างช่องทางเพื่อเข้าสู่ตลาด ซึ่งมีทั้งเงื่อนไขและโอกาส ที่เป็นไปได้ จากสถาบันตามธรรมชาติ และสถาบันที่สร้างขึ้นใหม่ รวมถึงทรัพยากรต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว ทั้งนี้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐและระบบตลาด อย่างเป็นธรรมด้วย

came along with the acceptance of the new institutional form to be a mechanism in economical development for the highland community to survive in the market system within the opened community. However, this resource management and adaptation were still in the early stage and needed to be studied in order to improve the potential and be able to survive in the market system.

This research project had taken part in the community. There were learning and understanding along with the community leaders under the process of "research community" by focusing on the self-potential evaluation, and on the learning of market system mechanism. The learning of the institutional characteristics in the opened society that would help the community to be sustainable in the market system was also another important thing. These needed to be prepared in many aspects such as capital accumulation, fund raising from both inside and outside community, product development to be coherent with the demand of the market, including to creating of the path to the market. These had both possible conditions and opportunity to be success from both national and brand new establish institutions, along with the resources existed in the community. However, in order to be successful, these also needed to be supported fairly from the government and market system.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	6
คำถามหลักการวิจัย	7
กรอบความคิดและระเบียบวิธีวิจัย	7
การเก็บรวบรวมข้อมูล	8
ขอบเขตพื้นที่วิจัย	8
การวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผลการวิจัย	10
ข้อจำกัดการวิจัย	11
บทที่ 2 การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง	12
2.1) การพัฒนาของรัฐและการขยายตัวของระบบตลาด	12
2.2) การขยายตัวของระบบการค้าบนพื้นที่สูงแม่วง	19
สรุป	22
บทที่ 3 การปรับตัวของชุมชน และทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง	24
3.1) การรักษาระบบการใช้ที่ดินที่หลากหลายเพื่อการยังชีพ	24
3.2) การทำนาค้ำขั้นบันได	40
3.3) การจัดการน้ำ	48
3.4) การจัดการป่าและการเก็บหาผลผลิตจากป่า (ผลกรัฐออกจากหมู่บ้าน)	51
3.5) สรุป วิเคราะห์	52
3.6) ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง	55
บทที่ 4 เงื่อนไข โอกาส การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง	58
4.1) เงื่อนไขและโอกาส การพัฒนาสถาบัน ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ	58
4.2) การรวมกลุ่มเป็นสถาบันเศรษฐกิจแบบใหม่	63
สรุป วิเคราะห์	81
บทที่ 5 สรุป และข้อเสนอแนะ ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง	87
5.1) กระบวนการวิจัย	87

5.2) การพิจารณาในแง่การพัฒนา เพื่อเข้าสู่ระบบตลาด

89

บรรณานุกรม

91

ภาคผนวก

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนบนพื้นที่สูง ในภาคเหนือของประเทศไทย เป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะและมีความหลากหลายในทางสังคม วัฒนธรรม และการใช้ทรัพยากร บนพื้นฐานของของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ที่ประกอบไปด้วย ลัวะ กะเหรี่ยง ถิ่น ขมุ มาบริ ม้ง เย้า อาข่า ลีซู ลาหู่ ประหล่อง และ จีนฮ่อ

ในช่วงสามสิบปีที่ผ่านมา ชุมชนบนพื้นที่สูงเหล่านี้ มีสภาพเป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ของรัฐ และหน่วยงานความช่วยเหลือระหว่างประเทศ โดยมีเหตุผลเบื้องหลังว่า กลุ่มชนบนพื้นที่สูงเหล่านี้ คือ สาเหตุของปัญหาสามประการคือ 1) ปัญหาการเพาะปลูกฝิ่น และการแพร่ระบาดของเฮโรอีน 2) ปัญหาความมั่นคงของชาติ และการแพร่ระบาดของลัทธิคอมมิวนิสต์ และ 3) ปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม (Vandermeer 1981, Tapp, 1989, ทวิช 2541) การแก้ไขปัญหาดังกล่าว นอกจากการใช้นโยบาย ทางกฎหมาย และการเมือง เพื่อควบคุมชุมชนบนพื้นที่สูงแล้ว รัฐและหน่วยงานต่างๆเหล่านี้ยังได้ใช้นโยบายทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นที่สูง มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้วย ซึ่งสาระสำคัญโดยสรุปคือ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า ด้วยการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ที่ดินจากการทำการเกษตรแบบเคลื่อนย้าย (Shifting cultivation) มาสู่การทำการเกษตรแบบถาวร (Permanant agriculture) โดยใช้เทคโนโลยีการเกษตรแบบใหม่ และพัฒนาให้ชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นชุมชนเปิด ที่มีการติดต่อกับโลกภายนอกทางด้านการตลาด และการแลกเปลี่ยนสินค้า ในแทบทุกเผ่า ซึ่งผลของการพัฒนา ได้นำมาสู่ข้อวิจารณ์จำนวนมาก ที่แสดงถึงความไม่ประสบความสำเร็จในแง่มุมต่างๆ เช่น เป็นการผลักดันให้ชาวเขาเข้าสู่ความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพา กับระบบตลาด การทำลายสภาพแวดล้อม (Anan 1996, Sutee 1985) และการเกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับที่ราบว่า เป็นสาเหตุของการทำลายทรัพยากรน้ำ เป็นต้น

ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง เข้าสู่การผลิต เพื่อการค้า ดำรงอยู่บนพื้นฐานปัญหาสี่ประการของชุมชนคือ ประการที่หนึ่ง ปัญหาการสะสมทุน ซึ่งไม่เพียงพอที่จะเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า และการไร้การสะสมทุนในรูปของเงินสด เพื่อใช้จ่ายในกิจการการลงทุน เพื่อการผลิตเพื่อการค้า ทำให้นำไปสู่การพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน และการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากสถาบันการเงินนอกระบบ หรือกลุ่มทุนการค้า ที่เข้าไปสัมพันธ์กับชุมชน

บนพื้นที่สูงในรูปแบบต่างๆ หรือแม้กระทั่งสถาบันการเงินของรัฐเอง การพึ่งพาภายนอก ได้นำไปสู่ การขาดความเป็นอิสระ ในการตัดสินใจ ที่จะทำการผลิตบนพื้นฐานปัจจัยทุน ที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน หรือละเลยที่จะใช้ทุน และพัฒนาปัจจัยทุนภายในท้องถิ่น ให้มีศักยภาพ

ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ในลักษณะการพึ่งพาปัจจัยทุนจากภายนอกได้นำไปสู่การสูญเสียส่วนเกิน (Surplus) จำนวนมาก จากความสัมพันธ์ทางการผลิตเพื่อการค้าระหว่างชุมชนบนพื้นที่สูง กับกลุ่มทุนพ่อค้าที่มีความเหนือกว่าในการเข้าถึงปัจจัยทุนในการผลิต และการตลาด รวมถึงมีส่วนกำหนดแบบแผนการใช้ที่ดินของเกษตรกรบนพื้นที่สูง ที่นำไปสู่การทำลายสภาพแวดล้อมมากขึ้น ในขณะที่ปัญหาพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัญหาความไม่มั่นคงในการยังชีพก็ยังไม่ได้รับการแก้ไข

ประการที่สอง ปัญหาภาคการผลิต เป็นปัญหา ที่มีความสัมพันธ์กับปัญหาประการที่หนึ่งในประเด็น ที่เกี่ยวกับความสามารถของชุมชน ในการเข้าถึงปัจจัยทุนเพื่อทำการผลิต นอกจากที่ดินแล้ว ชุมชนบนพื้นที่สูงยังต้องพึ่งพาปัจจัยทุนภายนอก ทำให้การผลิต ของเกษตรกรตกอยู่ภายใต้การบงการ ของเจ้าของทุน ทั้งในด้านการใช้ปัจจัยการผลิต เทคนิคการผลิต จึงทำให้เกิดภาวะชะงักงัน ในการพัฒนาองค์ความรู้ ในการผลิต ที่เป็นของตนเองขึ้นมา

การพึ่งพาองค์ความรู้ที่มารากฐานจากภายนอก และอยู่นอกเหนือ การควบคุมของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดสถานะการพึ่งพาและขึ้นต่อ ซึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญ ของการสูญเสียผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น ในสิ่งที่ควรจะได้ ปัญหานี้ได้กลายเป็นปัญหาหลักของการพัฒนาเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าของชุมชนบนพื้นที่สูง ในสถานการณ์ปัจจุบัน

ภาวะการพึ่งพาภายใต้กระบวนการผลิตที่เกิดขึ้น นำไปสู่ภาวะการเสียเปรียบ เมื่อเกษตรกรนำผลผลิต ของตนเองเข้าสู่ภาคการค้า บ่อยครั้งที่ราคาผลผลิตที่ได้รับ ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน จึงทำให้เกิดการละทิ้งการผลิตภาคการเกษตรที่เป็น รากฐาน ของตนเองไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการ ดังนั้นปัญหาด้านแรงงาน และการขาดความรู้ การผลิตภาคการเกษตรของคนรุ่นใหม่ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่กำลังเริ่มจะเกิดขึ้น ในชุมชนบนพื้นที่สูงในขณะนี้

แม้ว่าสภาพการไร้การจ้างงาน ในภาคอุตสาหกรรมในสถานการณ์ปัจจุบัน จะผลักดันให้คน กลับสู่ชุมชนดั้งเดิมมากขึ้นก็ตาม แต่แรงงานที่กลับไปเหล่านี้ กำลังตกอยู่ในสถานะ การเป็นอัมพาตทางโครงสร้าง(Structural Alienation) ทรัพยากรที่เคยเป็นของตนเอง ได้ตก อยู่ในความควบคุมผู้อื่น เช่น การจัดการน้ำภายใต้ระบบเหมืองฝาย ทรัพยากรพันธุกรรม การจัดการแรงงาน หรือแม้แต่ว่าความรู้ที่มีอยู่ก็ไม่สามารถ ที่จะใช้ประโยชน์ เข้าสู่การผลิต ของตนเองได้

อันเนื่องจากปัญหาหลายประการ เช่น การเชื่อมต่อ ระหว่างความรู้ดั้งเดิมของระหว่างคนรุ่นเดิม กับคนรุ่นใหม่ ยังเป็นสิ่งยาก ที่จะประสาน เชื่อมต่อกันได้อย่างสนิทในเวลาอันรวดเร็ว

ประการที่สาม ปัญหาด้านการตลาด ซึ่งมีปัญหาสำคัญอยู่สองประการ ที่จะต้องดำเนินการพัฒนา คือ 1) ปัญหาความสามารถ ในการนำพืชผลผล ของตนเองเข้าสู่ระบบตลาด ทั้งในระดับท้องถิ่น และการส่งออก

ในระดับท้องถิ่น การผลิตที่ต้องอยู่ภายใต้การบงการของเจ้าของทุน ทำให้การผลิตไม่มีความหลากหลาย ของชนิดผลผลิต แต่ปริมาณการผลิตมีมาก ลักษณะเช่นนี้ทำให้ตลาดผลผลิต มีความคับแคบตามไปด้วย จึงทำให้ข้ออ้าง ในเรื่องผลผลิต ล้นเกิน และเป็นผลให้ราคาสินค้าตกต่ำกลายเป็นข้ออ้าง ที่ถูกหยิบยกมาเพื่อกดราคาสินค้าของเกษตรกรบนพื้นที่สูงบ่อยครั้ง

ปัญหาการคับแคบของตลาด จึงเป็นปัญหา ที่มีส่วนสัมพันธ์ กับภาคการผลิต และการสะสมทุนด้วยว่า จะสามารถพัฒนา ให้สามารถเป็นอิสระ จนสามารถ ที่จะตัดสินใจทำการผลิต และเลือกตลาดสินค้า ให้สอดคล้องเหมาะสมกับผลผลิตของตนเอง หรือสามารถควบคุมตลาด สินค้าได้หรือไม่

ในระดับการส่งออก แม้ว่านโยบายการผลิตเพื่อการส่งออก ได้ถูกพัฒนา มาไม่น้อยกว่าสามสิบปี แต่ความรู้ในเรื่อง กระบวนการจัดการ การผลิตเพื่อการส่งออก หรือการดำเนินการส่งออกเอง ด้วยสถาบันภายในชุมชนท้องถิ่นเอง ยังมีอยู่อย่างจำกัด และไม่เชื่อมั่นนโยบายของรัฐ เข้ามามีดำเนินการในเรื่องนี้ กับสถาบันของเกษตรกร

2) ปัญหาการจัดการตลาดผลผลิตเพื่อการค้าของเกษตรกร ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนถึงปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่แล้วผลผลิตจำนวนมาก ยังถูกจัดการ ด้วยกลไก ของพ่อค้าคนกลาง และมีจำนวนน้อยมาก ที่ผลิตเข้าสู่ตลาด ด้วยตัวของเกษตรกรเอง หรือด้วยสถาบันทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น

ประการที่สี่ ปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อม บนพื้นที่สูง ซึ่งการพัฒนาบนที่สูง ของหน่วยงานต่าง ๆ ได้กดดันให้ชุมชนบนพื้นที่สูง ที่ทำการผลิตอย่างหลากหลาย มาสู่การเพาะปลูกเพื่อการค้าเป็นเศรษฐกิจหลักเพียงอย่างเดียว ได้นำมาสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ทรัพยากร และการใช้ที่ดิน แบบถาวรพื้นที่เดียว ทำให้เกิดการกดดันต่อสภาพแวดล้อมมากขึ้น โดยเฉพาะการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ การไหลบ่าและพังทลายของดิน และกลายมาเป็นประเด็นปัญหาความขัดแย้ง ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร ของชุมชนบนพื้นที่สูง ในสถานการณ์ปัจจุบัน

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงพอสะท้อนให้เห็นได้ว่า การพัฒนาการผลิตเพื่อเข้าสู่การค้า โดยไม่ได้มีการเตรียมการสะสมทุน การผลิตและการจัดการตลาด รวมถึงมาตรการในการผลิตเพื่อรักษาสีแกว่ล้อม ทั้งในระดับครัวเรือน และระดับสถาบันของชุมชนแล้ว นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหา ความไม่มั่นคงในด้านอาหาร คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐาน ของชุมชนได้แล้ว ยังมีส่วนผลักดันให้ชุมชนไปสู่ความสับสนแบบพึ่งพาและเสียเปรียบมากขึ้น

อย่างไรก็ตามชุมชนบนพื้นที่สูง ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการเข้าสู่ความสับสนการผลิตเพื่อการค้าได้ เนื่องจากการพัฒนาในช่วงสามสิบปีที่ผ่านมา ได้เปิดให้ชุมชนต้องสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น ซึ่งผลของการพัฒนานี้ในด้านหนึ่งได้ชักนำ ให้คนภายนอกชุมชนเข้าไปแสวงหาทรัพยากรจากบนที่สูงได้ง่ายขึ้น โดยมีฐานแรงงาน และที่ดินของชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นเงื่อนไขของการเอาประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้น แต่ในอีกด้านหนึ่งการเอาประโยชน์ที่มากเกินไป ได้กดดันให้ปัญหาพื้นฐานของชุมชนไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ และเกิดปัญหาใหม่ตามมา ในด้านความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง

ในแง่ของการแก้ไขปัญหา มีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องพัฒนาให้ชุมชนนั้น ออกจากความสับสนในเชิงพึ่งพา ขูดรีดและขาดอำนาจการตัดสินใจที่จะทำการผลิตด้วยศักยภาพของชุมชนเอง ด้วยการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนขึ้นมา จะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหา หรือเพิ่มอำนาจการตัดสินใจ ในการผลิตให้กับชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถที่จะบรรลุอำนาจการตัดสินใจนี้ ด้วยบรรลุเงื่อนไข ของการสะสมทุน ความสามารถในการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต และการจัดการตลาด

การศึกษาจำนวนมากได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนเพื่อเป็นสถาบันสำหรับการรองรับการพึ่งพาและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จะเป็นแนวทางสำหรับการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้ ผลของการวิจัยส่วนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า มาเป็นเครื่องมือทางนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจ ของชุมชน ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้เงินกู้จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) เป็นเงินสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในรูปของกองทุนพัฒนาสังคม ที่มีมูลค่าถึง 4800 ล้านบาท

อย่างไรก็ตาม งานวิจัย ที่ผ่านมา โดยส่วนใหญ่ จะเป็นการศึกษาและพัฒนากับชุมชนในพื้นที่ราบ (ใจมานัส 2541 ฃรงศ์ 2541 และ ศิริพร 2541) มีงานจำนวนน้อยมาก ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจบนพื้นที่สูง ในฐานะเครื่องมือการพัฒนา ส่วนที่มีอยู่ก็จะเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบนพื้นที่สูง (Hinton 1975,

Khunstadter 1978, Benchapant 1985, and Kanok 1994) มากกว่าที่จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงเงื่อนไข และความเป็นไปได้ต่างๆ ในการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เป็นสถาบัน เพื่อรองรับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น ซึ่งจะนำมาสู่การแก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ที่ดำรงอยู่ในขณะนี้

ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องให้ความสำคัญกับการศึกษา เงื่อนไขต่างๆ ของชุมชนที่จะทำให้เกิดความร่วมมือกันของเกษตรกรบนพื้นที่สูง เพื่อพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ในหลายประเด็น เช่น หลักการการดำเนินงานด้านการสะสมทุน หรือการระดมทุน จากที่ต่างๆ เข้าไปเป็นฐานการผลิต ในภาคเกษตรกรรม หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม

โดยที่ฐานการผลิตเหล่านั้น ควรวางอยู่บนพื้นฐาน ของการผลิต ที่หลากหลาย ภายใต้อิทธิพลเทคโนโลยี และปัจจัยการผลิต ที่คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นอิสระ จากกระบวนการพึ่งพาหรือขึ้นต่อ หรืออย่างน้อยที่สุด ผู้ทำการผลิตสามารถควบคุมได้ด้วยตนเอง ในแง่การใช้ประโยชน์และการผลิตขึ้นใช้เอง รวมถึงการพัฒนาการผลิต อย่างมีการวางแผน และการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยอาศัยทรัพยากร ที่ยังมีอยู่ในชุมชน ร่วมกับทรัพยากรภายนอก ทั้งในด้านปัจจัย การผลิต และองค์ความรู้ สำหรับดำเนินการผลิตในระบบการค้า และก่อให้เกิดการกดดันต่อสภาพแวดล้อมบนพื้นที่สูง โดยตรงน้อยที่สุด ความเข้าใจเงื่อนไขความเป็นไปได้ในหลักการพัฒนา สถาบันเศรษฐกิจ ภายใต้อิทธิพลดังกล่าว ยังเป็นสิ่งที่ต้องค้นคว้าเพิ่มเติม ว่ามีความเป็นไปได้อย่างไร

เช่นเดียวกับปัญหาในด้านการตลาด การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ เงื่อนไขต่างๆ ที่จะทำให้เกิดพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน มาเป็นกลไกสำหรับ การสร้างทางเลือก ด้านการตลาด และเป็นกลไกการต่อรองราคา ยังเป็นประเด็นที่สำคัญ สำหรับการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อหลุดพ้นจากการพึ่งพา และเป็นรากฐาน สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งจะต้อง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อเข้าสู่ตลาด และพัฒนาระบบ การจัดการการตลาด ของเกษตรกร ในการนำผลผลิตเข้าสู่ตลาด ทั้งในระดับท้องถิ่น ตลาดภายในประเทศ และระดับการส่งออก ซึ่งแน่นอนว่า สถาบันเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น เหล่านี้ จะต้องมีการเตรียมตัวที่ดี ในเรื่องการสะสมทุน และระดมทุนเพื่อจัดการตลาดด้วย นอกจากการเตรียมการทางด้านทรัพยากรบุคคล

อย่างไรก็ตาม ชุมชนในท้องถิ่น ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นที่อันว่างเปล่า การทำความเข้าใจว่าชุมชนมีศักยภาพ อยู่อย่างไร ยังเป็นรายละเอียดที่จะต้องทำการค้นคว้า เช่น ทรัพยากร จำนวนมาก ที่เป็นทุนทางสังคม ที่คนรุ่นเก่าได้สั่งสมไว้ในรูปแบบต่างๆ ยังเป็นเงื่อนไข ที่ดีที่จะกอบ

ตัวกฤตทางเศรษฐกิจ ของชุมชนบนที่สูงได้หรือไม่ เป็นต้นว่า ในหลายชุมชน ยังมีองค์กรทางเศรษฐกิจ อยู่จำนวนมาก เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจศพ สหกรณ์การเกษตร ฯลฯ กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ จะเป็นเงื่อนไขที่ดี ของการเข้ามามีบทบาท ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ด้วยกระบวนการเรียนรู้ และการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันได้หรือไม่

นอกจากนี้การศึกษา เพื่อทำความเข้าใจ ถึงเงื่อนไขความเป็นไปได้ในการสร้างความร่วมมือ ระหว่างคนภายนอก กับคนในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจร่วมกัน ในด้านการส่งเสริมและพัฒนา การคิดค้นสถาบันเศรษฐกิจ รูปแบบใหม่ ให้เป็นกลไกของชุมชนท้องถิ่น บนหลักการดำเนินงานที่อยู่บนพื้นฐาน การพัฒนา ระบบสะสมทุนและการระดมทุน จากส่วนต่างๆ และการคิดค้นระบบการผลิต และการจัดการตลาดที่มีประสิทธิภาพ ให้มีศักยภาพ ในการแข่งขัน ในระบบตลาดได้ ยังเป็นปัญหาที่ต้องมีการค้นคว้าอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อประเมินศักยภาพและเงื่อนไขต่างๆ ของชุมชนที่จะมีส่วนช่วยทำให้เกิดการจัดตั้งและพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เป็นสถาบันที่พึ่งทางเศรษฐกิจ ของสมาชิกภายในชุมชนท้องถิ่น โดยจะทำการประเมินศักยภาพ และเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชน ดังนี้คือ

1.1) พลังการสะสมทุน และทรัพยากรอันเป็นปัจจัยทุนในการผลิต ทั้งที่เป็นทุนของชุมชน (Communal Properties) และทุนของครัวเรือน (Private Properties)

1.2) การประเมินศักยภาพและเงื่อนไขความเป็นไปได้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต โดยสมาชิกในชุมชน และการสนับสนุนของภายนอก ที่เข้าไปดำเนินงานในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นหน่วยงานของรัฐ และเอกชน

1.3) โอกาส และความเป็นไปได้ ในการนำสินค้าของชุมชนบนพื้นที่สูงเข้าสู่ตลาด และความเป็นไปได้ ในการจัดการตลาด ในรูปของสถาบัน

2) เพื่อศึกษาและทดลองปฏิบัติร่วมกันกับชุมชนว่ามีเงื่อนไขทางสังคม อย่างไรบ้างที่จะมีส่วนช่วยหรือเป็นอุปสรรคในการจัดตั้งและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ในด้าน การระดมทุนและสะสมทุนร่วมกันของชุมชน การวางแผนพัฒนาการผลิต และการ

ดำเนินกิจกรรมทางการค้าและการเข้าสู่ตลาด อันเป็นกิจกรรมรากฐาน ของสถาบันเศรษฐกิจชุมชน

3) เพื่อศึกษา รูปแบบการสร้างความร่วมมือระหว่างคนภายนอกกับชุมชนท้องถิ่น ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ใน 4 ด้านคือ การระดมทุน การผลิต การค้า และการจัดสรรผลประโยชน์

คำถามหลักของการวิจัย จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้างต้น ก็เพื่อตอบคำถามหลักการวิจัยว่า มีเงื่อนไขและความเป็นไปได้อย่างไรบ้าง ในการที่จะพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ ที่มีศักยภาพเพื่อรองรับการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชน และหลุดออกจากการพึ่งพา ในระยะยาว โดยพัฒนามาจากพื้นฐานความร่วมมือของคนในท้องถิ่น และขยายไปสู่ความร่วมมือกับคนภายนอกชุมชน บนหลักการ ของการสะสมและระดมทุน การวางแผนและพัฒนาการผลิต การจัดการตลาด และการจัดสรรผลประโยชน์ ร่วมกัน

กรอบความคิดและระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัย เพื่อตอบประเด็นปัญหาต่างๆ เหล่านี้ และนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ผู้วิจัยได้ใช้กรอบความคิดเรื่อง “ชุมชนวิจัย” (Community Research Approach) ที่พัฒนากรอบความคิด มาจาก ความคิดเรื่อง “ชุมชนเป็นผู้วิจัย” ของโครงการชุมชนวิจัย ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสถาบันปรีดี พนมยงค์ โดย มี ดร. ชยันต์ วรรธนภูติ เป็นผู้ดำเนินการ (2530-2532) ซึ่งให้ความสำคัญกับ ค้นคว้าไปพร้อมๆกัน ระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนผู้ร่วมวิจัย ในการตอบปัญหาต่างๆ และการสร้างกลไกเพื่อไขแก้ปัญหามาของชุมชน ไปพร้อมๆกัน โดยมีสมมุติฐานว่า ชุมชนมีศักยภาพ มีองค์ความรู้ในการพิจารณาใคร่ครวญ ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ และมีเงื่อนไขเฉพาะในการตัดสินใจ เพื่อแก้ไขปัญหา แต่อาจมีข้อจำกัดในบางด้าน เช่น อำนาจในการเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร และแหล่งสารสนเทศต่าง โดยปัญหาที่เป็นข้อจำกัดเหล่านี้ อาจแก้ไขได้โดยการช่วยเหลือ ของนักวิจัยจากภายนอกที่เข้าไปร่วมวิจัยกับชาวบ้าน ในการดำเนินการวิจัย มีขั้นตอน ในการดำเนินงาน ออกเป็นสี่ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง การประเมินสถานภาพเบื้องต้น ทางเศรษฐกิจ สังคม ของชุมชนบนพื้นที่สูง ในด้านที่เป็นศักยภาพ และปัญหา ด้วยวิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วม อย่างเร่งด่วน ด้วยคนในท้องถิ่น ร่วมกับนักวิจัย ว่ามีสถานภาพอย่างไรบ้าง เช่น องค์กรทางเศรษฐกิจ ของ

ชุมชนที่มีอยู่ สถานภาพการสะสมทุน ปัญหาการผลิต และการตลาด ผู้นำ ภาวะแรงงาน การจ้างงาน และความเป็นไปได้ ในการพัฒนา

ขั้นตอนที่สอง การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม ในด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ ของผู้นำ หรือทรัพยากรบุคคล ของชุมชน ในด้าน การสะสมทุน การระดมทุน การคิดค้น กระบวนการผลิต และการจัดการตลาด ด้วยกระบวนการการสนับสนุนการค้นคว้า วิจัยของชุมชนโดยโครงการ วิจัยฯ

ขั้นตอนที่สาม การวิจัยเพื่อจัดตั้งสถาบันเศรษฐกิจ ของชุมชนท้องถิ่น และการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจ ของชุมชน ที่มีอยู่แล้ว ให้สามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ อย่างครบวงจร และมีผลประโยชน์ ที่สามารถหล่อเลี้ยงชุมชนได้

ขั้นตอนที่สี่ การทดลองลงทุนทางการผลิต และการตลาด ที่เป็นสินค้า ด้วยการร่วมมือกันระหว่างสถาบันชุมชนท้องถิ่นกับเครือข่ายการผลิตที่สามารถผนึกกำลังกันกับท้องถิ่นได้ เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น และการจัดสรรผลประโยชน์ ระหว่างคนภายในท้องถิ่น กับคนภายนอกท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูล ในแต่ละขั้นตอนจะใช้วิธีการทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ด้วยการสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ที่ได้มีการร่วมมือกันจัดขึ้นระหว่างผู้วิจัย และชุมชนผู้ร่วมวิจัย ในแต่ละขั้นตอน รวมถึงการพูดคุย สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับแหล่งข้อมูลสำคัญ แล้วนำมาจดบันทึก เรียบเรียงจัดเป็นหมวดหมู่ โดยผู้วิจัย ในประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้ตั้งไว้ ข้อมูลที่ได้มีการจดบันทึกไว้ จะถูกส่งคืนให้กับชุมชนผู้ร่วมวิจัย ในรูปแบบของการพูดคุย ถกเถียง และบันทึกเป็นเอกสารเก็บไว้ในชุมชน

ขอบเขตพื้นที่วิจัย ชุมชนบนพื้นที่สูง ในเขตลุ่มน้ำแม่วางตอนบน ประกอบด้วย 1)ชุมชนคนเมือง บ้านสบวิน 2)ชุมชนกะเหรี่ยงและคนเมือง บ้านแม่สปีอก 3) ชุมชนกะเหรี่ยง บ้านหนองเต่า ซึ่งมีข้อมูล โดยสังเขปดังนี้

ชุมชนพื้นที่สูง ลุ่มน้ำแม่วางตอนบน จะประกอบด้วยประชากร 3 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ กะเหรี่ยง -ไทยพื้นราบ และม้ง โดยตั้งบ้านเรือน กระจายอยู่เป็นหย่อมบ้าน(ป๊อก) ซึ่งมีทั้งหมด 48หย่อมบ้าน จาก 17 หมู่บ้าน ของตำบลแม่วิน โดยทั่วไปแล้ว วัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูง ชาวบ้านจะตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกันเพียงชาติพันธุ์เดียว ในแต่ละหย่อมบ้าน หรือ

หมู่บ้าน แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ได้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ในบางหอยมบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่บ้านกรณีศึกษา ได้มีการผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันหลายชาติพันธุ์ ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือในหอยมบ้านเดียวกันแล้ว คือ ที่บ้านแม่สะป็อก และบ้านสบวิน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ร่วมกันระหว่าง กะเหรี่ยงกับคนไทยพื้นราบ ส่วนที่หนองเต่า ยังคงสถานะเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงอยู่

หมู่บ้านสบวิน เป็นหมู่บ้านคนเมือง(ไทยพื้นเมือง) อยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่วงประมาณ 17 กิโลเมตร อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 500-700 เมตร ประชากรส่วนใหญ่ มีอาชีพทำการเกษตร ซึ่งพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ราบ มีการบุกเบิกเป็นพื้นที่ทำนา ทำไร่ ทำสวนผลไม้แล้ว มีถนนคอนกรีตและลาดยางตัดผ่าน สามารถเชื่อมต่อกับตัวเมืองได้อย่างสะดวก จึงมีชาวบ้านจำนวนมากออกมารับจ้างทำงานในเมือง หรือทำการค้าขาย กับคนในเมือง ในลักษณะไปเช้าเย็นกลับ มีลำน้ำแม่วง และลำห้วยแมวิน เป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจ

บ้านแม่สะป็อก เป็นหมู่บ้านผสมระหว่างคนเมือง กับกะเหรี่ยง ส่วนใหญ่เป็นกะเหรี่ยงประมาณร้อยละ 70 อยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่วงประมาณ 25 กิโลเมตร อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 700-900 เมตร ที่ทำกินส่วนใหญ่ อยู่บนพื้นที่สูง ที่ได้มีการปรับเป็นที่ทำไร่หมุนเวียน ที่ทำนา ที่สวนผลไม้ และพื้นที่เก็บหาของป่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ จะประกอบอาชีพการเกษตรแบบผสมผสาน ทั้งเพื่อการยังชีพและเพื่อการค้า โดยเป็นหมู่บ้านที่กลุ่มทุนเข้าไปส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเพื่อการค้า ในระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญา และเป็นหมู่บ้านที่อยู่ภายใต้โครงสร้างเสริมการเกษตรของมูลนิธิ โครงการหลวงด้วย มีน้ำแม่สะป็อก เป็นลำห้วยหลักสำหรับการทำเกษตร ร่วมกับลำน้ำแม่วง

บ้านหนองเต่า เป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยง อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 700 - 1000 เมตร อยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่วงประมาณ 40 กิโลเมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังทำเกษตรเป็นอาชีพหลัก ทั้งการทำนาค้า ทำไร่หมุนเวียน การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย การทำปศุสัตว์เพื่อการยังชีพและเพื่อขาย มีกลุ่มทุนเข้าไปส่งเสริมให้ปลูกพืชเพื่อการค้า และการส่งเสริมของมูลนิธิโครงการหลวงเช่นเดียวกับบ้านแม่สะป็อก เป็นหมู่บ้านที่อยู่ต้นน้ำแม่สะป็อก มีน้ำแม่สะป็อก และลำน้ำแม่วงเป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจ

หมู่บ้านศึกษาทั้งสามหมู่บ้าน อยู่ในเขตการปกครอง และการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบล แมวิน มีโรงเรียน ประจำหมู่บ้านยกเว้นบ้านแม่สะป็อก ต้องไปเรียนที่บ้านโป่งน้อย เนื่องจากมีจำนวนเด็กนักเรียนไม่มาก จึงไม่อนุญาตให้มีการจัดตั้งโรงเรียน

การวิเคราะห์ ข้อมูลและรายงานผลการวิจัย ใช้รูปแบบการพรรณา วิเคราะห์ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของประเด็นปัญหาและความเป็นไปได้ต่างๆ ที่จะนำมาสู่ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน บนพื้นที่สูง ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยกระบวนการวิเคราะห์ จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ร่วมกัน ระหว่างผู้วิจัย กับชุมชนผู้ร่วมวิจัย ผลของการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนหนึ่งจะถูกแปรเป็นการปฏิบัติ ของชุมชนในขั้นตอนต่างๆ อีกส่วนหนึ่งจะแสดงผลออกมาในรูปแบบของรายงานการวิจัย เก็บไว้ในชุมชน และเผยแพร่ต่อสาธารณะ โดยมีสาระสำคัญ โดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 บทนำ จะกล่าวถึงความสำคัญของปัญหาการวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย คำถามการวิจัย วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล พื้นที่ทำวิจัย ตลอดจน ปัญหาและอุปสรรคการวิจัย

บทที่ 2 จะเป็นการวิเคราะห์ และประเมินให้เห็นถึงภาพรวม ของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง โดยยกอุปสรรคของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนพื้นที่สูง ในลุ่มน้ำแม่วาง เป็นกรณีศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นว่า ชุมชนบนพื้นที่สูงได้มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเป็นสังคมเปิด ที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับระบบตลาด และความสัมพันธ์กับรัฐ ในฐานะ “แหล่งผลิตสินค้าราคาถูกให้กับระบบตลาด” และ“ผู้ถูกพัฒนา” อันเป็นพื้นฐานความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรบนพื้นที่สูง และอีกด้านหนึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขของการปรับตัวเพื่อสู้กับความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบดังกล่าวของชุมชนบนพื้นที่สูง

บทที่ 3 เป็นการประเมินศักยภาพของชุมชนบนพื้นที่สูง เมื่อเข้าสู่สังคมเปิดชุมชนได้มีการปรับตัวเพื่อสู้ ในหลายระดับ ทั้งในระดับชุมชนและระดับความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน โดยในระดับชุมชนนั้น ชุมชนได้มีการปรับรูปแบบการจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และการจัดการแรงงานในหลายรูปแบบ อันเป็นทุนเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชนบนพื้นที่สูง ที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมและใช้ประโยชน์โดยชุมชนบนพื้นที่สูง เท่านั้น “การจัดการเชิงซ้อน” ได้กลายเป็นยุทธวิธี ที่สำคัญ ของการปรับตัวเพื่อสู้ เมื่อเข้าสู่สังคมเปิดพร้อมๆ กับการพัฒนา ลักษณะทางสถาบันขึ้นมาด้วยเช่นกัน

บทที่ 4 เป็นการประเมิน เงื่อนไข โอกาส การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า “การพัฒนาเชิงสถาบัน” ของชุมชนบนพื้นที่สูงได้มีการก่อตัวขึ้นมานานแล้ว ในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และได้ถูกพัฒนาขึ้นในรูปแบบของ “สถาบันเศรษฐกิจแบบใหม่” ที่จะป็นกลไกในการเชื่อมต่อกับระบบตลาด ซึ่งได้เกิดขึ้นมาจาก ทั้งที่เป็นแรงผลักดันของคนนอก และความต้องการของคนใน สำหรับความ

ต้องการของคนนอก ลักษณะเชิงสถาบันแบบใหม่ จะเป็นกลไกที่เอื้อต่อการทำให้เกิดการผลิตสินค้าราคาถูก ป้อนสู่ระบบตลาด และง่ายต่อการสื่อสาร

สำหรับคนในลักษณะเชิงสถาบันแบบใหม่ จะเป็นกลไกในการสร้างแบบแผนการสะสมทุน และการเชื่อมต่อกับระบบตลาดได้ดีกว่า ดังนั้นโครงสร้างและการดำเนินงาน จึงเป็นโครงสร้างใหม่ ที่ดูเหมือนว่าจะ “สื่อสาร” กับคนนอกได้ แม้ว่า คนในจะยังคงกลมกลืนกับโครงสร้างใหม่ได้ไม่มากนัก แต่ก็ได้มีการก่อรูปสถาบันเศรษฐกิจแบบใหม่ ทั้งในรูปของ “สถาบันวิสาหกิจชุมชน” “สถาบันการเงินชุมชน” ซึ่งจะเป็นกลไกที่ช่วยชุมชนบนพื้นที่สูงในการเชื่อมต่อ(Connection Establishment) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การต่อรองกับตลาด หรือเป็นเครื่องมือของระบบตลาดได้เช่นกัน

บทที่ 5 สรุป ข้อเสนอแนะ และทิศทางในการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง

ข้อจำกัดการวิจัย

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ข้อ ดังรายละเอียดที่กล่าวไปในวัตถุประสงค์ของการวิจัย แต่ในการบริหารงานวิจัย ผู้สนับสนุนการวิจัยได้อนุมัติให้ผู้วิจัย สามารถตอบคำถามการวิจัยเพียงข้อเดียวคือ ข้อที่หนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องการประเมินศักยภาพและเงื่อนไขต่างๆ ของชุมชนที่จะมีส่วนช่วยให้เกิดการจัดตั้งและพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เป็นสถาบันที่พึ่งทางเศรษฐกิจ ของสมาชิกภายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะใช้วิธีการประเมินแบบผสมผสานระหว่างผู้วิจัย กับผู้ถูกวิจัยประเมินร่วมกัน บนฐานแนวคิด “ชุมชนวิจัย”

จึงทำให้งานวิจัยนี้ยังไม่สมบูรณ์ เพียงพอ ที่จะตอบคำถามวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อที่สอง และข้อที่สามได้ ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการกับชุมชนสูงชันมากกว่าการตอบคำถามในวัตถุประสงค์แรก ซึ่งวัตถุประสงค์ในข้อที่สองและข้อที่สามนั้น จะเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางสังคม ในการสร้างเครือข่ายทุนชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ก่อสร้างหรือเชื่อมต่อกับระบบตลาด เงื่อนไขการเข้าสู่ตลาด ในระบบสังคมเปิด โดยใช้กลไกสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูงที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นกลไกในการดำเนินงานเป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ ก็มีแนวทาง ในส่งเสริมการพัฒนา สถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูงได้บ้าง แม้จะได้คำตอบเพียงข้อเดียวก็ตาม

บทที่ 2

การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง

ในบทนี้จะแสดงให้เห็นถึงภาพรวมทั่วไป ของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ในพื้นที่ศึกษา คือบ้านสบวิน บ้านแม่สะป๊อก และบ้านหนองเต่า ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนบนพื้นที่สูงลุ่มน้ำแม่วางตอนบน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมในการผลิต และการใช้ทรัพยากร อย่างไร การตอบคำถาม ในประเด็นดังกล่าวข้างต้น จะนำไปสู่การตอบคำถามในบทต่อไป ของคำถามหลักของการวิจัยว่า มีทิศทางอย่างไร ในการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของชุมชนบนพื้นที่สูง

การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ในลุ่มน้ำแม่วางตอนบน จากระบบการผลิตแบบผสม ที่ดำรงอยู่ด้วยการพึ่งตนเองจากการผลิตหลายระบบ และการแลกเปลี่ยนสินค้าในส่วนที่ตนเองขาดแคลนกับคนพื้นราบ อันประกอบด้วย การเพาะปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียน การทำนาขั้นบันได การเก็บหาผลผลิตจากป่า การเลี้ยงสัตว์ รวมถึงการปลูกฝิ่นเพื่อการค้า ซึ่งแต่เดิมนั้นมีเป้าหมายการผลิตเพื่อการยังชีพ ได้มีการเปลี่ยนแปลง มาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบผสมเพื่อการค้า ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา เมื่อมีโครงการพัฒนาของรัฐเข้าไปในพื้นที่สูงของลุ่มน้ำแม่วางตอนบน อย่างเข้มข้นมากขึ้น

2.1) การพัฒนาของรัฐและการขยายตัวของตลาด ในพื้นที่สูง แม่วาง

การพัฒนาของรัฐนั้น ได้วางอยู่บนเป้าหมายหลักสามประการ คือ การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาการปลูกและค้าฝิ่น การพัฒนาเพื่อต่อต้านการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในพื้นที่ป่าแม่วาง และการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมจากการไร่เลื่อนลอย ของม้งและกระเหรี่ยง

กิจกรรมหลักของการพัฒนา ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา จะมุ่งไปที่การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาการเกษตรเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่นและการไร่เลื่อนลอย และการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์

ในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานนั้น หน่วยงานพัฒนาของรัฐ ได้เข้าไปตัดถนนเพิ่มขึ้นจากเดิม (ที่เชื่อมมาถึงบ้านแม่สะป๊อกแล้วตั้งแต่ ในยุคการค้าฝิ่น ในระหว่างปี 2500-2507) ให้สามารถเชื่อมต่อไปถึงหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลแม่วิน ได้ทุกหมู่บ้าน เหตุผลหลักของการตัดถนนในขณะนั้น เป็นการดำเนินงานเพื่อนำหน่วยงานของรัฐเข้าสู่หมู่บ้านให้มากขึ้น อันจะทำให้ง่ายต่อการควบคุมประชาชนบนพื้นที่สูง และการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การควบคุมประชาชนไม่ให้เข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์ การสอดส่องดูแลประชาชนไม่ให้ลักลอบตัดไม้ทำลายป่า หรือทำไร่เลื่อนลอย รวมถึงการตัดถนน เพื่อเป้าหมายการพัฒนาของรัฐโดยเฉพาะ เช่น การตัดถนนเพื่อใช้เป็นเส้นทางชักลากไม้ ของบริษัททำไม้ภายใต้สัมปทานของรัฐ การตัดถนนเพื่อใช้เป็นเส้นทางนำหน่วยงานรัฐไปสร้างไว้บนพื้นที่สูง โดยคาดหวังว่าหน่วยงานเหล่านี้ จะมีศักยภาพในการพัฒนาหมู่บ้านได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้มากยิ่งขึ้น เช่น การตั้งค่ายตำรวจตระเวนชายแดน ที่บ้านห้วยอีค่าง เพื่อควบคุมการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ และการตั้งหน่วยงานพัฒนาอื่นๆ เพื่อปรับเปลี่ยนแบบแผนการเพาะปลูก และการผสมกลมกลืนให้ชาวเขากลายเป็นคนไทย

การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตในด้านการเกษตรนั้น รัฐมุ่งที่จะเข้าไปปรับเปลี่ยนแบบแผนการใช้ที่ดิน ของชุมชนกระเหรี่ยงและชุมชนม้ง เป็นหลัก โดยมุ่งที่จะเข้าไปลดพื้นที่การเพาะปลูกฝิ่น และ "การทำไร่เลื่อนลอย" ตามจินตภาพของหน่วยงานรัฐ ที่มองเห็นว่าทั้งการปลูกฝิ่น และการทำไร่เลื่อนลอย เป็นสาเหตุของปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม บนพื้นที่สูง มากกว่าสาเหตุอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดลงของพื้นที่ป่า จากการทำไร่เลื่อนลอย

กิจกรรมการพัฒนาการเกษตรของรัฐ จึงมุ่งไปที่การเปลี่ยนพื้นที่ไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) ของกระเหรี่ยงและของม้งให้มาทำการเกษตรแบบถาวร(Permanant Agriculture) ซึ่งจะมีการดำเนินงานอยู่สองกระบวนการหลักคือ การใช้มาตรการควบคุมปราบปราม และมาตรการส่งเสริมสนับสนุน ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานดังนี้

2.1.1) การใช้มาตรการควบคุมและปราบปราม จะเป็นมาตรการเพื่อควบคุมประชาชนให้มาทำกินในพื้นที่เดียวกัน รัฐได้ใช้วิธีการดำเนินงานทั้งในลักษณะประนีประนอม และคุกคามต่อชุมชนในหลายประการคือ

ในด้านการประนีประนอม รัฐได้ใช้มาตรการผ่อนปรนทางกฎหมาย โดยอนุญาตให้ประชาชนสามารถทำกินในพื้นที่ป่าได้ แต่อยู่ภายใต้การควบคุมของหน่วยงานรัฐ ในการดำเนินงานดังกล่าว รัฐจะจัดสรรและแบ่งแยกพื้นที่ออกจากกันอย่างชัดเจน ระหว่างพื้นที่ป่าไม้กับที่ดินทำกิน ในการแยกพื้นที่

ที่ดังกล่าวจะมีหน่วยงานหลักที่สำคัญคือ หน่วยงานของกรมป่าไม้กับโครงการหลวง โดยโครงการหลวง เป็นผู้ดูแลพื้นที่ทำกิน ในฐานะผู้ขอใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าแม่วางจากกรมป่าไม้ ส่วนกรมป่าไม้จะเป็นผู้ชี้แนวเขต เพื่ออนุญาตให้โครงการหลวงเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ หรือเป็นผู้ชี้แนวเขตให้ประชาชนทำกินได้ในพื้นที่ ตามแนวนโยบายผ่อนปรน ที่กรมป่าไม้อนุญาต ซึ่งจะมีวิธีปฏิบัติทั้งในรูปการให้เอกสารรับรองสิทธิทำกิน หรือ สทก. (ต่อมาได้ประกาศยกเลิก) และในลักษณะการดำเนินงานแบบผ่อนปรน ไม่ให้ลูกไล่ไปในพื้นที่ป่าสมบูรณ์ การใช้มาตรการผ่อนปรนของรัฐสามารถแสดงให้เห็นได้ทั้งจากการดำเนินงานของกรมป่าไม้กับชาวบ้านเอง และ ดำเนินงานผ่านโครงการหลวง

ในกรณีของบ้านสบวิน รัฐได้เข้าไปดำเนินการแบ่งแยกพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน กับพื้นที่ของกรมป่าไม้ โดยใช้วิธีการปลูกสวนป่าทับลงไปบนพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ และพร้อมกับการตั้งหน่วยงานป้องกันป่าไว้ในพื้นที่เพื่อป้องกันชาวบ้านเข้าไปบุกรุก ถ้ามีการบุกรุก เจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ก็จะแจ้งจับ ดำเนินคดี เป็นรายๆ ซึ่งจากการดำเนินการดังกล่าวก็ได้กลายเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนเกิดขึ้น จนกลายเป็นหน่ออ่อนของการนำมาสู่การจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือเพื่อทวงสิทธิ การจัดการป่าโดยประชาชนเกิดขึ้น

ในกรณีของบ้านแม่สะป๊อก การแบ่งแยกที่ดิน ที่ทำกินของชาวบ้าน ดำเนินการโดยการแบ่งแยกแนวเขต โดยให้ใช้แนวลำน้ำแม่วางเป็นแนวแบ่ง โดยให้พื้นที่ทางด้านฝั่งซ้ายน้ำแม่วาง ให้ใช้เป็นที่ทำกิน ส่วนฝั่งขวาที่เคยเป็นพื้นที่ไร่เหล่าเดิมให้สงวนไว้เป็นป่า ในพื้นที่ฝั่งซ้ายรอบๆหมู่บ้าน รัฐบาลโดยกรมพัฒนาที่ดิน จะเป็นผู้รับพื้นที่ให้เป็นขั้นบันไดให้ไว้ใช้ทำกิน ถ้ามีการบุกรุกออกไปจากเดิมที่ตกลง ก็จะมีการจับกุม ซึ่งผลจากการดำเนินการดังกล่าวได้ส่งผลให้พื้นที่ไร่หมุนเวียน ของชาวบ้านแม่สะป๊อกลดลงมากกว่าครึ่ง จนไม่สามารถที่จะรักษารูปแบบการทำไร่หมุนเวียนในระบบเดิมไว้ได้ (จะวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่ สาม)

ในการดำเนินงานผ่านโครงการหลวง รัฐจะมอบสถานะการเข้าไปใช้ประโยชน์ให้กับโครงการหลวงอย่างชอบธรรม โดยรัฐบาล ได้อนุญาตให้โครงการหลวงสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าแม่วาง และดูแลพื้นที่ด้วยการออกเป็นพระราชกฤษฎีกา รองรับอำนาจการใช้พื้นที่ ส่วนกระบวนการแบ่งเขตในระดับพื้นที่จะเป็นการดำเนินงานร่วมกัน ระหว่างกรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่โครงการหลวง และผู้นำชาวบ้าน ภายหลังจากมีการประกาศเป็นกฤษฎีกาแล้ว

ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าว มีผลให้โครงการหลวง และหน่วยงานของรัฐ ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายเมื่อเข้าไปกระทำใดๆ ที่อาจจะขัดกับบทบัญญัติป่าไม้ ส่วนชาวบ้านที่เข้าร่วมการผลิตกับ

โครงการหลวงก็ได้รับการคุ้มครองโดยปริยาย แม้ว่าในทางกฎหมายจะไม่มีมาตราใดๆที่ส่งผลต่อการคุ้มครองถึงชาวบ้านโดยตรงก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ การจับกุม คุมขัง การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าของชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมการผลิต กับโครงการหลวง มักจะได้รับการคุ้มครองหรือละเว้นที่จะดำเนินการใดๆกับชาวบ้านโดยตรง ถ้าการกระทำผิดของชาวบ้านนั้นๆ ไม่เข้าข่ายการกระทำผิดที่รุนแรง หรือส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่รุนแรงนัก

นอกจากนี้รัฐยังใช้มาตรการเข้มงวด เพื่อเคลื่อนย้ายชุมชนให้มาทำกินในพื้นที่เดียวกัน ในหลายวิธี เช่น การปลูกป่ารุกเข้าไปในพื้นที่ไร่เหล้า ของกระเหรี่ยงที่ปล่อยทิ้งไว้ให้พื้นตัว การเตรียมประกาศให้พื้นที่ป่าแม่วง เป็นพื้นที่อนุรักษ์ การจับกุมชาวบ้าน ที่ขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในพื้นที่ป่า ซึ่งอยู่นอกเขตที่รัฐได้อนุญาตให้โครงการหลวงใช้ประโยชน์ รวมถึงความพยายามในการยุบรวมหมู่บ้านขนาดเล็ก (Regroup) ที่อยู่ห่างไกลกันให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยรัฐอ้างถึงความเหมาะสมและสะดวกของรัฐในการพัฒนา เป็นเหตุผลในการอพยพโยกย้ายหมู่บ้านเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นในการณีความพยายามในการเคลื่อนย้ายครัวเรือน ในบ้านผาหม่น ให้มาอยู่ร่วมกับชาวบ้านในบ้านแม่สะป๊อก หรือความพยายามในการเคลื่อนย้าย บ้านประตูปา และบ้านปากกล้วยให้มารวมกับบ้านหนองเต่า ในทศวรรษที่ 2530

การใช้มาตรการดังกล่าวของรัฐ ได้มีผลโดยตรงต่อชุมชนสองด้าน ในด้านหนึ่งนั้นได้บีบให้ชุมชนต้องยอมรับรูปแบบการใช้ที่ดิน ภายใต้การการบงการของทุนและรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการใช้ที่ดินในระบบการทำซ้ำพื้นที่เดียว ซึ่งรัฐได้ใช้มาตรการส่งเสริมและการเข้มงวดในการขู่และคุกคามของรัฐ อีกด้านหนึ่งได้นำมาสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดิน ให้สอดคล้องกับสภาพการที่เปลี่ยนไป เพื่อรักษาความมั่นคงและปลอดภัยในด้านอาหาร ด้วยวิธีการอันหลากหลาย ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะวิเคราะห์อย่างละเอียดอีกครั้ง ในบทต่อไป

2.1.2) การใช้มาตรการส่งเสริมการทำเกษตรแบบถาวร(Permanant Agriculture) วิธีการในด้านนี้ รัฐจะใช้วิธีการสร้างการยอมรับ ในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าไปตั้งศูนย์เพื่อพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูง ของโครงการหลวง ในช่วงต้นทศวรรษ ที่2520 ที่บ้านแม่สะป๊อก และศูนย์พัฒนาการเกษตรห้วยตอง ซึ่งอยู่ติดกับบ้านหนองเต่า ได้กลายเป็นหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแบบแผนการใช้ที่ดิน ของชาวบ้านบนพื้นที่สูง ให้หันมายอมรับวิธีการทำการเกษตรแผนใหม่ ของรัฐทั้งด้วยความเต็มใจและจำใจต้องยอมรับ

การดำเนินงานของโครงการหลวง เพื่อปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดิน ของชุมชนบนพื้นที่สูงส่วนหนึ่ง ได้ถูกยอมรับด้วยความเต็มใจจากชาวบ้าน เนื่องจากกระบวนการพัฒนาที่โครงการหลวงเข้าไปดำเนินการนั้น ส่วนหนึ่งมีทิศทางที่ชาวบ้านรู้สึกว่าจะสามารถจะตอบปัญหา ความมั่นคงในด้านอาหารให้กับชุมชนได้ ภายหลังจากที่ชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินแล้ว

โดยที่การดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริม การทำเกษตรแบบถาวรของโครงการหลวง ได้ดำเนินการควบคู่ไปกับการจำกัดขอบเขตการใช้ที่ดินหรือแบ่งเขตการใช้ที่ดิน เมื่อชาวบ้านยอมรับการทำกินในพื้นที่เดียวแล้ว รัฐก็จะเข้ามาสนับสนุน ให้ชาวบ้านจัดรูปพื้นที่ดินทำกินใหม่ ในรูปของการทำขั้นบันได อันเป็นรูปการพัฒนา ที่ชาวบ้านได้ดำเนินการมาก่อนหน้าโครงการหลวงและหน่วยงานของรัฐจะเข้าไปแล้ว การสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการเกษตรแบบถาวรและทำขั้นบันไดนั้น โครงการหลวงไม่ได้ดำเนินการเพียงลำพังเท่านั้น แต่ยังชักนำหน่วยงานต่างๆของรัฐเข้ามาร่วมมือกิจกรรมการพัฒนา กับโครงการหลวงด้วย หลายหน่วยงาน

ตั้งแต่การจัดตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูง ชุนวาง เพื่อเป็นหน่วยงานการวิจัย และถ่ายทอดเทคโนโลยี ตลอดทั้งเป็นหน่วยส่งเสริมการเพาะปลูกแบบใหม่สู่เกษตรกร ที่จะทำให้ชาวเขาเปลี่ยนจากการทำไร่เลื่อนลอยสู่การทำเกษตรแบบใหม่ โดยคาดหวังว่า การผลิตการเกษตรแบบใหม่ เพื่อตอบสนองต่อตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมการเพาะปลูกพืชผัก และผลไม้เมืองหนาว จะเป็นการพัฒนาที่นำมาสู่การลดการทำไร่เลื่อนลอยและการปลูกฝิ่น เพราะชาวเขามีอาชีพการเกษตรที่มีรายได้ดีแล้ว การพัฒนาการเกษตรจึงมุ่งไปที่การแนะนำให้ชาวเขาเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ของพืชส่งเสริมที่รัฐและโครงการพัฒนานำเข้าไปแจกในรูปแบบต่างๆ อีกด้านหนึ่งก็ทำให้ชาวเขาและชุมชนบนพื้นที่สูง รู้จักวิถีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืช และเมล็ดพันธุ์พืชสมัยใหม่ แทนการบำรุงรักษาดิน และพืชผลการเกษตรในแบบเดิม

นอกจากนี้การนำหน่วยงานพัฒนาที่ดิน เข้าไปปรับที่ดินทำกินให้เป็นขั้นบันได เพื่อให้ชาวบ้านยกเลิกการทำไร่เลื่อนลอยหรือการทำไร่หมุนเวียน ให้เป็นพื้นที่การเกษตรแบบถาวร ในรูปแบบของการทำสวนผลไม้เมืองหนาวหรือกิ่งร้อนกิ่งหนาว หรือการปรับที่ไร่ให้เป็นพื้นที่นาดำก็ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูง อย่างกว้างขวาง (จะกล่าวอย่างละเอียดอีกครั้งในบทต่อไป)

การดำเนินงานของหน่วยงานพัฒนาที่ดินนี้ ไม่เพียงแต่ได้ทำให้พื้นที่ป่า ซึ่งเป็นไร่เหล้าเดิมจำนวนมาก เปลี่ยนไปเป็นส่วน ไร่หรือนาดำเท่านั้น แต่ยังได้มีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผน

การถือครองที่ดินในระบบประเพณี ที่ถือว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของสมาชิกภายในหมู่บ้าน ที่สมาชิกภายในหมู่บ้านสามารถเข้าทำประโยชน์ได้ตามความจำเป็น เพื่อความมั่นคงในด้านอาหาร ได้เปลี่ยนให้ปัจเจกชนชนมายุึดถือระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินใหม่ ในฐานะที่ที่ดินเป็นทรัพย์สินภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน ที่ปัจเจกชนมีสิทธิอย่างเด็ดขาด ในการอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้คนอื่น ที่ไม่ใช่เจ้าเข้าไปเกี่ยวข้องในที่ดินนั้น หรือใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้น

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นผลโดยตรงจากการเข้าไปของหน่วยงานพัฒนาที่ดิน และการแพร่ขยายของแนวความคิดระบบสิทธิปัจเจกชน ที่มีพัฒนาการมาก่อนหน้านั้นแล้ว ในส่วนของการเข้าไปของหน่วยงานพัฒนาที่ดิน ได้ทำให้ระบบสิทธิแบบปัจเจกชนก่อรูปขึ้นอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น กล่าวคือ หน่วยงานพัฒนาที่ดิน ไม่เพียงแต่เข้าไปจัดรูปที่ดินหรือปรับที่ดิน ให้เป็นนาขั้นบันไดเท่านั้น แต่ยังเข้าไปมีบทบาทในการจัดสรรที่ดิน ให้กับปัจเจกชนด้วย ในกรณี หมู่บ้านศึกษากันแม่สะป็อก และพื้นที่ศึกษากันหนองเต่า พบว่าหน่วยงานพัฒนาที่ดิน ได้เข้าไปปรับพื้นที่ไร่เหล้าที่เคยเป็นที่ใช้สอยร่วมกันมาปรับเป็นพื้นที่ขั้นบันได แล้วแจกจ่ายให้กับชาวบ้านเป็นรายบุคคล เข้าทำประโยชน์ในฐานะพื้นที่การเกษตรแบบถาวร ผลจากการที่หน่วยงานพัฒนาที่ดิน นำแทรกเตอร์เข้าไปปรับพื้นที่ดังกล่าว แล้วแจกจ่ายให้กับชาวบ้านเป็นรายบุคคล ได้ส่งผลกระทบสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านกระเหรี่ยงจำนวนหนึ่ง นำพื้นที่ไร่เหล้าของหมู่บ้าน ที่ตนเองเคยใช้ประโยชน์ ไปปรับเป็นพื้นที่ขั้นบันได โดยการว่าจ้าง เจ้าหน้าที่หน่วยงานพัฒนาที่ดิน เข้าไปปรับที่ดิน หรือจ้างรถแทรกเตอร์เอกชน เข้าไปปรับพื้นที่ แม้ว่าการดำเนินดังกล่าวจะขัดแย้งกับระบบสิทธิตามประเพณีก็ตาม จากกรณีดังกล่าว ส่งผลให้พื้นที่ไร่เหล้าที่รอการฟื้นตัวจำนวนมาก กลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลไป และมีผลสำคัญต่อการขาดแคลนแรงงาน ของผู้ที่ยังต้องทำการเพาะปลูก ในระบบไร่หมุนเวียนอยู่ เนื่องจากแรงงานจำนวนหนึ่งต้องไปทำการเพาะปลูก อย่างถาวรในพื้นที่ที่มีการปรับเป็นขั้นบันได ซึ่งจะมียุทธวิธีการใช้แรงงานที่ต่างกับการเพาะปลูก ในไร่หมุนเวียน จึงทำให้การแลกเปลี่ยนแรงงานไม่สามารถดำเนินการได้ ในระบบการใช้แรงงานที่ต่างกัน ซึ่งรูปแบบการจ้างงานได้ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเกิดขึ้นก่อนในพื้นที่ ที่ปรับเป็นขั้นบันได

เพื่อให้การผลิตในพื้นที่เดียวมีประสิทธิภาพสูงขึ้น รัฐได้นำหน่วยงานชลประทานเข้าไปพัฒนาระบบชลประทานบนพื้นที่สูง ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ในหลายพื้นที่ ด้วยการทำเหมืองฝายคอนกรีต ให้สามารถส่งน้ำเข้าไปในพื้นที่ ที่มีการปรับเป็นพื้นที่ขั้นบันไดแล้ว ทั้งใน ถดถุน และ ถดถุนแล้ง ในพื้นที่สูง ที่การส่งน้ำโดยระบบเหมืองฝายไม่สามารถส่งไปได้ การสูบน้ำไปเก็บไว้ในแท้งค์

คอนกรีตแล้วส่งน้ำไปตามท่อ ที่รู้จักกันดี ในนามของระบบประปาภูเขา ได้แพร่ขยายไปอย่างกว้างขวางในพื้นที่สูงของอำเภอแม่วาง ทั้งในรูปการส่งเสริมโดยงบประมาณของรัฐ และการขึ้นไปลงทุนทำเอง ของพ่อค้าพื้นราบที่ต้องการได้ผลผลิตจากพื้นที่สูง มาขายในเมือง

การสร้างเขื่อนแม่เตียน เป็นขนาดกลาง เขื่อนบ้านแม่สะป๊อก เพื่อใช้เป็นเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า สำหรับใช้เองของคนในตำบลแม่วิน ในปลายทศวรรษที่ 2520 ได้กลายเป็นแรงกระตุ้นอย่างดีของการทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงของกลุ่มน้ำแม่วาง กลายเป็นสังคมเปิดอย่างรวดเร็วขึ้น คนบนพื้นที่สูงไม่ได้เป็นเพียงผู้ผลิตวัตถุดิบให้กับภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว อีกด้านหนึ่ง พวกเขายังได้กลายเป็นตลาดสินค้าจากเมืองด้วย เมื่อการโฆษณาขายสินค้าจากเมือง สามารถพบเห็นได้จากทีวี ที่สามารถนำขึ้นไปขายได้บนพื้นที่สูง และการขายตรงผ่านตัวแทนขายสินค้าบนดอย ได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว

เขื่อนแม่เตียน และอีกหลายเขื่อนทั้งขนาดกลางและขนาดเล็ก ไม่ว่านักค้านเขื่อน จะบอกถึงพิษภัยของเขื่อนอย่างใดก็ตาม แต่อีกด้านหนึ่งได้สร้างความมั่นใจ ให้กับนักปลูกพืชเพื่อการค้าจำนวนมาก มองเห็นทุ่งนา ในพื้นที่สูงแม่วาง สามารถส่งเสริมให้ทำการเพาะปลูก ในระบบพันธสัญญาในฤดูแล้งได้ โดยเฉพาะพืช ผัก ไร่ยะสั้น ไม้ดอกไม้ประดับ ที่คนเหล่านั้นมองเห็นว่า การปลูกพืชกับคนบนดอยนั้น สามารถให้ผลตอบแทนถึงร้อยละร้อยจากการลงทุน เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ถ้าสามารถรักษาความแน่นอน ในด้านปริมาณ คุณภาพ และการส่งมอบไว้ได้อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นเสถียรภาพของน้ำ และระบบชลประทานบนพื้นที่สูง ไม่เพียงจูงใจคนที่ราบอยากขึ้นไปลงทุนบนพื้นที่สูงของกลุ่มน้ำแม่วางเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ที่นักลงทุนทั่วสารทิศอยากจะขึ้นไปครอบครองด้วย

ดังนั้นสวนผลไม้บนพื้นที่สูง ที่ครอบครองโดยคนภายนอกหมู่บ้าน ที่อยากมีบ้านพักผ่อนบนดอยสูงจึงเกิดขึ้น และสวนเหล่านั้น ก็เผชิญกับการ ตั้งอยู่ ดับไป บนวฏสงสาร ทางเศรษฐกิจ ที่คนบนดอยเห็นจนชินตา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการฝ่าฝืนกฎประเพณีของคนบนดอยเอง ที่ยอมรับว่าที่ดินเป็นสินค้าที่ขายได้เหมือนกับวัวควาย และในอีกด้านหนึ่งโน้มน้าวนี้ได้กลายเป็นคำตอบให้กับคนบนดอยที่ไม่ต้องการทำไร่หมุนเวียนในรูปแบบดั้งเดิมด้วยเช่นกัน ซึ่งพวกเขาได้พยายามเปลี่ยนที่ดินที่เหลืออยู่ จากการขายให้คนนอก ให้กลายเป็นสวนผลไม้เมืองหนาว เหมือนกับ“คนนอก” ที่เข้ามาสร้างความผันให้กับคนบนดอย ว่าผลไม้เมืองหนาวจะกลายเป็นคำตอบทางเศรษฐกิจ และจะทดแทนในสิ่งที่พวกเขาไม่ได้

ในด้านการสร้างการยอมรับให้เป็นคนไทย รัฐได้ดำเนินการในหลายทาง ตั้งแต่การสร้างโรงเรียน ในหมู่บ้านที่มีประชากรหนาแน่น เพื่อการผสมกลมกลืนให้ชาวเขากลายเป็นคนไทย การตั้งหมู่

บ้าน ที่ใช้โครงสร้างการปกครองหมู่บ้าน แบบมหาดไทย แทนการปกครองตามระบบจารีต การออก
บัตรประชาชนให้กับชาวเขา ที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าอยู่ในเมืองไทย มานานแล้ว การเยี่ยมเยียน ของ
หน่วยราชการต่างๆ ที่เข้าไปในหมู่บ้านตามปกติ การสร้างสถานอนามัย เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและ
เปลี่ยนวิธีการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ให้มายอมรับการรักษาพยาบาลแบบใหม่ ภายใต้การนำของ
รัฐ ได้กลายเป็นกระบวนการพัฒนาที่สำคัญ ที่ทำให้หมู่บ้านในพื้นที่สูงแม้วัง เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย
รวมถึงการสื่อสาร ด้วยภาษาไทยจากสื่อต่างๆ ล้วนมีผล ให้นโยบายผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ บรรลุ
ผลสำเร็จ ถึงขนาดมีผู้วิจารณ์ว่า ประสพผลสำเร็จในระดับที่ทำให้ชาวเขา ชาดเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์
ไปเลย ข้อเท็จจริงนี้แสดงให้เห็นได้ ในกรณีการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ระหว่าง คนเมืองกับ
กะเหรี่ยงในบ้านแม่สะป๊อก ที่มีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์จำนวนมากจนกลายหมู่บ้านผสมกะเหรี่ยงและ
คนเมืองอยู่ด้วยกัน

2.2) การขยายตัวของระบบการค้าบนพื้นที่สูง แม้วัง โดยพื้นฐานแล้วการขยายตัวเข้า
ไปของระบบการแลกเปลี่ยนสินค้า ของกลุ่มทุนพ่อค้า หรือโดยระบบกลไกตลาด ในพื้นที่สูงลุ่มน้ำแม่
วังนั้น ได้เกิดขึ้นก่อนที่การพัฒนาของรัฐ จะเข้าไปถึงหมู่บ้านในพื้นที่สูงลุ่มน้ำแม้วังแล้ว ส่วนใหญ่จะ
เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า บนพื้นฐานของการยังชีพ อันเนื่องความไม่พอเพียงในการผลิตเพื่อ
หล่อเลี้ยงตนเอง ของชุมชนบนพื้นที่สูง จึงได้ก่อให้เกิด ระบบเศรษฐกิจการค้าและการแลกเปลี่ยน ใน
บริเวณนี้เกิดขึ้น

การศึกษาของ Cohen (1981) ได้แสดงให้เห็นว่า การซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้าได้ ขยายตัว
ขึ้นไปบนพื้นที่สูง ของลุ่มน้ำแม้วังได้เกิดขึ้นแล้ว ตั้งแต่ในช่วงต้น ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา โดย
เฉพาะอย่างยิ่ง การค้าฝิ่น ได้มีความเฟื่องฟูมาก ในช่วง พ.ศ. 2498-2503 อันเนื่องจากอิทธิพล ของ
พรรคก๊กมินตั๋ง ที่ถอยร่นพรรคคอมมิวนิสต์จีนมาอยู่ในแถวรอยตะเข็บทางภาคเหนือฝั่งตะวันตกของ
ไทย และมีความต้องการรายได้จากการค้าฝิ่นเป็นรายได้สำหรับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้รับ
ความร่วมมือเป็นอย่างดีของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ทำให้การลำเลียงฝิ่นจากเชียงใหม่ ไปยังกรุงเทพ
สามารถทำได้โดยไม่ผิดกฎหมาย จึงทำให้มีการเพาะปลูกฝิ่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในแถบพื้นที่แถบ
ตะวันตกของไทย อันเนื่องจากความแน่นอนของรายได้จากการค้าฝิ่น และพื้นที่สูงแม้วังก็กลายเป็น
แหล่งปลูกฝิ่นและเส้นทางลำเลียงฝิ่นที่สำคัญ ในยุคนั้นเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่น ที่อยู่ใกล้ตัวเมือง
มากที่สุดอีกแห่งหนึ่ง โดยมีชุมชนที่ราบ ตำบลบ้านกาด เป็นศูนย์กลางของการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยน

การดำเนินดังกล่าว จึงมีผลทำให้ ชุมชนบ้านกาด ซึ่งเป็นพื้นที่ราบในเขตลุ่มน้ำแม่ว่างตอนล่าง ที่อยู่ห่างจากพื้นที่แม่ว่างตอนบนเพียงแปดกิโลเมตร กลายเป็นศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยน ระหว่างชาวเขากับคนพื้นราบเกิดขึ้นอย่างจริงจัง และได้มีผลให้เกิดการขยายตัวจากการปลูกฝิ่นและ ค้าฝิ่นเพียงอย่างเดียว ไปสู่การค้าอย่างอื่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้าขายแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ จากป่ากับข้าวสาร อาหารแห้ง ระหว่างคนดอยกับคนพื้นราบ (Cohen 1981:86-90) ซึ่งสอดคล้องกับ ข้อสังเกตของ Bowie 1980 ว่าการแลกเปลี่ยนสินค้าของคนบนดอย กับคนพื้นราบนั้นเป็นสิ่งที่มานานแล้ว ซึ่งก็เป็นไปเพื่อรักษาเสถียรภาพ และความมั่นคงของการยังชีพ อันเกิดจากความไม่เพียงพอ ในตนเองของการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ทั้งของคนบนดอย และคนพื้นราบ จึงผลักดันให้ทั้งสองชุมชนต้อง มีความสัมพันธ์ในเชิงการค้าแลกเปลี่ยน และการค้าต่อกัน เป็นความสัมพันธ์อันปกติ ที่มานานแล้ว (Bowie 1980)

นอกจากนี้ พ่อค้า ในบ้านกาดเหล่านี้ ยังได้ขยายการลงทุน ของตนเอง เข้าไปตั้งร้านค้า ขาย ข้าวสารและอาหารแห้ง ในเขตที่สูงด้วย การเข้าไปของพ่อค้า ได้เป็นตัวกระตุ้นสำคัญ ที่ทำให้ชาวเขา เกิดการทำการผลิตเพื่อการค้า ด้วยมาตรการการปล่อยสินเชื่อระยะยาว หรือการส่งเสริมทำการผลิต แบบ “แบ่งกิ่ง” ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการลงทุนที่เกี่ยวข้องกับ การเลี้ยงวัวผัวครึ่ง การ ทำนาผัวกิ่ง การทำไม้แบ่งกิ่ง ฯลฯ ซึ่งความสัมพันธ์ภายใต้รูปแบบนี้ เจ้าของทุนจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ในการลงทุน ทั้งทุนประกอบการ และทุนสำหรับการดำรงชีพให้กับ “คนดอย” ในฐานะผู้ร่วมทุนและลง แรงงานหรือเพาะปลูก ในที่ดินของตนเอง เมื่อผลผลิตออกมา ก็จะเอามาแบ่งครึ่งกัน โดยเจ้าของทุน จะเป็นผู้หักทุนของตนเองที่ลงไปออกก่อน แล้วนำกำไรมาแบ่งกัน

ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ คนดอยมักจะตกอยู่สภาวะเสียเปรียบและกลายเป็นหนี้ “พ่อเลี้ยง” ที่เข้ามาส่งเสริมให้เพาะปลูก หรือทำการผลิตอยู่เสมอ จนยากที่จะหลุดออกจากความสัมพันธ์ของการพึ่งพานี้ได้ เนื่องจากรายได้ที่ได้จากการไปลงทุนการผลิต ไม่สามารถที่จะตอบแทนคืน ให้กับพ่อเลี้ยง ที่จ่ายเป็นค่าสำหรับการดำรงชีพ ในขณะที่ทำงานได้ หรือต้นทุนของพ่อค้า ที่ไปลงทุน ไร่มีมากเกินไปกว่าจะเหลือเงินกำไร ที่จะมาแบ่งกันได้ (ประเทือง 2532)

รูปแบบความสัมพันธ์เชิงการค้าแบบนี้ ได้พัฒนามาเป็นรูปแบบความสัมพันธ์หลัก ของระบบ การผลิตเพื่อการค้าของชุมชนบนพื้นที่สูงของแม่ว่างในเวลาต่อมา เมื่อบริษัทส่งเสริมการเกษตร ได้เข้าไปส่งเสริมให้ให้ชาวเขาทำการผลิตพืชผลเมืองหนาวเพื่อการค้ามากขึ้น ภายหลังการเข้าไปของโครงการ พัฒนารัฐ ในช่วงหลังทศวรรษ ที่ 2520 เป็นต้นมา ซึ่งรู้จักกันในนามของ “ระบบการเพาะปลูกแบบมี

พันธสัญญา”(Contract Farming System) ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่างไปบ้าง ที่อาจ
จะแตกต่าง จากรูปแบบการผลิตแบบ “แบ่งกึ่ง” ไปในแต่ละชนิดสินค้า หรือวิธีการแบ่งผลประโยชน์
แต่สาระหลักของความสัมพันธ์ จะยังคงไว้เหมือนกับความสัมพันธ์แบบ “แบ่งกึ่ง” กล่าวคือ กลุ่มทุนที่
หลากหลายเหล่านี้ ยังคงกุมปัจจัยทุนการผลิตบางอย่างไว้ และอาศัยความเหนือกว่า ในการคุมปัจจัย
ทุนในการผลิตหรือการเข้าถึงตลาด เข้าไปบงการ การผลิตของคนบนดอย ให้ต้องทำการผลิตและการ
แลกเปลี่ยนสินค้าภายใต้การบงการของกลุ่มทุน

การผลิตในรูปแบบพันธสัญญา ที่พัฒนาจากระบบการผลิต “แบบแบ่งกึ่ง” และขยายตัวเข้าไป
บนดอย แม่วาง ในช่วงหลัง 2520 ที่เป็นรับรู้กันทั่วไปในหมู่คนดอยแม่วางคือ การเพาะปลูกยาสูบ
ภายใต้ระบบสัญญา(ระหว่าง พ.ศ. 2520-2530) ได้กระจาย อยู่ทั่วไป ในเขตเพาะปลูก บ้านสบวิน
บ้านใหม่วังผาปูน บ้านห้วยโป่ง บ้านแม่มุด และบ้านแม่สะป๊อก โดย บริษัท Siam Tobacco ได้เข้ามา
ตั้งโรงบ่มยาสูบไว้ที่บ้านใหม่วังผาปูน เพื่อส่งเสริมและรับซื้อใบยาสูบ จากชาวบ้านห้าหมู่บ้านคนเมือง
ที่มาขึ้นทะเบียนเพาะปลูก ซึ่งบริษัทจะให้บริการ ปัจจัยการผลิต แก่ลูกไร่ ที่มาขึ้นทะเบียนเป็นผู้เพาะ
ปลูก เช่น กล้ายาสูบ ปุ๋ย ยา สารเคมีปราบศัตรูพืช ในรูปของสินเชื่อ แล้วก็รับซื้อยาสูบกลับคืน ตาม
ขนาดหรือเกรด และราคา ที่บริษัทกำหนด ส่วนสินเชื่อบริษัทก็จะหักคืนเป็นต้นทุนของบริษัท การส่งเสริม
การเพาะปลูก ในรูปแบบนี้ บริษัทจะรับซื้อใบยาเฉพาะจากลูกไร่ ที่มาขึ้นทะเบียนและรับกล้า จาก
บริษัทไปเท่านั้น ส่วนเกษตรกรที่ไปแบ่งกล้า จากญาติพี่น้องไปเพาะปลูก หรือหากกล้ามาเอง ก็จะต้อง
ฝากให้ผู้ขึ้นทะเบียนไปขายให้ จึงจะมีโอกาสขาย รายได้ที่ได้มากหรือน้อยจึงขึ้นอยู่กับความสามารถใน
การผลิต และการตีราคา ของโรงบ่ม

ลุงมี อ่อนเขียว ซึ่งครั้งหนึ่งเคยปลูก ยาสูบกับโรงบ่ม บอกว่ายังไม่เคยเห็นชาวสวนยาสูบ แม่
วินร่ำรวยภายใต้ระบบนี้ จนกระทั่งโรงบ่มใบยาสูบ ปิดตัวเองไป ในปี 2530 (สัมภาษณ์ มี อ่อนเขียว
2542)

รูปแบบความสัมพันธ์ของ “การผลิตภายใต้ระบบพันธสัญญา” ที่สืบทอดมาจาก ระบบการ
ผลิตแบบแบ่งกึ่งและการปลูกยาสูบ ในปัจจุบันนี้ อาจถือได้ว่าเป็น รูปแบบความสัมพันธ์หลัก ในการ
ผลิตเพื่อการค้า ระหว่างคนดอยกับกลุ่มทุนที่หลากหลายจากภายนอก ในการผลิตสินค้าการเกษตร ที่
ชัดเจนที่สุด และแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่สูงในขณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ศึกษาทั้งสาม
แห่ง และได้กลายเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ อีกขั้นตอนหนึ่งของการแพร่ขยายของ
ระบบทุนในพื้นที่สูง จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อย่างละเอียด ในบทต่อไป

กล่าวโดยสรุป การเข้าไปของกระบวนการพัฒนาโดยรัฐในพื้นที่สูง ของลุ่มน้ำแม่วาวนั้น ไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของการมองปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูง ว่ามีปัญหาพื้นฐาน ในตัวเอง อย่างไรบ้าง แต่จะมองว่าชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นสาเหตุของปัญหาภายในรัฐอย่างไรบ้าง ทำให้กระบวนการพัฒนาจึงมุ่งไปที่การทำให้ชาวเขาไม่เป็นปัญหาของรัฐ คือ ทำให้ชาวเขาไม่ปลูกฝิ่น ไม่ทำอะไรเลือนลอย ไม่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์และทำให้เป็นคนไทย ซึ่งกระบวนการพัฒนา ที่จะไปสู่การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ ก็คือการทำให้ชาวเขายอมรับและจำนน ต่อการพัฒนา ของรัฐที่นำเข้าไป ซึ่งการพัฒนาที่รัฐนำเข้าไปนั้น ได้มีผลสำคัญคือ การทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดทั้งในฐานะแหล่งผลิตและตลาดสินค้า ของรัฐทุนนิยมไทย

โดยที่กิจกรรมการพัฒนา ได้มุ่งไปที่การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การผลิต ให้มีศักยภาพในการรองรับการผลิตเพื่อการค้าอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งแสดงออกมาในรูป ของการสร้างถนน ให้เชื่อมต่อกันระหว่างหมู่บ้านบนดอยกับตลาด การพัฒนาระบบชลประทาน ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นจนสามารถตอบสนองต่อการผลิตทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ทั้งในที่ราบและที่สูง การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า ให้สามารถใช้ได้ทั้ง 18 หมู่บ้านของตำบลแม่วิน ได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ ของการทำให้พื้นที่สูงแม่วิน กลายเป็นแหล่งผลิตสินค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ในแง่ของการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ด้านการเกษตร การเข้าไปของหน่วยงานของรัฐและเอกชน เช่น โครงการหลวง หน่วยงานกรมวิชาการเกษตร และบริษัทส่งเสริมการเกษตร ต่างๆ ได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต และการใช้เทคโนโลยีการผลิตในพื้นที่สูง ที่ขึ้นอยู่กับแรงงานคนและการแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือการใช้แรงงานสัตว์ เทคโนโลยีและพันธุ์พืชพื้นบ้าน มาสู่การผลิตที่ใช้เครื่องจักร ใช้แรงงานรับจ้าง และพันธุ์พืชลูกผสม ซึ่งการนำเทคโนโลยีเหล่านี้ขึ้นไปบนพื้นที่สูง ไม่เพียงแต่อยู่ในรูปของส่งเสริมการเพาะปลูกทั่วไปเท่านั้น กลไกของระบบตลาดเหล่านี้ยังได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้าง ระบบความสัมพันธ์เชิงการค้าภายใต้ระบบการเพาะปลูกแบบมีพันธสัญญา(Contract Farming) เกิดขึ้นด้วย ซึ่งความสัมพันธ์ ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงการค้าที่ผู้ปลูกมีความเสี่ยงเปรียบ และต้องเผชิญกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนสูง

ในด้านของการจัดการทรัพยากร แรงบีบของการพัฒนาได้มีผลสำคัญ ที่ทำให้ชุมชนต้องคลาไคลรูปแบบการจัดการทรัพยากรตามระบบประเพณี ที่ทรัพยากรปัจจัยการผลิตต่างๆ ซึ่งมีระบบการจัดการทรัพยากรสิน ในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งในรูปของกรรมสิทธิ์ส่วนรวม หรือกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ที่

สมาชิกชุมชนจะเป็นผู้อำนาจการตัดสินใจว่าจะจัดการด้วยวิธีการ ที่เหมาะสม ในฐานะที่ปัจจัยการผลิต เหล่านั้นเป็นปัจจัยสำหรับการยังชีพ และสมาชิกชุมชนสามารถครอบครอง หรือใช้ประโยชน์ได้ ตาม ความจำเป็นแห่งการยังชีพตามรูปแบบการจัดการของชุมชน มาเป็น “สินค้า” ที่ปัจเจกชน สามารถ ครอบครองหรือซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ ภายใต้การรับรองของรัฐ และกลไกตลาด

การบีบให้ชุมชนไม่สามารถทำการเพาะปลูกในระบบประเพณีต่อไปได้ ด้วยมาตรการจำกัดการ ใช้ที่ดิน ในระบบไร่หมุนเวียน และมาตรการส่งเสริมให้ทำกินในพื้นที่เดียว การใช้เทคโนโลยีการไถ พรวนแบบใหม่ การสร้างและก่อรูประบบกรรมสิทธิปัจเจกชนในที่ดินทำกิน และการทำให้การจัดการ แรงงานบนพื้นที่สูงเป็นแรงงานเสรี คือตัวอย่างและเงื่อนไขบางประการ ของการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ผลสะท้อน ของการพัฒนาที่มีฐานมาจากการการมองปัญหาในแง่มุมและสายตา ของ “คน นอก” ดังกล่าว ไม่ได้มีผลสะท้อนที่ผลักดันให้ชุมชนบนพื้นที่สูง ต้องทำการค้าเท่านั้น แต่ผลของการ พัฒนานั้น ในด้านหนึ่ง ได้ก่อรูปความขัดแย้งทั้งในทางเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากร ระหว่างชุมชน บนพื้นที่สูงกับระบบตลาดและรัฐเกิดขึ้นด้วย และในอีกด้านหนึ่งได้ผลักดันให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อ เอาชนะเงื่อนไขการเข้ามาของรัฐและระบบตลาดในรูปแบบต่างๆ ดังที่จะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 3

การปรับตัว ของชุมชน

และทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

กระบวนการพัฒนาเพื่อผลักดันให้ชุมชนบนพื้นที่สูง เข้าสู่ระบบตลาดดังที่กล่าวในบทที่สอง มิได้มีผลเพียงให้การผลิตของชุมชนบนพื้นที่สูง ต้องเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อการค้านั้น แต่ยังมีอิทธิพลในการทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูง กลายเป็นสังคมเปิด ที่ต้องสัมพันธ์กับสังคมภายนอกและรัฐอย่างกว้างขวางมากขึ้น การกลายเป็นสังคมเปิดได้ทำให้ชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อให้อยู่รอด ทั้งในทางเศรษฐกิจและการมีอยู่ของสถานะพลเมือง ของกลุ่มชนบนพื้นที่สูง อย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับรูปแบบ การจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ การจัดการแรงงาน และการจัดการทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งเป็นทรัพยากรพื้นฐานทางเศรษฐกิจ รวมถึงการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมในการผลิตและการค้า กับภายนอก ในบทนี้จะวิเคราะห์ว่าชุมชนมีกระบวนการปรับตัวไป ในทิศทางอย่างไร เมื่อรัฐและระบบตลาดได้แทรกตัว เข้าไปในหมู่บ้าน การตอบคำถามในประเด็นเหล่านี้ จะช่วยให้เห็นไปสู่คำตอบว่า ทิศทางที่ควรจะเป็น ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ควรจะดำเนินไปในทิศทางใด

3.1) การรักษาระบบการใช้ที่ดินที่หลากหลายเพื่อการยังชีพ

ความพยายามในการรักษา ระบบการใช้ที่ดินที่หลากหลายเพื่อการยังชีพไว้ ในบ้านแม่สะป๊อก บ้านหนองเต่า บ้านสบวิน เป็นความพยายามที่เกิดขึ้นทั่วไป ของหมู่บ้านในพื้นที่สูง ที่จะวางรูปแบบการผลิตอยู่บนพื้นฐานการผลิตและการใช้ที่ดินที่หลากหลาย โดยจะเห็นรูปการและความพยายามนี้ ตั้งแต่ในระดับครัวเรือนขึ้นมา โดยมีเป้าหมายการใช้ที่ดินนี้เพื่อตอบสนองต่อการยังชีพและเพื่อการค้า ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบผสม (Mixed Economy System) อันประกอบด้วย การทำไร่หมุนเวียน การทำนาขั้นบันได การเพาะปลูกภายหลังการทำนา การปลูกพืชผักเพื่อการค้าในที่ดินดอนหรือที่สูง การเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับทำพิธีกรรมและการบริโภค การเก็บหาผลผลิตจากป่า เพื่อการค้าและการบริโภค รวมถึงการออกไปรับจ้างนอกภาคการเกษตร

แต่การคงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบผสม บนพื้นที่สูงปัจจุบัน คงอยู่ในสถานะที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากรัฐและระบบตลาด ที่เข้ามากระทำกับชุมชนโดยตรง ด้วยความพยายามที่จะเปลี่ยนให้ชุมชน ทำการผลิตอยู่ในพื้นที่เดียวและให้การผลิตทั้งหมด เพื่อตอบสนองต่อตลาด

แต่ระบบตลาดก็ยังไม่มียุทธูปถัมภ์มากพอ ที่จะเปลี่ยนให้เศรษฐกิจของครัวเรือนในพื้นที่สูง ต้องพึ่งพาตลาดทั้งหมด ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความสามารถ ในการรักษาทรัพยากร สำหรับการยังชีพไว้ได้ ในรูปแบบของการจัดการทรัพยากรที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบการจัดการแบบปัจเจกชน (Private Properties Management) และในรูปแบบการจัดการร่วมกันร่วมกันโดยชุมชน (Communal Properties Management) รวมถึงการต้านอำนาจการแทรกแซงของรัฐในการผูกขาดการจัดการทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ อันถือว่าเป็นแหล่งทรัพยากรหลักของการยังชีพ ทำให้ชุมชนมีทางเลือกเพิ่มขึ้น ที่จะไม่เข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อการค้า กล่าวคือ

ในการจัดการที่ดิน ระดับครัวเรือน เมื่อเผชิญหน้า กับการกดดันจากรัฐ ที่ต้องการให้ทุกๆ ครัวเรือน ทำการเกษตรแบบถาวรในพื้นที่เดียว เพื่อสนองตอบต่อระบบตลาดนั้น พวกเขาไม่ได้ตอบสนองหรือยอมรับการเข้าไปกระทำของรัฐทั้งหมด แต่ได้มีความพยายามที่จะปรับรูปแบบการใช้ที่ดินใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อลดแรงกดดันที่เกิดขึ้นจากรัฐ (การขู่ การจับกุม การคุกคาม เมื่อถางป่าเพื่อพื้นที่ไร่) และเพื่อลดแรงเสียดทานของปัญหาการไม่พอเพียงสำหรับการยังชีพ จากการทำกินในพื้นที่เดียว โดยนำที่ดินที่ได้รับการรับรองสิทธิจากรัฐ (หมายถึง ที่ดินเหลือจากการกันเขตป่าไม้ กับที่ดินของชาวบ้าน ตามแนวนโยบายผ่อนปรน) มาปรับรูปแบบการใช้ใหม่ โดยมีรูปแบบการใช้และจัดการที่ดินเพื่อตอบสนองต่อการยังชีพหลายรูปแบบดังนี้

3.1.1) การคงไว้ของระบบการเพาะปลูกในระบบไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิม เหตุผลหลัก ของความพยายามในคงไว้ของรูปแบบการใช้ที่ดิน ในระบบไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิมนั้น มีเหตุผลมาจากความไม่เพียงพอในการบริโภค เพาะปลูกในพื้นที่เดียว และความเสี่ยงในการขายสินค้าในระบบตลาด ซึ่งมีครัวเรือนจำนวนมากไม่สามารถ หาทุนมาทำการผลิต ภายใต้ระบบการเกษตรแผนใหม่ที่รัฐเข้าไปส่งเสริมได้ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับการใช้ทุนเงินสดจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทุนเงินสดเพื่อซื้อ ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ สารเคมีปราบศัตรูพืช เทคโนโลยีการไถพรวนแบบใหม่ ซึ่งต้องใช้เงินทุนมาก

การหลีกเลี่ยงที่จะใช้ทุนจำนวนมากดังกล่าว ได้มีผลให้ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา 2 แห่งคือ บ้านหนองเต่า และบ้านแม่สะป๊อก พยายามรักษารูปแบบใช้ที่ดินในระบบไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิมไว้ โดยเห็นว่าการใช้ที่ดินในระบบดั้งเดิม จะช่วยรักษาความมั่นคงและปลอดภัยต่อการยังชีพ ของชุมชนได้ ซึ่งที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "การทำไร่หมุนเวียนตามระบบดั้งเดิมของกระเหรี่ยง" นักวิชาการเรียกการทำไร่ระบบนี้ว่า ระบบ การเพาะปลูกแบบทำสั้นทิ้งยาว (Short Cultivation and Long Fallows) ซึ่ง

หมายถึง การใช้ที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกในระยะเวลาอันสั้นอาจเพียงหนึ่งปี แล้วปล่อยทิ้งไว้ เป็นเวลา ยาวนานหลายปี บางแห่งถึงสิบสองปี เมื่อดินฟื้นความอุดมสมบูรณ์แล้วก็กลับมาทำการผลิตใหม่

โดยชาวกระเหรี่ยงเรียกพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกว่า "คัย" หรือ ไร่ และเรียกที่ดินที่ปล่อยทิ้งไว้ว่า "ฉี" หรือไร่เหล่า พวกเขาได้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการไร่เหล่า หรือป่าเหล่า จะเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของ การได้ผลผลิตข้าว มากหรือน้อย ในแต่ละปี ที่ทำการเพาะปลูก ถ้าการจัดการไร่เหล่าได้ดี ไม่มีไฟเข้าก่อน กำหนด สามารถปล่อยให้ป่าฟื้นขึ้นมาใหม่ ได้ในระยะเวลาที่นานพอ จนสังเกตได้ว่ามีใบไม้และกิ่งไม้ สะสมกันในปริมาณที่มากพอจนทำให้เกิดดินเปลี่ยนสี หรือมีโครงสร้างดินที่ร่วนซุย และมีการตัดฟัน ในช่วงเวลาที่ป่ามีอายุที่เหมาะสม รวมทั้งสามารถเผาได้อย่างทั่วถึงครอบคลุมตลอดทั่วทั้งพื้นที่ ในช่วง ของการเตรียมพื้นที่ ก็จะช่วยให้การทำไร่ข้าวได้ผลผลิตดี แต่ถ้าการจัดการไร่เหล่าทำได้ไม่ดี ก็จะส่ง ผลให้ได้ข้าวผลผลิตไม่ดีตามไปด้วย ปัจจัยหลักที่จะทำให้การจัดการไร่เหล่า เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพคือ

1) ปริมาณที่ดินที่จะใช้หมุนเวียน ชุมชนต้องมีที่ดิน ในจำนวนมากพอ ที่จะปล่อยที่ดินทิ้งไว้ให้ พื้นดินสภาพเองได้ โดยไม่กระทบต่อการผลิตและการยังชีพในแต่ละปี ในอดีตนั้นถ้าจะให้ได้ผลผลิต ดีต้องปล่อยทิ้งไว้ ไม่น้อยกว่า 7-10 ปี ในกรณี บ้านหนองเต่า ซึ่งสมาชิกของชุมชนจะต้องมีที่ดินหมุน เวียนเพื่อใช้ในการผลิต 7-10 แปลง ต่อหนึ่งรอบการผลิต และ 5-8 แปลง ในกรณีบ้านแม่สะป๊อก ซึ่ง มีสภาพป่าแตกต่างกัน โดยป่าที่บ้านหนองเต่า จะเป็นผสมเบญจพรรณ ค่อนข้างหนาวเย็นกว่าบ้านแม่ สะป๊อก และบางพื้นที่เป็นเขตป่าสน การฟื้นตัวของป่าจึงช้ากว่าป่าเหล่าในเขตบ้านแม่สะป๊อก

2) การจัดการแรงงาน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จของการทำไร่ ด้วยว่าจะได้ มีผลผลิตดีหรือไม่ ซึ่งจะต้องมีการจัดการแรงงานที่มีประสิทธิภาพ และต้องมีแรงงานจำนวนมากพอ สำหรับการเข้าไปจัดการไร่เหล่าทั้งระบบได้ ตั้งแต่ขั้นตอนการดูแลไร่เหล่า จนถึงขั้นตอนการตัดฟัน เพื่อทำไร่จนเสร็จขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ในการจัดการแรงงานจะพบว่า มีทั้งการจัดการแรงงานที่เป็น ระบบระดมแรงงาน การแลกเปลี่ยนแรงงาน และการใช้แรงงานของครัวเรือน ในขั้นตอนและวิธีการจัด การที่แตกต่างกัน

ในขั้นตอนการดูแลรักษาไร่เหล่า เป็นขั้นตอนแรกของการทำไร่ ที่นักมานุษยวิทยา และผู้ที่เข้าไป ศึกษากระบวนการทำไร่บนที่สูงไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก แต่สำหรับชาวกระเหรี่ยงแล้ว ถือว่าการดูแล รักษาไร่เหล่า ที่ยังเป็นป่าไม่สมบูรณ์พอที่จะตัดฟันเพื่อทำไร่ได้ เป็นภารกิจสำคัญ ที่พวกเขาจะต้อง ร่วมมือกันดูแลให้ไร่เหล่ามีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดก่อนการตัดฟัน เพื่อทำไร่ กิจกรรมการทำแนวกัน

ไฟ ไม่ให้ไฟเข้าไร่เหล้า ก่อนกำหนด หรือการดับไฟป่า ไม่ให้ลูกหลานเข้าไปในไร่ ถือว่าเป็นภารกิจเบื้องต้นในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับไร่เหล้า กิจกรรมเหล่านี้ จะต้องใช้แรงงานจำนวนมาก และมีความรู้ในการดับไฟที่ดี จึงจะสามารถจัดการได้ การจัดการแรงงานดูแลไร่เหล้า ในระบบเดิมจะเป็นการจัดการแบบรวมหมู่ หรือระบบการระดมแรงงาน (Labour Mobilization Management) ที่สมาชิกชุมชนเห็นว่าเป็นภารกิจร่วมกัน ที่ได้ถูกกำหนดไว้ในระดับสามัญสำนึก จึงเป็นที่สังเกตว่า การจัดการไฟของกระเหรี่ยงไม่มีลักษณะขององค์กรแบบแบ่งแยกแรงงาน เหมือนกรณีการจัดการแรงงานเพื่อการจัดการน้ำ แต่จะเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ที่จะพบเห็นได้ ในบทเพลง บทสวด อ้อทา หรือการช่วยกันดับไฟ ในภารกิจประจำวัน

ส่วนในขั้นตอนการทำไร่่นั้น หน่วยครัวเรือนยังมีบทบาทสำคัญสำหรับการจัดการแรงงาน ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ถึงการเก็บเกี่ยว แต่ถ้าครัวเรือนมีปริมาณแรงงานไม่พอ การแลกเปลี่ยนแรงงานจะถูกนำมาใช้ ซึ่งจะใช้บางขั้นตอน ที่ครัวเรือนทำเองไม่ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในขั้นตอน การตัดฟันไร่ การเผาไร่ การปลูก การเก็บเกี่ยว การตีข้าว และการขนข้าว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงาน ของครัวเรือนในแต่ละครัวเรือนด้วยว่า มีอยู่มากน้อยเพียงใด ถ้ามีปริมาณมาก บทบาทของแรงงานในครัวเรือน ยังคงเป็นบทบาทหลัก แต่ถ้ามีแรงงานน้อยการแลกเปลี่ยนแรงงาน จะมีบทบาทสำคัญ โดยความรู้สึกร่วมไปแล้วกิจกรรมการทำไร่ พวกเขาถือว่าเป็นกิจกรรมร่วม ของหมู่บ้าน ที่สมาชิกของชุมชนจะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกัน ในด้านใดด้านหนึ่งเสมอ

3) ความรู้และเทคนิคในการตัดฟันไร่ การเผาไร่ เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญอีกประการหนึ่งว่าจะทำให้ไร่มีความอุดมสมบูรณ์หรือไม่ ชาวกระเหรี่ยงมีความรู้ในเรื่องความสัมพันธ์ของต้นไม้กับความอุดมสมบูรณ์ของไร่ ทั้งในแง่ที่ต้นไม้ช่วยรักษาและเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และรากไม้ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน หรือความเข้าใจในระบบรากของต้นไม้ธรรมชาติกับกินอาหารของพืชไร่ที่ปลูกไว้ ความสัมพันธ์ระหว่างช่วงแสงกับการเจริญเติบโตของต้นข้าวและพืชผักในไร่ ความรู้เหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นได้ในเทคนิคการตัดฟันต้นไม้ จะพบว่าระบบการทำไร่ของกระเหรี่ยง จะไม่ใช่วิธีการขุดรากหรือถอนโคน ต้นไม้ออกจากไร่เพราะเขาพบว่า การตัดแบบถอนรากถอนโคนจะทำให้ต้นไม้ตาย ส่วนการรักษาต้นไม้ไว้จะทำให้เหลือรากไม้ไว้จะให้ต้นไม้ไม่ตาย และยังจะแตกกิ่งได้ต่อไปได้ เขาพบว่ามีความจำเป็นที่จะต้องตัดกิ่งไม้ออกให้แสงส่องถึงต้นข้าวได้ ก็เพียงพอที่จะทำให้ข้าวเจริญเติบโตได้โดยไม่ถอนออกทั้งหมด และไม่จำเป็นต้องขุดรากถอนโคน เพราะการแสวงหาอาหารของระบบรากพืช

ในธรรมชาติ กับพืชไร่ ที่พวกเขาปลูกกินอาหารในระดับที่แตกต่างกัน ข้าวกินอาหารที่ระดับผิวดิน เพราะมีระบบรากสั้น แต่ในขณะที่ต้นไม้และไม้ป่า จะกินอาหารในระดับที่ลึกกว่าข้าวหรือพืชไร่ เพราะระบบรากลึกกว่า การรักษาดินไม้ไว้ให้ทั้งปีเป็นเวลานาน จะช่วยให้ธาตุอาหารผิวดินมีสูงขึ้น จากการทับถมของกิ่งไม้และใบไม้ ความรู้เหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดเรียนรู้ จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ในการตัดฟันไร่ ว่าจะฟันอย่างไร กับต้นไม้นชนิดไหนจึงจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบำรุงรักษาหน้าดิน และพวกเขารับรู้ร่วมกันว่า การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้การตัดฟันไร่เปลี่ยนแปลงจากกฎเกณฑ์เดิมที่เขาเคยทำ จะกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของไร่ข้าว

4) พันธุ์พืช พันธุ์ข้าว และช่วงเวลาการปลูก เมล็ดพันธุ์เป็นอีกปัจจัยที่จะบ่งชี้การประสบผลสำเร็จ ของการทำไร่ หรือไม่ประสบผลสำเร็จ การคัดสรรเมล็ดพันธุ์ของกระเหรี่ยงไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐาน การคิดถึงประสิทธิภาพการผลิต(Capacity Productivity) ในเชิงปริมาณแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะอยู่บนฐานคิดที่หลากหลาย บนเงื่อนไขความเป็นไปได้ของการสร้างเสถียรภาพและความมั่นคง ในด้านอาหาร ซึ่งวิธีการเลือกเมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้สำหรับการเพาะปลูกในแต่ละปี จะมีวิธีคิดที่หลากหลาย เช่น การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อปลูก พวกเขาจะคำนึงถึงช่วงเวลาข้าวที่เก็บไว้จะหมดในเวลาไหน เดือนใด ถ้าข้าวที่เก็บไว้ไม่พอครบปี เขาอาจจะเลือกปลูกข้าวเบา หรือ “ข้าวตอ” เพื่อให้ได้ผลผลิตเร็ว แม้ว่าข้าวตอจะให้ผลผลิตน้อยกว่าก็ตาม ในระหว่างการเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวตอ อาจจะปลูก ข้าวโพด หรือพืชผักอื่น ที่ให้ผลผลิตก่อนข้าว มาไว้กินก่อน เช่น พืชจำพวกแตง ผักกาด แตงกวา ลิ้นจี่ที่จะปลูกข้าวปี หรือพืชผักอื่นๆไว้กินให้ได้ตลอดปีด้วย

บางครัวเรือน อาจจะเลือกปลูกข้าวและพืชต่างบนความสัมพันธ์หรือความเป็นไปได้ในการจัดการแรงงาน แทนที่จะปลูกข้าวพันธุ์เดียวกันหมด และเก็บเกี่ยวในเวลาเดียวกัน พวกเขาเลือกที่จะใช้วิธีการกำหนดปฏิทินการปลูกใหม่ ที่จะไม่ให้ช่วงเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิตตรงกันหมด เพื่อที่จะทำให้การจัดการแรงงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในช่วงเวลาการดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยว เช่น ชาวกระเหรี่ยงบ้านหนองเต่า แบ่งพันธุ์ข้าวที่ใช้เพาะปลูก ออกเป็นสามช่วงเวลา คือ ข้าวปี ข้าวกลาง ข้าวตอ ในแต่ละพันธุ์ จะปลูกได้ในเวลาเดียวกัน แต่ระยะการเก็บเกี่ยวผลผลิตจะมีความแตกต่างกัน การกำหนดช่วงเวลาการเก็บเกี่ยวที่แตกต่างกัน นอกจากจะช่วยทำให้แรงงานในครัวเรือนสามารถจัดการเก็บเกี่ยวผลผลิตเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งแรงงานเพื่อบ้านมากนัก ยังสามารถป้องกันความเสี่ยงจากการปัญหาโรคพืช แมลง นก หนู หรือสัตว์ต่างๆเข้าทำลายพืชผลได้ด้วย ดังนั้นจากวิธีคิดและความพยายามในเพาะปลูกพืช เพื่อทำให้มีอาหารกินตลอดปี จึงทำให้พันธุ์พืชที่ปลูกในไร่ข้าว มีอยู่

อย่างมากมาย หลายชนิด จากการสำรวจพบว่ามีพันธุ์พืชที่เป็นอาหารไม่น้อยกว่า 40 ชนิด ในแต่ละแปลง (ดูรายละเอียดในบทที่ 4) และอาจถือได้ว่าไร่ข้าว คือธนาคารเมล็ดพันธุ์พืชอาหาร ของชุมชนบนที่สูงที่สำคัญที่สุดอีกแหล่งหนึ่ง

โดยที่การอธิบาย ของชาวกระเหรี่ยงดังกล่าว ได้สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของนักวิชาการด้าน Agro-ecosystem ที่เข้าไปทำการศึกษการใช้ที่ดิน ในระบบนี้ จากหลายๆแห่งถือว่าเป็นระบบการใช้ที่ดินที่มีเสถียรภาพและความยั่งยืนประเภทหนึ่ง ภายใต้เงื่อนไข ของการปล่อยให้ที่ดินฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ ซึ่งจะมีระยะเวลาการฟื้นตัวเองตามธรรมชาติที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมของป่า และระบบอุทกวิทยาลุ่มน้ำของแต่ละแห่ง ที่จะทำให้เกิดกลไกการปล่อยธาตุอาหารลงสู่พื้นที่ (Nutrient Releasing) ในอัตราที่แตกต่างกัน รวมถึงความสามารถในการจัดการพื้นที่ "ไร่หมุนเวียนทั้งระบบ" ของแต่ละชุมชนด้วย (ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การตัดฟัน การเผา การปลูกพืช การเก็บเกี่ยว ระยะเวลาการปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ และการป้องกันไฟ หลังจากปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ ซึ่งการจัดการเหล่านี้จะมีผลต่อการฟื้นตัวของที่ดินในไร่เหล่านี้อาจใช้เวลาต่างกัน (ดูรายละเอียด ใน Hinton 1975 Rerkasem 1994, Trebuil 1995)

สำหรับในกรณี การจัดการที่ดินไร่เหล่านี้อาจในบ้านแม่สะป๊อก และบ้านหนองเต่า ในปัจจุบัน จากผลของการเข้าไปของรัฐเพื่อจำกัดบริเวณการใช้ที่ดินเพื่อทำไร่ ได้มีผลให้เกิดรูปแบบการหมุนเวียนไปจากเดิมไปในหลายรูปแบบ แต่ยังพยายามที่จะคงรูปแบบการอนุรักษ์ดินในไร่เหล่านี้อยู่ ด้วยการทิ้งที่ดินทิ้งไว้ได้สูงสุด เท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งจะอยู่ในระยะเวลาระหว่าง 4-7 ปี ต่อการเพาะปลูกหนึ่งรอบ และขนาดของที่ดินก็มีจำนวนที่เล็กลงจากเดิมด้วย

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ทำให้เกิดข้อจำกัดในการทำไร่ข้าวมากขึ้น เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ในดินจะไม่สมบูรณ์เหมือนในอดีต โดยที่ระบบการหมุนเวียนที่ปรับเปลี่ยน ของแต่ละครัวเรือนมีวิธีการย้อนกลับมาทำในที่เดิม ด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ไม่ได้เป็นระบบเดียวกันเหมือนในอดีต (คือทุกครัวเรือนไปทำไร่ในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ในระยะเวลาเท่ากัน แล้วก็กลับมาทำในที่เดิมพร้อมๆกัน ตามรูปแบบการถือครองที่ดินแบบเดิมที่ถือว่าที่ดินเป็นของชุมชน การใช้ที่ดินจะเป็นการตัดสินใจร่วมกันว่าจะเลือกบริเวณใด เข้าไปทำประโยชน์ แล้วก็หมุนเวียนการใช้ประโยชน์ไปในบริเวณที่ชุมชนถือครองร่วมกัน ซึ่งตามระบบเดิมบ้านหนองเต่า จะต้องมียี่สิบไร่สำหรับใช้หมุนเวียนร่วมกันอย่างน้อย เจ็ดถึงสิบแปลง)

ในสภาพปัจจุบัน ภายหลังจากการเข้ามาของรัฐและระบบตลาดได้มีผลให้ ชุมชนต้องยอมรับรูปแบบกรรมสิทธิเอกชน ในการถือครองพื้นที่ทำไร่ เช่นเดียวกับกับการยอมรับรูปแบบการถือครองที่ดินโดยชุมชน ทำให้ที่ดินผืนใหญ่ที่จะใช้หมุนเวียนร่วมกันในแต่เดิมลดลงเนื่องจาก ถูกแบ่งแยกเพื่อถือครองโดยปัจเจกชนจำนวนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งถูกกันไปเป็นที่ดินเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าของรัฐ จึงมีผลให้ที่ดินผืนใหญ่ มีไม่เพียงพอ ที่จะปล่อยทิ้งไว้ให้ได้ครบ 5 ปี ในกรณีบ้านแม่สะป๊อก และ 7 ปีขึ้นไป ในบ้านหนองเต่า

ดังนั้นจึงทำให้เกิดการปรับรูปแบบการหมุนเวียนพื้นที่ทำไร่ แบบใหม่ โดยครัวเรือนเกิดขึ้นมาแทนที่ระบบของชุมชน แต่ชาวบ้านในแต่ละครัวเรือนก็ยังพยายามรักษาระบบการหมุนเวียนแบบเดิมไว้ เพื่อให้ดินฟื้นสภาพในระยะเวลา 5-7 ปี โดยมีรูปแบบการหมุนเวียนที่หลากหลายดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่หนึ่ง ทำไร่หนึ่งปี ออกไปทำงานรับจ้างจนกว่าที่ดินจะฟื้นตัว

การปรับรูปแบบการใช้ที่ดิน ในรูปแบบนี้แม้ว่าจะพบเห็นไม่มากนัก แต่กำลังเป็นแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ในกรณีของครัวเรือน ที่มีที่ดินแปลงเดียว และไม่มีทุนเงินสด มากพอที่จะซื้อปัจจัยการผลิต เพื่อทำซ้ำในพื้นที่เดิมได้ พวกเขาจะปล่อยที่ดิน ของตนเองทิ้งไว้ตามธรรมชาติ หลายๆ ปี จนกว่าที่ดินจะสมบูรณ์ก็จะกลับเข้ามาทำไร่อีกครั้งหนึ่ง ในช่วงเวลาที่ไม่ได้ทำไร่ซ้ำ พวกเขา ก็จะออกไปเป็นแรงงานรับจ้าง ทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคการเกษตร หรือการทำกิจกรรมเพื่อการยังชีพอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บหาผลผลิตจากป่า

ปัญหาสำคัญของครัวเรือน ที่ปล่อยที่ดินทิ้งไว้นานติดต่อกันโดยไม่ได้เพาะปลูกคือ ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพันธุ์ข้าว และพันธุ์พืชผักต่างๆ ที่จะสูญเสียไป ในระหว่างที่ไม่ได้เพาะปลูก ชาวบ้านอธิบายว่า เมล็ดพันธุ์พืชหลายชนิดต้องปลูกติดต่อกันทุกๆ ปี จึงจะเจริญเติบโตได้ แต่ถ้าทิ้งไว้ข้ามปี เมื่อนำเพาะปลูกก็จะไม่ขึ้นอีก หรือถ้าเก็บไว้ก็เสียหายจาก มดแมลง หรือ หนู มากิน ครัวเรือนเหล่านี้ ก็จะไม่รักษาเมล็ดพันธุ์ที่ตนเองปลูกไว้ ในช่วงที่ไม่ได้ทำการผลิต

ซึ่งครัวเรือนเหล่านี้ จะแก้ไขปัญหาโดยการขอซื้อ หรือยืมเมล็ดพันธุ์ จากเพื่อนบ้าน ที่สามารถเพาะปลูกได้ทุกๆ ปี ส่วนใหญ่แล้วจะให้ความสำคัญกับการแสวงหาเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเป็นพืชหลักเพื่อ

การยังชีพมากกว่าที่จะหาเมล็ดพันธุ์พืชผัก จึงทำให้ความหลากหลายของชนิดพืช ในไร่ของครัวเรือน เหล่านี้ มีจำนวนน้อยกว่า ครัวเรือนที่เพาะปลูกทุกๆปี

นอกจากนี้ ครัวเรือนที่ที่ทิ้งไร่ ตนเองไว้นานๆ โดยไม่ได้เพาะปลูก ยังต้องเผชิญกับปัญหา การลงทุนด้วยทุนเงินสด จำนวนมาก เนื่องจากจะต้องซื้อเมล็ดพันธุ์และ จ้างงานในช่วงพินไร่ การปลูก และการเก็บเกี่ยว เนื่องจากการไม่ได้ร่วมเป็นเครือข่ายแรงงาน กับเพื่อนบ้านนานา จึงทำให้เพื่อนบ้าน ไม่ค่อยยอมรับให้เข้าร่วมในเครือข่ายการแลกเปลี่ยนแรงงาน เพราะว่ามีความไม่แน่นอน ในการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนแรงงาน

อย่างไรก็ตาม การชดเชยการสูญเสียความสามารถในการยังชีพ ของครัวเรือนเหล่านี้ นอกจากจะใช้วิธีการออกไปรับจ้างแล้ว การเก็บหาของป่าและการเลี้ยงสัตว์ เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินสด สำหรับการยังชีพ ยังเป็นทางออกที่สำคัญ ที่พวกเขาได้ใช้ทดแทน แม้ว่าจะเผชิญกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนสูงก็ตาม

ตัวอย่างที่สอง แบ่งซอยที่ดินให้เล็กลง เท่ากับจำนวนเวลาที่จะปล่อยทิ้งไว้

การแบ่งซอยที่ดิน ในรูปแบบนี้สามารถดำเนินการได้เฉพาะที่ดิน ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน แล้วให้เป็นที่ดินส่วนบุคคล และที่ดินแปลงนั้นไม่ได้เป็นที่ดินเพื่อใช้สอยร่วมกันของชุมชน เจ้าของที่ดินจะแบ่งซอยที่ดินให้เล็กลง ให้มีจำนวนแปลงเท่ากับจำนวนปีหรือเวลาการฟื้นตัวของดินตามธรรมชาติ เป็นวิธีการปรับรูปแบบการใช้ที่ดิน เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้ที่ดินซ้ำในพื้นที่เดียวอีกวิธีหนึ่ง จะพบในกรณีที่บ้าน ผู้เป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ ซึ่งมีเนื้อที่มากพอที่จะแบ่งซอยได้ จำนวนแปลงที่แบ่งซอยจะขึ้นอยู่กับภาคการคานวณ เวลาของดินในแต่ละแปลงว่าจะฟื้นเร็วหรือช้า ถ้าเจ้าของที่ดินมีที่ดินที่สามารถฟื้นตัวได้เร็วก็จะแบ่งแปลงไว้น้อยมาก เพียงสามถึงสี่แปลง แล้วทำการเพาะปลูกปีละแปลง หมุนเวียนกันจนครบทุกแปลง แต่ถ้าดินบริเวณนั้นฟื้นตัวได้ช้าก็จะแบ่งแปลง ไว้มากหลายแปลง แต่แปลงที่จะแบ่งซอยก็ต้องมีขนาดที่ใหญ่พอ สำหรับการปลูกข้าวได้พอเพียงสำหรับการยังชีพได้นานที่สุด

วิธีการแบ่งซอยที่ดิน ให้เป็นแปลงเล็กแปลงน้อย จะพบมาก ในหมู่บ้านแม่สะป๊อก ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ยอมรับการขยายอาณาเขต และการแบ่งอาณาเขตพื้นที่ป่าของชาวบ้านกับกรมป่าไม้อย่างชัดเจนแล้ว แม้ว่าการยอมรับดังกล่าวจะเป็นการยอมรับที่ไม่เต็มใจนักก็ตาม ซึ่งมีชาวบ้านจำนวนมากไม่สามารถปรับเปลี่ยนไปเพาะปลูกในพื้นที่เดียวได้ ก็จะนำที่ดินของตนเอง ที่ได้รับการจัดสรรและยอม

รับว่า เป็นที่ดินส่วนบุคคลแล้ว นำมาแบ่งซอยเป็นแปลง ซึ่งอาจจะอยู่ติดกันหรือห่างกันก็ได้ แล้วปล่อยให้ที่ดินเหล่านั้น พื้นตัวเองตามธรรมชาติ จนสามารถทำการเพาะปลูกได้ก็นำมาเพาะปลูกอีก

โดยที่การจัดการดูแลพื้นที่ทำไร่ นั้น ชาวบ้านจะพยายาม ทำให้เหมือนกับระบบดั้งเดิมมากที่สุด ตั้งแต่การดูแลรักษาพื้นที่ที่หมุนเวียน ไม่ให้ไฟเข้าก่อนที่จะถึงเวลาการตัดฟัน การป้องกันไม่ให้คนที่ไม่มียศสิทธิ์เข้าไปบุกเบิกก่อน เพื่อให้ที่ดินสามารถฟื้นตัวได้ดีเหมือนปกติหรือดีกว่า ในการดูแลรักษาไร่เหล่านี้ ให้ฟื้นตัวเร็วขึ้น บางครัวเรือนได้ใช้วิธีการ ทำคอกวัว ควายไว้ในไร่ ที่ต้องการใช้เพาะปลูก ในปีต่อไป ก็จะทำให้ ความอุดมสมบูรณ์ของดินฟื้นตัวเร็วขึ้น

ในช่วงของการตัดฟันไร่ การตัดไม้ให้สั้นติดดิน ได้กลายเป็นวิธีการที่สำคัญ สำหรับการช่วยให้ป่าเหล่านี้ฟื้นตัวเร็วขึ้น ชาวไร่กระเหรี่ยง อธิบายว่า การตัดฟันไม้สั้นจะช่วยทำให้ ต้นไม้แตกกิ่งจำนวนมาก กว่าที่ตัดไม้ทิ้งต่อไฉยว การที่ต้นไม้แตกกิ่งมาก จะช่วยให้การฟื้นตัวของดิน สามารถฟื้นตัวได้เร็วกว่าปกติ แต่วิธีการนี้ จะต้องใช้เวลาและแรงงานมาก การเผาไร่จะทำให้ไฟแรงกว่าปกติ เพราะมีไม้ต้องเผาจำนวนมาก ซึ่งก็จะทำให้ได้เถาถ่านจากไม้มากด้วยเช่นกัน ชาวไร่กระเหรี่ยงได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า ในพื้นที่ที่สามารถเผาไร่ได้นาน จะเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวได้มากกว่าพื้นที่ ที่เผาไม่นาน

การแบ่งซอยที่ดินให้เล็กลง ได้บีบให้การดูแลรักษาที่ดินในระหว่างทำไร่ ต้องดูแลอย่างปรานีตมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากไม่มีที่ดินสำหรับการปลูกไว้สำหรับการชดเชยความเสี่ยง ที่เกิดจากการมากขึ้นของนก แมลง หนู และสัตว์ป่าอื่นๆ เช่น หมูป่า กระต่าย กระรอก ที่การเพาะปลูกในระบบเดิม จะปลูกชดเชยไว้ประมาณ หนึ่งไร่ถึงสองไร่ เพื่อป้องกันความเสี่ยงดังกล่าว แต่ในระบบการแบ่งซอยไม่สามารถปลูกเช่นนั้นได้ ชาวบ้านจะใช้วิธีการดูแลรักษาอย่างเข้มข้นในไร่แทน ซึ่งก็ทำให้สูญเสียแรงงานไปทำการผลิตในด้านอื่นด้วยเช่นกัน การปรับเวลาแรงงานในไร่ของชาวบ้านที่แบ่งซอยที่ดินให้เล็กลงได้เปลี่ยนไปเพาะปลูกพืชเพื่อการค้าผสมผสานด้วย

ถึงแม้ว่า การแบ่งซอยที่ดินให้เล็กลง จะช่วยให้ชาวบ้านสามารถเพาะปลูกพืชได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาเงินสด เพื่อมาซื้อ ปุ๋ยเคมี หรือเมล็ดพันธุ์พืช จากตลาดได้ แต่ขนาดของที่ดินที่เล็กลง ได้ส่งผลกระทบต่อปริมาณผลผลิตข้าวไร่ที่ได้รับ มีจำนวนน้อยลงกว่าเดิมที่เคยได้รับเมื่อเปรียบเทียบจากการเพาะปลูกข้าวไร่ในระบบดั้งเดิม ที่มีจำนวนที่ดินมากกว่า จึงทำให้ครัวเรือนเหล่านี้ต้องผลัดดันตนเองเข้าสู่การเพาะปลูกเพื่อการค้า หรือการออกไปเป็นแรงงานรับจ้างภายนอกด้วย

ส่วนเสถียรภาพหรือความมั่นคงในด้านอาหารจากการปรับรูปแบบการใช้ที่ดิน ในระบบนี้ พวกเขาประเมินว่า เริ่มมีความไม่แน่นอนมากขึ้น โดยทั่วไปในครัวเรือนหนึ่งๆนั้น จะแบ่งซอยที่ดินให้เป็นแปลงเล็กๆได้ประมาณ 1 ถึง 2 ไร่เท่านั้น เพราะถ้าเล็กกว่านั้นก็ยากจะคุ้มกับเวลาแรงงาน ที่ลงไป ซึ่งพวกเขาได้คำนวณว่า การปลูกข้าวไร่ โดยปกติ จะได้รับผลผลิตเฉลี่ยประมาณไร่ละ 40-60 ถัง หรือการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวเปลือก 1 ถัง ต่อ 40-60 ถัง ซึ่งจะสีเป็นข้าวสารได้เฉลี่ยประมาณ 7-8 ถังข้าวสาร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของพื้นที่ และการดูแลรักษาในช่วงการเพาะปลูกด้วย ดังนั้นในพื้นที่หนึ่งไร่ ในหนึ่งครัวเรือนจะปลูกข้าวได้ข้าวพอกินประมาณ 6-7 เดือน สำหรับครัวเรือนที่มีคนประมาณ 4 คน การทำไร่ในระบบแบ่งซอยที่ดิน มีแนวโน้มที่จะได้ผลผลิตน้อยกว่าการทำข้าวไร่ในระบบดั้งเดิม ซึ่งจะมีจำนวนที่ดินมากกว่า โดยปกติ ครัวเรือนหนึ่งๆจะมีที่ดินสำหรับทำไร่ ไม่ต่ำกว่า 5 ไร่ ซึ่งจะทำให้ได้ได้รับผลผลิต 200-300 ถัง โดยไม่ต้องพึ่งพาปุ๋ยหรือทุนเงินสด ซึ่งจะพอดีกับการบริโภค การเลี้ยงสัตว์และการประกอบพิธีกรรม ในหนึ่งปีพอดี

แต่การเพาะมาเพาะปลูกข้าวไร่ ในพื้นที่ๆเล็กลง พวกเขาจะใช้เวลาแรงงานมากขึ้น เพื่อป้องกันสัตว์และศัตรูพืช มารบกวน ถ้าโชคไม่ดี หรือมีโรคแมลงระบาด โอกาสที่จะใช้แรงงานฟรีก็มีสิทธิเป็นไปได้ เพราะไม่สามารถใช้ระบบการเพาะปลูกเพื่อชดเชยความเสี่ยงเหมือนกับระบบเดิม ที่พวกเขาเคยทำ ดังนั้นการทำข้าวไร่ ในระบบแบ่งซอยที่ดินให้เล็กลงก็ยังขึ้นอยู่กับความเสี่ยง ต่อการขาดแคลนอาหารด้วยเช่นกัน พวกเขาพยายามแก้ไขปัญหาคือความเสี่ยงนี้ด้วยการปลูกพืชอื่นๆ เข้าไปในไร่ข้าวให้มีจำนวนหลายชนิดมากขึ้น และปลูกพืชที่ขายได้ในตลาดทั่วไป ให้มีจำนวนมากขึ้น เช่น พริกกระเทียม ผักกาด งา แตงกวา ฯลฯ ผสมเข้าไปในไร่ข้าว โดยหวังว่า ถ้าผลผลิตข้าวเสียหายก็จะนำผลผลิตชนิดอื่นๆไปขาย หรือแลกเปลี่ยนข้าวกับเพื่อนบ้านมาบริโภค การดำเนินการในรูปแบบนี้จึงทำให้พันธูกรรมพืชอาหาร มีอยู่อย่างหลากหลายชนิดในไร่ข้าว แต่ในเชิงปริมาณแล้ว การปรับรูปแบบการผลิต ในลักษณะนี้มีความสามารถในการเลี้ยงตนเองได้อย่างจำกัด มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การปรับรูปแบบการใช้ที่ดิน เพื่อคงไว้ของระบบการทำไร่ในระบบหมุนเวียนในระดับครัวเรือนหรือปัจเจกชนนั้น ยังมีข้อจำกัดอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะขีดจำกัดของจำนวนที่ดิน ที่มีขนาดเล็กดังที่กล่าวไปแล้ว ได้ทำให้ชาวบ้านหันมาใช้วิธีการเคลื่อนไหวยาวทางการเมือง เพื่อรักษารูปแบบการทำไร่ แบบดั้งเดิมไว้ เพื่อเสนอให้รัฐดำเนินการ แบ่งสรรที่ดินใหม่ โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดแบ่งที่ดิน โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสามส่วน คือ 1)พื้นที่ป่าใช้สอย 2)พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และ 3)พื้นที่ดินทำกิน ซึ่งประกอบไปด้วย ที่นา ที่สวน และพื้นที่ไร่หมุนเวียนในระบบดั้งเดิม ที่รวมพื้นที่ไร่

ที่ปล่อยให้พื้นตัวตามธรรมชาติเป็นที่ทำกินเช่นเดียวกับพื้นที่ไร่ โดยพวกเขาเสนอว่า พื้นที่ไร่ ที่ปล่อยให้ทิ้งไว้ นั่นเขาก็ได้ใช้ประโยชน์อยู่ ด้วยการใช้เป็นพื้นที่เก็บหาผลผลิตจากป่า (Non Timber Product) และพื้นที่ไร่เหล่าที่ปล่อยให้ทิ้งไว้ นั้นพวกเขากำลังทำการผลิตอยู่ โดยกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพดินตามเทคนิควิธีทางเกษตรกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

เมื่อได้มีการแบ่งประเภทที่ดินแล้ว รัฐควรเข้ามารับรองสิทธิการจัดการของชาวบ้าน ในรูปแบบของการจัดการร่วม โดยต้องยอมรับสิทธิขององค์กรชาวบ้าน เป็นผู้มีอำนาจการจัดการตามกฎหมายด้วย ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ จะช่วยปกป้องทรัพยากรของชาติไว้ได้ และจะช่วยควบคุมและจัดการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอในการจัดการป่าและที่ดินใหม่ได้ดำเนินการผ่านองค์กรการเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องสิทธิการทำกิน ในไร่ ในนามเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือหรือ คกน. ที่มีองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางเป็นสมาชิกอยู่ด้วย (ดูรายละเอียด ใน Prathuang 1994) ซึ่งข้อเสนอเหล่านี้ได้กลายเป็นประเด็นความขัดแย้งทางสังคม ที่สำคัญของการปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในสังคมไทย ที่ยังไม่มีข้อยุติในทางกฎหมายและทางนโยบาย ของรัฐ

3.1.2) การลดรอบหมุนเวียน

การลดรอบหมุนเวียน เป็นการปรับรูปแบบการใช้ที่ดินในไร่ อีกวิธีหนึ่งของชาวบ้านที่ ไม่ยอมจำนนต่อการใช้ที่ดิน ภายใต้การบงการของรัฐ ที่จะต้องทำการผลิตในพื้นที่เดียว วิธีการหมุนเวียนจะเปลี่ยนแปลงจากระบบดั้งเดิม คือการปล่อยให้ดินทิ้งไว้เพื่อฟื้นฟูสภาพดิน จะมีอายุสั้นลงกว่าระบบดั้งเดิม หรือจำนวนครั้งในการเพาะปลูกอาจจะมีมากกว่าระบบเดิมด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนแปลง ที่แต่ละครัวเรือนถือครองอยู่ ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบดังนี้

1) ทำซ้ำสองปี ปล่อยให้ทิ้งไว้สี่ปี กรณีเช่นนี้จะพบได้ในครัวเรือนที่มีที่ดิน สามแปลง เจ้าของที่ดินจะปลูกพืชไร่ ซ้ำติดต่อกันเป็นระยะเวลาสองปี และก็ย้ายไปยังแปลงที่ได้ปล่อยให้ทิ้งไว้จนอายุครบสี่ปีแล้ว หมุนเวียนไปเรื่อยๆจนครบทุกแปลง

การหมุนเวียนนาขั้นได้รูปแบบนี้ ชาวบ้านอธิบายว่า ความอุดมสมบูรณ์ของดินจะไม่ดีเท่ากับระบบเดิม * และจะต้องใช้แรงงานเพื่อกำจัดวัชพืชในไร่มากขึ้น ระบบการหมุนเวียนจะเป็นระบบที่ไม่ยืดหยุ่น เพราะการปล่อยให้ที่ดินพื้นตัว ไม่ได้คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์เป็นเกณฑ์ ในการชี้วัดว่าควรลงมือตัดพื้นที่ไร่เหล่า เพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพาะปลูก เหมือนกับในระบบดั้งเดิม ที่ให้ความสำคัญกับการฟื้นตัวของดินและสภาพนิเวศที่เหมาะสมที่จะทำไร่ซึ่งจะไม่ขึ้นกับเงื่อนไขกับเวลาเป็นหลัก แต่ระบบนี้จะใช้

เวลาเป็นเกณฑ์ แปลงไหนดมีอายุครบสี่ปี ก็จำเป็นที่จะต้องลงมือตัดฟันและเผา แม้ว่าป่าในไร่เหล่านี้อย่างไรก็ตาม

การตัดฟันไร่ ในกรณีที่ป่ายังไม่สมบูรณ์มากพอ ชาวบ้านบอกว่า จะมีวัชพืชมาก และดินจะแข็งมาก ในบางแปลงจะต้องใช้จอบขุดพรวนดินก่อน เพื่อให้ดินร่วนซุยแล้วจึงใช้ไม้ไผ่ สักดินเพื่อหยอดเมล็ด ทำให้น้ำมาสู่ข้อจำกัดในการแลกเปลี่ยนแรงงานกับเพื่อบ้านมากขึ้น โดยเฉพาะแลกการแลกเปลี่ยนแรงงานกับชาวบ้าน ที่ยังสามารถทำอะไรในระบบดั้งเดิมได้ จะไม่ต้องการเข้าแลกเปลี่ยนแรงงานกับชาวบ้านที่เพาะปลูกในระบบทำซ้ำ เพราะการใช้แรงงานของชาวบ้านในกลุ่มนี้จะใช้แรงงานมากกว่า เนื่องจากโครงสร้างของดินที่ปล่อยทิ้งไว้อย่างยาวนานในระบบหมุนเวียนแบบดั้งเดิม หนาดินจะไม่แข็งมาก การหยอดเมล็ดพืชไร่ จึงไม่จำเป็นที่จะต้องใช้จอบเพื่อพรวนดินก่อน และไม่ต้องจำกัดวัชพืชมาก

ชาวไร่กระเหรี่ยง ที่เพาะปลูกในระบบทำซ้ำ จึงต้องใช้วิธีการจ้างแรงงาน มาทดแทนการแลกเปลี่ยนแรงงาน ที่ต้องใช้ทุนเงินสด มากขึ้น ซึ่งความจำเป็นในการใช้ทุนเงินสดดังกล่าว ได้เป็นแรงกดดันให้ชาวบ้าน ที่เพาะปลูกแบบทำซ้ำ ต้องเปลี่ยนพืชเพาะปลูก ในไร่ด้วย โดยจำเป็นที่จะต้องปลูกพืชที่สามารถมาขายเป็นสินค้าได้ อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อใช้ขายสำหรับการจ้างแรงงาน จึงทำให้พันธุ์พืชผักพื้นบ้านในไร่ข้าว ที่เพาะปลูกเพื่อการยังชีพในระบบนี้มีจำนวนน้อยลง และเริ่มมีพืชที่ปลูกเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด มีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะพืชผักเมืองหนาว เช่น ผักสลัด ผักกาดขาว ฟริก ถั่วลันเตา ฟักทองญี่ปุ่น มะระขาว ฟริกยักษ์ แครอท ชูกินี แกลดีโอลส์ ฯลฯ ซึ่งเมล็ดพันธุ์เหล่านี้ จะนำเข้ามาเพาะปลูกในหมู่บ้านด้วยการนำเข้าของโครงการพัฒนาบนพื้นที่สูงต่างๆ ที่เข้าไปส่งเสริมการเกษตรในลุ่มน้ำแม่ว่างตอนบน และการนำเข้าโดยพ่อค้าพืชผลการเกษตร ที่ขยายกิจการเข้าไปลงทุนในพื้นที่สูง ด้วยระบบการเพาะปลูกแบบมีพันธะสัญญา แน่่อนว่าการปลูกพืชนำเข้าเหล่านี้ จำเป็นที่จะต้องใช้น้ำและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจำนวนมากด้วยเช่นกัน ซึ่งชาวบ้านจะนำมาใช้ได้โดยผ่านระบบสินเชื่อ ภายใต้ข้อตกลงแบบมีพันธะสัญญา

สำหรับความมั่นคงในด้านอาหาร การเปลี่ยนพืชเพาะปลูก มีผลโดยตรงต่อ การลดน้อยลงของการปลูกพืชอาหารเพื่อใช้สำหรับการยังชีพ เพราะต้องแบ่งที่ดินในไร่ข้าวจำนวนหนึ่ง สำหรับการปลูกพืชพาณิชย์ ที่มีรายได้ขึ้นอยู่กับการณ์ผวนของราคาพืชผักในตลาด และการแบ่งผลประโยชน์กับกลุ่มทุนพ่อค้าที่เข้ามาทำการค้าภายในหมู่บ้าน ถ้ารายได้จากการขายพืชพาณิชย์ มีราคาดี ก็จะทำให้พวกเขาสามารถมีเงินซื้อข้าวและอาหารอื่นๆ มาเก็บตุนไว้ให้พอกินตลอดปีได้ แต่ถ้าพืชผลไม่มีราคา การก่อกวนที่เกิดขึ้นจากการลงทุนเพาะปลูกพืชผลเพื่อการค้าก็จะเกิดขึ้น พร้อมๆกับการสูญเสียอาหาร

เพื่อการยังชีพ ของการผลิตในระบบนี้ไป ซึ่งพวกเขาจะต้องหาตลาดขายจากการผลิต ในระบบอื่นๆ ซึ่งในแต่ละครัวเรือนก็จะมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป

2) ทำซ้ำติดต่อกันสามปี ทิ้งไว้หนึ่งปี รูปแบบการใช้ที่ดิน ระบบนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับ การปลูกพืชแบบถาวรในพื้นที่เดียว ซึ่งจะเกิดขึ้นในครัวเรือนของชาวบ้าน ที่มีที่ดินไม่มากเพียงสองแปลง และไม่สามารถแบ่งซอยที่ดิน ให้เป็นแปลงเล็กแปลงน้อยได้อีก พวกเขาจะเพาะปลูกซ้ำ ในพื้นที่เดียวกันติดต่อกัน เป็นเวลาหลายปี ส่วนใหญ่จะใช้เวลาประมาณ สามปี

ชาวบ้านที่เพาะปลูก ภายใต้ระบบนี้บอกว่า การเพาะปลูกติดต่อกันถึงสามปี เป็นระบบที่บีบคั้นมาก เพราะหน้าดินจะเสื่อมสภาพมาก การปลูกซ้ำจะได้ผลผลิตที่ดี เฉพาะในช่วงปีแรก แต่ในปีที่สองและสามผลผลิตจะเริ่มลดลง วัชพืชจะเจริญเติบโตในแปลงเร็วมาก เพราะจะไม่มีต้นไม้ใหญ่เหลืออยู่สำหรับการบังแสงไม่ให้วัชพืชเติบโต ครัวเรือนที่พอมีทุนเงินสตออยู่บ้าง ก็จะใช้วิธีการซื้อยาฆ่าหญ้ามาพ่นแทนการใช้แรงงานคน สำหรับทำลายวัชพืช แต่การใช้ยาฆ่าหญ้าจะมีข้อจำกัดมาก สามารถทำได้เฉพาะในช่วงก่อนการปลูกพืชผลเท่านั้น แต่ในช่วงการดูแลรักษา จะต้องใช้แรงงานคนเป็นหลัก และจะต้องเป็นแรงงานรับจ้าง หรือแลกเปลี่ยนแรงงานกันเฉพาะในหมู่ที่ใช้ที่ดินแบบเดียวกัน ซึ่งมักจะมีไม่เพียงพอ การใช้แรงงานรับจ้างจึงเป็นแรงงานหลัก ของการเพาะปลูกภายใต้ระบบนี้

เพื่อให้การลงทุน จากการใช้ที่ดินประเภทนี้เกิดผลประโยชน์สูงสุด ในปีที่สองและปีที่สาม พวกเขาจะเสี่ยงใช้ที่ดินปลูกพืช เพื่อการค้า ที่มีราคาแพง แทนการปลูกซ้ำเพื่อการยังชีพ ถ้าโชคดี พวกเขาก็จะมีเงินซื้อข้าวไว้พอกินตลอดปี ข้อได้เปรียบของการปลูกพืชผักเพื่อการค้า คือในหนึ่งปี การผลิตพวกเขาสามารถปลูกได้หลายรอบ เนื่องจากพืชผักหลายชนิด สามารถเติบโตได้ระยะเวลานานสั้น เพียงหนึ่งถึงสองเดือนก็สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต ไปขายได้

ชาวบ้าน ที่พอใจกับการใช้ที่ดินภายใต้ระบบนี้ จะพยายามปรับเปลี่ยนที่ดินของตนเอง ให้สามารถปลูกพืชผักได้ทั้งปี ด้วยการต่อระบบน้ำประปาภูเขาให้สามารถเข้าไปถึงพื้นที่เพาะปลูก วิธีการหลัก ที่จะทำให้พวกเขาสามารถติดตั้งน้ำประปาได้ คือ การเข้าร่วมโครงการเพาะปลูกพืชผักกับโครงการหลวง หรือกับกลุ่มทุนพ่อค้า ที่สามารถปล่อยสินเชื่ระยะยาว ให้กับชาวบ้านได้ ซึ่งเจ้าของทุนก็จะไปหักค่าท่อน้ำ หรือค่าติดตั้งระบบประปาภูเขา เมื่อผลผลิตออกแล้ว ซึ่งผลผลิตเพียงหนึ่งรอบ การเพาะปลูก ไม่สามารถที่จะใช้คืนค่าติดตั้งระบบประปา ที่ต่อเข้ามาในไร่นาได้นั่นเอง จึงมีชาวสวนพืชผัก ในบ้านแม่สะป๊อก และชาวบ้านหนองเต่า หลายรายจำต้องปลูกพืชผักเพื่อส่งให้กับพ่อค้าต่างๆ ที่ไม่

อยากปลูก แต่ก็จำเป็นต้องปลูก เป็นเวลาหลายปีติดต่อกัน เพื่อจะมีเงินสำหรับจ่ายหนี้ค่าติดตั้งการทําประปาภูเขา

3.1.3)การปลูกพืชหมุนเวียน ในพื้นที่เดียว การใช้ที่ดินในระบบนี้ จะเป็นรูปแบบการใช้ที่ดินแบบถาวร แต่มีการเปลี่ยนแปลงชนิดพืช ที่จะปลูกทุกๆปี ไม่ให้ซ้ำกัน ซึ่งจะพบวิธีการนี้ ในกรณีของชาวบ้าน ที่มีที่ดินเพียงแปลงเดียวและหลายแปลง ถ้าชาวบ้านที่มีพื้นที่หลายแปลง ก็จะปลูกพืชหลักสลับแปลงกันไป มีหลายระบบ ขึ้นอยู่กับชนิดพืช ที่จะใช้เพาะปลูก เช่น ปีที่หนึ่ง ปลูกข้าว ในแปลงที่หนึ่ง ปลูกผักในแปลงที่สอง และปลูกข้าวโพด ในแปลงที่สาม ปีถัดไปก็สลับแปลงปลูก เป็นแปลงที่หนึ่งปลูกข้าวโพด แปลงที่สองปลูกข้าว แปลงที่สามปลูกผัก เป็นต้น

ชาวบ้านอธิบายว่า การหมุนเวียนพืชปลูก แม้ว่าจะต้องเผชิญกับปัญหาดินเสื่อมสภาพ เนื่องจากต้องมีการใช้ที่ดินติดต่อกันทุกปี แต่การหมุนเวียนพืชปลูก จะช่วยทำให้ไม่เกิดโรคพืชรบกวนง่ายเท่ากับการปลูกพืชชนิดเดียวในแปลงเดียวซ้ำติดต่อกันทุกปี นอกจากนี้ การปลูกพืชในระบบนี้ ชาวบ้านยังจะต้องเผชิญกับปัญหาการกำจัดวัชพืช ในแปลงเพาะปลูก ที่มีการแพร่กระจายได้รวดเร็วกว่าการปลูกพืชในระบบหมุนเวียนที่ดิน

พืชที่ปลูกในระบบนี้ ถ้าเจ้าของที่ดินมีที่ดินเพียงแปลงเดียว ส่วนใหญ่จะใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า เพราะจะคุ้มค่ากับการลงทุนมากกว่า การปลูกข้าว แต่ถ้ามีหลายแปลงจะแบ่งแปลงหนึ่งไว้สำหรับการปลูกข้าว แปลงที่เหลือจะปลูกพืชเศรษฐกิจ

การจัดการแรงงาน ในระบบนี้การใช้แรงงานในครัวเรือนจะเป็นแรงงานหลัก และมีการจ้างแรงงาน เข้ามาเพิ่มในช่วงที่ต้องใช้แรงงานมาก เช่นในช่วงของการเตรียมดิน และในช่วงของการเก็บเกี่ยว เป็นต้น แรงงานของครัวเรือนจะถูกใช้ไปสำหรับการวางแผนการเพาะปลูก การเตรียมดิน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำจัดวัชพืช ในช่วงการเตรียมกล้า และการเจริญเติบโตของพืชหลัก ถ้าครัวเรือนไม่มีแรงงานเพียงพอแล้ว การเพาะปลูกจะไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้เลย

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับรูปแบบการใช้ที่ดินประเภทนี้มากนัก เพราะต้องลงทุนสูง ทั้งในด้านการจัดการแรงงาน การจัดการน้ำ และการลงทุนเป็นเงินสด ถ้ามีทางเลือกอื่นๆ ชาวบ้านจะหลีกเลี่ยง หรือ ทำการผลิตไม่มาก ถ้าไม่แน่ใจว่าจะคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่

3.1.4)การปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่เป็นสวน เป็นรูปแบบที่พบโดยทั่วไป ในบ้านสบวิน และแม่สะป๊อก เนื่องจากพื้นที่สำหรับการหมุนเวียน มีจำนวนน้อยลง ชาวบ้านจึงนิยมเปลี่ยนพื้นที่ไร่ ของตน

องให้เป็นที่สวนผลไม้ เพราะไม่เพียงแต่จะช่วยลดแรงกดดันของตนเองจากการทำไร่ ในที่ไม่อุดมสมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังช่วยลดแรงกดดันจากรัฐ ที่จะเข้ามายึดพื้นที่ไร่กลายเป็นพื้นที่ป่าไม้ การทำเป็นสวนผลไม้ของชาวบ้าน เป็นที่ยอมรับกันว่า พื้นที่ดินผิวนั้น เป็นพื้นที่ทำกินถาวร ไม่ได้เป็นป่า หรือเป็นที่สวนรวมของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังรู้สึกว่าการเปลี่ยนพื้นที่เป็นสวน จะช่วยให้ราคาที่ดิน ชัยสูงขึ้นถ้าเจ้าของที่ดินต้องการขาย

พืชสวนที่นิยมเพาะปลูก ในพื้นที่ศึกษา จะมีอยู่หลายชนิด ทั้งที่เป็นผลไม้กึ่งร้อนกึ่งหนาว และผลไม้เมืองหนาว ในพื้นที่บ้านสบวิน และแม่สะป๊อก จะเป็นผลไม้ กึ่งร้อนกึ่งหนาวเป็นส่วนใหญ่ ที่พบมาก คือ กล้วย ลำไย มะม่วง ลิ้นจี่ ส่วนในบ้านหนองเต่า จะเป็นไม้ผลเมืองหนาว ที่นำเข้ามาส่งเสริมโดยกรมวิชาการเกษตร และโครงการหลวง คือ สาลี่ ท้อ บ๊วย อะโวคาโด พลับ

พืชสวนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ให้ผลผลิตแล้ว โดยเฉพาะกล้วย มะม่วง ลิ้นจี่ และลำไย ในบ้านสบวิน และแม่สะป๊อก รวมทั้งพืชเมืองหนาว ในบ้านหนองเต่า ปัญหาหลักของพืชเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะมีปัญหาด้านการตลาด ชาวบ้านไม่สามารถนำผลผลิตออกไปขายเองได้ จึงใช้วิธีขายผ่านพ่อค้าคนกลาง หรือฝากรถลงไปขาย ซึ่งมักจะได้รับราคาไม่สูงมากนัก เพราะคุณภาพของผลผลิต ไม่สามารถแข่งขันได้กับพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นพืชดั้งเดิม ของพื้นที่นั้นๆ ได้ เช่น ลำไย ถึงแม้ว่าจะสามารถมีผลผลิตได้ แต่คุณภาพจะสู้ลำไยของลำพูน หรือลำไย ในเขตพื้นที่ราบ แม่ว่าง ดอยหล่อ จอมทองไม่ได้ เป็นต้น พ่อค้าจึงไม่นิยม ขึ้นไปซื้อในที่สูง เนื่องจากต้นทุนการขนส่งจะสูงกว่า

ส่วนพืชเมืองหนาว ก็มีปัญหาด้านการตลาด ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะ สาลี่ บ๊วย ท้อ พลับ ของแม่ว่าง แม้ว่าจะมีคุณภาพของผลผลิตดี แต่ก็ยังสู้ผลผลิต ที่นำเข้าจากเมืองจีน ที่ด่านแม่สาย จ.เชียงราย ไม่ได้ หรือที่ชายแดน เขต อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ที่สามารถนำเข้าได้ในช่วงเวลาเดียวกันกับผลผลิตของแม่ว่างออกสู่ตลาด ทำให้ราคาไม้ผลของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา ประสบกับปัญหาราคาตกต่ำ นอกจากนี้ พันธุ์ผลไม้ ที่ชาวบ้านปลูกอยู่ ไม่ค่อยสอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพราะเป็นพันธุ์เก่า ที่พ่อค้ามักไม่ต้องการ เพราะขายไม่ออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท้อ และ บ๊วย

กล่าวโดยสรุป การรุกเข้ามาของรัฐและระบบตลาด ที่ต้องการให้ชาวบ้านทำการผลิตในพื้นที่เดียวและทำการผลิตเพื่อสนองตอบต่อตลาด ได้ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่สูง เกิดการปรับตัวในการจัดการทรัพยากรที่ดิน ในรูปแบบของ "การจัดการเชิงซ้อน" ในการผลิต ทั้งในแง่การ การจัดการที่ดิน การจัดการแรงงาน การวางแผนการเพาะปลูก และการกำหนดเป้าหมายการเพาะปลูก

ในการจัดการที่ดินในที่ไร่ ชุมชนได้มีการปรับระบบสิทธิการใช้ที่ดิน ให้มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้นด้วยการทำให้ระบบสิทธิการใช้ที่ดิน สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ ของระบบสิทธิเอกชนและสิทธิชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการใช้ที่ดินในไร่ ให้มีรูปแบบการใช้ที่ดิน มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เมื่อเผชิญกับการเข้ามาแย่งชิงพื้นที่ของรัฐ ด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งชาวบ้านพยายามที่จะรักษารูปแบบการทำไร่หมุนเวียนไว้ เพื่อลดต้นทุนการฟื้นฟูสภาพของดินโดยไม่ต้องใช้เงินสด และรักษาความหลากหลายของพันธุกรรมในด้านอาหารเอาไว้ เพื่อสร้างหลักประกันในการยังชีพ และความมั่นคงในด้านอาหาร ของแต่ละครัวเรือน ให้ปลอดภัยที่สุดเท่าที่จะทำได้ แม้ว่าในแต่ละรูปแบบจะสามารถดำเนินการได้ ภายใต้ข้อจำกัดจำนวนมากก็ตาม ดังที่กล่าวไปในตอนต้น การปรับรูปแบบการใช้ และการจัดการที่ดินดังกล่าว ยังต้องนำไปสู่การจัดการ ภายใต้หลักการเชิงซ้อนในการจัดการทรัพยากรอื่นๆด้วย กล่าวคือ

ในด้านการจัดการแรงงาน จะเป็นการจัดการแบบแบบผสมผสานระหว่างการแลกเปลี่ยนแรงงาน การเอามือเอวกัน การใช้แรงงานในครัวเรือน และการจ้างงาน จึงทำให้ต้องมีการ การกำหนดเป้าหมายเป้าหมายการผลิต ที่มีทั้งการผลิตเพื่อการยังชีพและเพื่อการค้า ในขณะเดียวกัน องค์กรหรือสถาบันในการจัดการ ที่ดินและแรงงาน บทบาทของครัวเรือนได้เข้ามามีบทบาทสูงขึ้น เพื่อให้การใช้แรงงานและการใช้ที่ดินสอดคล้องกัน เพื่อให้การผลิตดำเนินไปได้

ความพยายามรักษารูปแบบการใช้ที่ดิน และแรงงานที่หลากหลายไว้ ชาวบ้านไม่ได้เพียงแค่ปรับแบบแผนการใช้ที่ดิน ในครัวเรือน ในหมู่บ้านแต่เพียงอย่างเดียวพวกเขายังได้สร้างกลไก ขึ้นมาเพื่อต่อรองกับระบบอำนาจรัฐ ที่เข้ามาควบคุมการจัดการทรัพยากรด้วย โดยก่อรูปเป็นองค์กรการเคลื่อนไหว ทางการเมืองเพื่อรักษารูปแบบการจัดการที่ดินแบบดั้งเดิมไว้ ตามที่รัฐธรรมนูญได้เปิดโอกาสให้ พวกเขาได้รวมตัวกัน ที่รู้จักกันดี ในนามของเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ หรือ คคน. ซึ่งมีตัวแทนจากคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำวาง เป็นแกนสำคัญของการเคลื่อนไหว

เช่นเดียวกับ การวางแผนการเพาะปลูก และการกำหนดเป้าหมายการเพาะปลูก พวกเขายังจำเป็นที่จะต้องปลูกพืชอาหารไว้ในไร่ เพื่อสร้างหลักประกันในการยังชีพ และในขณะเดียวกันพวกเขาก็จำเป็นต้องปลูกพืชเพื่อการค้า ส่วนหนึ่งเป็นการปรับตัวในการผลิต เพื่อให้ได้เงินสดสำหรับการจ้างงานและการปรับปรุงดิน แต่อีกส่วนหนึ่ง การขยายตัวเข้าไปของสินค้าเพื่อการบริโภค และการศึกษาแบบบังคับของรัฐ และความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการมีชีวิตอยู่ ในรูปแบบของสังคมเปิด ได้ผลักดันให้พวกเขาต้องเพาะปลูกเพื่อให้ได้เงินสด ด้วยเช่นกัน

ในการทำผลิตเพื่อการค้า ชุมชนบนพื้นที่สูงก็มีลักษณะไม่แตกต่างกับสังคมชาวนาในพื้นที่ราบทั่วไปนัก พวกเขาต้องเผชิญกับการดึงดูดส่วนเกินจากกลุ่มทุน ที่เข้าไปขยายการลงทุนในพื้นที่สูง ที่มีความเหนือกว่า ในการควบคุมปัจจัยทุนในการผลิต และความเหนือกว่าในการควบคุมตลาด เป็นกลไกในการดูดซับส่วนเกิน แม้ว่าชุมชนบนพื้นที่สูงจะพยายามใช้ความได้เปรียบ ในด้านสภาพพื้นที่ เพื่อหลีกเลี่ยงการปลูกสินค้า ไม่ให้เหมือนกับที่ราบ โดยปลูกสินค้าพืชผักเมืองหนาว เพื่อสร้างความได้เปรียบในด้านการตลาด แต่การนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศได้ ก็ทำให้เงื่อนไขการได้เปรียบนี้ มีปัญหาขึ้น อันเป็นที่มาของการก่อรูปเชิงสถาบันในลักษณะใหม่เกิดขึ้น เพื่อสู้กับระบบตลาด ซึ่งจะได้วิเคราะห์อย่างละเอียดอีกครั้งในบทที่สี่ อย่างไรก็ตาม การปรับรูปแบบการใช้ที่ดินในไร่เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งเท่านั้นของการปรับตัวของชุมชนบนพื้นที่สูงในปัจจุบัน

3.2) การทำนาขั้นบันได

เป็นรูปแบบการใช้ที่ดินอีกแบบหนึ่ง ที่ได้มีการปรับตัวแล้ว ของชาวบ้าน บ้านหนองเต่า บ้านแม่สะป๊อก และบ้านสบวิน ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนจาก จากการเพาะปลูกข้าวไร่เพื่อการยังชีพ มาสู่การทำนาขั้นบันได อันเป็นรูปแบบหลักของเพิ่มผลผลิตข้าวให้พอเพียงสำหรับการยังชีพ ซึ่งได้เริ่มเกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ก่อนการเข้ามาของการพัฒนาของรัฐในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบ้านสบวิน ซึ่งเป็นหมู่บ้านคนเมืองที่เก่าแก่หมู่บ้านหนึ่ง ในเขตลุ่มน้ำแม่ว่างตอนบน ได้มีการปรับพื้นที่ไร่ข้าวเป็นนาขั้นบันไดกันเป็นจำนวนมาก ส่วนการปรับที่ไร่เป็นนาขั้นบันได ในหมู่บ้านแม่สะป๊อกและบ้านหนองเต่า ได้เสร็จสิ้นลงในช่วงเดียวกันกับการเข้ามาของหน่วยงานพัฒนาที่ดิน ในพื้นที่แม่ว่าง ในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ที่ได้ใช้เครื่องจักรเป็นเครื่องมือในการปรับพื้นที่ขั้นบันได เพิ่มเติมจากที่ชาวบ้านได้ปรับไว้ด้วย

นอกจากเหตุผลของเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อการยังชีพแล้ว การเปลี่ยนเป็นนาขั้นบันได ยังมีเหตุผลในเรื่องของความมั่นคงในการถือครองที่ดินด้วย โดยชาวบ้านรู้สึกว่าการปรับที่ดินเป็นขั้นบันได รัฐจะอนุญาตให้ใช้ที่ดินได้ถาวรกว่าการปล่อยที่ดิน เป็นไร่ ดังนั้นจึงพบว่า มีการบุกเบิก นาขั้นบันไดทิ้งไว้ ในหลายพื้นที่ของดอยแม่สะป๊อก แม้จะรู้ว่า บริเวณนั้นไม่สามารถทดน้ำ ด้วยระบบเหมืองฝายมาใช้ในที่นาได้

อย่างไรก็ตามปัจจุบันถือว่า รูปแบบการผลิตในที่นาขั้นบันได ได้กลายเป็นแหล่งการผลิตหลักเพื่อการยังชีพแทนการปลูกข้าวไร่ ของชาวบ้านแม่สะป๊อก บ้านสบวิน และเกือบร้อยละ 50 ของชาวบ้านหนองเต่า แต่การบุกเบิกเป็นนาขั้นบันได ไม่ได้เปิดโอกาสให้ทุกคน สามารถมีที่นาได้เพียงพอตาม

ความจำเป็นแห่งการยังชีพ เหมือนกับระบบการถือครองที่ดินในพื้นที่ทำไร่ ที่เปิดโอกาส ให้ทุกครัวเรือนมีที่ไร่ สำหรับปลูกข้าวได้ การมีที่นาจึงขึ้นอยู่กับความสามารถ ในการเข้าถึงแรงงานในการบุกเบิกที่นา และการขุดเหมืองฝายมาเพื่อทดน้ำ ใช้ในที่นา รวมถึงความสามารถในการจับจองหรือเลือกทำเลที่เหมาะสมจะเบิกเป็นที่นาด้วย ในปัจจุบันนี้ จึงทำให้ชาวนาในพื้นที่สูง ถือครองที่นา ในจำนวนที่แตกต่างกัน ดังในตารางที่ 3.2.1

ตารางที่ 3.2.1 ขนาดการถือครองที่ดิน ของหมู่บ้านบนพื้นที่สูง

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	การถือครองที่บ้าน		การถือครองที่นา		การถือครองที่ไร่		การถือครองที่สวน		ขนาดการถือครองรวม	
		ไร่	เฉลี่ย	ไร่	เฉลี่ย	ไร่	เฉลี่ย	ไร่	เฉลี่ย	ไร่	เฉลี่ย
บ้านสบวิน	36	16.3	0.45	42	1.25	25	0.69	140	3.88	223.3	6.20
แม่สะป๊อก	36	31.1	0.86	118.2	3.28	26	0.72	155	4.30	330.3	9.17
หนองเต่า	32	16.2	0.50	239	7.46	46	1.43	165.2	5.16	466.4	14.57

ที่มา จากการสำรวจ 2542

จากตารางได้แสดงให้เห็นว่า ขนาดการถือครองที่นา ของชาวบ้าน ในพื้นที่ศึกษา ทั้งสามแห่ง เป็นการถือครองที่ดินขนาดเล็ก ซึ่งการพึ่งพาที่นาเพียงอย่างเดียวจะไม่ช่วยให้พวกเขา มีอาหารพอกินตลอดทั้งปีได้ การผลิตในที่นาจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทั้งหมดของครัวเรือนในพื้นที่สูง และการผลิตในที่นาเริ่มมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เมื่อแรงกดดันที่มีต่อไร่ได้ขยายเพิ่มมากขึ้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่นา จึงได้เริ่มเกิดขึ้น ในพื้นที่ทั้งสามแห่ง ในหลายรูปแบบ ดังนี้คือ

3.2.1) การทำนาสองครั้ง ได้เริ่มเกิดขึ้นแล้ว ในบ้านแม่สะป๊อก ซึ่งเป็นหมู่บ้าน ที่มีพื้นที่ทำไร่ไม่เพียงพอต่อการปลูกข้าวเพื่อการยังชีพ ชาวนาส่วนหนึ่งจึงแก้ไขปัญหา การขาดแคลนข้าวด้วยการทำนาสองครั้ง โดยอาศัยที่นาของตนเอง และที่นา ของญาติหรือเพื่อนบ้าน ที่ไม่ทำนาในช่วงหน้าแล้ง มาเพาะปลูก!

การเปลี่ยน มาทำนาสองครั้ง ได้เกิดขึ้นพร้อมๆกับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การไถพรวนของชาวนา จากการใช้แรงงานควายเพื่อไถนา มาสู่การใช้รถแทรกเตอร์ ชาวนาแม่สะป๊อก ให้เหตุผลว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นจากข้อจำกัด ทางนิเวศวิทยาและข้อจำกัดในการจัดการแรงงาน สองประการคือ

ประการแรก เหตุผลในเรื่องการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำและปริมาณฝน ชาวบ้านบอกว่าในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระยะเวลาการตกของฝน จะสั้นลง น้ำมาเร็วและหายไปอย่างรวดเร็วด้วยเช่นกัน การไถนา จะต้องใช้ความรวดเร็วเพิ่มขึ้น การเอามือ หรือลงแขกควาย เหมือนในอดีตไม่สามารถดำเนินการได้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนมาซื้อรถไถเดินตามสำหรับไถนา แทนควาย แม้ว่าจะมีปัญหาลักษณะตามมาอีกหลายประการจากการใช้ควายเหล็ก เช่น ปริมาณของควายเนื้อ ลดลง ดินในนา แข็งขึ้น ต้องใช้ปุ๋ยในนาข้าวเพิ่มขึ้น เพราะไม่มีมูลสัตว์ พวกเขาก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงมาใช้รถไถเดินตามแทน ส่วนคนที่ไม่ได้ซื้อก็จะใช้วิธีการเช่าควายเหล็ก มาไถเอง หรือจ้างคนที่รถไถเดินตามมาไถให้ เพื่อให้ทันกับน้ำ ที่ไหลบ่ามาอย่างรวดเร็วในปัจจุบันการไถนา จะใช้เวลาประมาณ หนึ่งถึงสองอาทิตย์ก็จะเสร็จหมดทั้งหมู่บ้าน

ประการที่สอง เหตุผลในด้านการจัดการแรงงาน เนื่องจากคนที่ใช้ควาย มีจำนวนลดลง อันมาจากหลายสาเหตุ เช่น ไม่มีที่เลี้ยงควายในฤดูแล้ง การขายควายเนื่องความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ไม่มีแรงงาน และผู้ฝึกควายไถนาในครัวเรือน จึงทำให้เครือข่ายการแลกเปลี่ยนแรงงานควาย มีจำนวนลดลง ทำให้การไถนาคนเดียวไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ จึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปใช้รถไถเดินตามแทน

เหตุผล ที่นำมาสู่การเปลี่ยนเทคโนโลยีการไถพรวนทั้งสองประการ ได้ทำให้การทำนาเพื่อการยังชีพ ของชาวบ้าน เป็นการผลิตที่ต้องพึ่งพาทุนเงินสดด้วย ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงจากการทำนาแต่เดิมที่เป็นการทำนาเพียงเพื่อการเก็บผลผลิตไว้สำหรับการบริโภค การทำพิธีกรรม การจัดงานเลี้ยงรับรองในช่วงประเพณี และการเลี้ยงสัตว์ จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนเป้าหมายการเพาะปลูกไปเป็นการปลูกข้าวเพื่อการค้าด้วย โดยชาวนาในที่สูงจะต้องแบ่งผลผลิต ส่วนหนึ่งซึ่งแต่เดิมมีไว้ใช้สำหรับการยังชีพ ดังที่กล่าวไปในตอนต้น มาขายเพื่อได้เงินสดมาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการลงทุนการผลิต หรือเป็นค่าสินเชื่อสำหรับการซื้อน้ำมัน ปุ๋ย สารเคมีปราบศัตรูข้าว ที่ได้มีการกู้ยืมมาในช่วงต้นฤดูการเพาะปลูก จากแหล่งเงินทุนต่างๆ ทั้งในหมู่บ้าน หรือจากสถาบันการเงินของรัฐ จึงทำให้การขาดแคลนข้าวของครัวเรือนเกิดขึ้น ชาวนาบ้านแม่สะป๊อก มีทางแก้ยู่สี่ทาง คือ การออกไปรับจ้าง ในหรือนอกภาคการเกษตรเพิ่ม ออกไปรับจ้างทำไม้หรือเก็บผลผลิตจากป่า เข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า เพื่อนำเงินมาซื้อข้าว และประการสุดท้ายการทำนาปรังเพิ่มเติม เพื่อให้มีข้าวกินตลอดปี

แน่นอนว่าการทำนาปรังในหน้าแล้งนั้น การใช้ปัจจัยทุนเงินสด และการเข้าถึงสินเชื่อการผลิต จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างไม่มีทางเลือกเลย ไม่เพียงแต่ต้องใช้รถไถเดินตามเท่านั้น เมล็ดพันธุ์ข้าว ก็

ต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม กับช่วงเวลาการเพาะปลูกด้วย ข้าวพันธุ์ไวแสง หรือพันธุ์กข. ชนิดต่างๆ ได้เข้ามาแทนที่ พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ที่สามารถหาได้จากการซื้อด้วยเงินสด หรือสินเชื่อจากเกษตรกรอำเภอ หรือพ่อค้าโรงสี

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้ที่ดินในนาของชาวนาในบ้านแม่สะป๊อก ได้เริ่มเข้าไปสู่การผลิตในระบบตลาดอย่างเต็มรูปแบบ ไม่ว่าชาวนาแม่สะป๊อกจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม พวกเขาก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดไปแล้ว ทั้งในแง่การผลิตและการบริโภค และเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวงจร การดูดซับส่วนเกินจาก กำไร ดอกเบี้ย ค่าเช่า ค่าจ้าง จากกลุ่มทุนต่างๆ ที่ได้เข้ามาแสวงหาส่วนเกินบนพื้นที่สูง โดยผ่านกระบวนการผลิตและการค้า สินค้าเกษตรกรรม และการบริโภค อย่างน้อยที่สุดก็ในทุ่งนา

3.2.2)ระบบเกษตรแบบมีพันธะสัญญา ในที่นา (contract Farming System on Paddy Fields) ได้กล่าวไปในหัวข้อ 3.2.1แล้วว่า ชาวนาในพื้นที่สูงพยายามแก้ไขปัญหา การขาดแคลนข้าว และสร้างหลักประกันเพื่อการยังชีพเพิ่มด้วยการผลิตเพื่อการค้าเพิ่ม รูปแบบการการเพาะปลูกเพื่อการค้า ที่ปรากฏเป็นส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน สบวิน บ้านแม่สะป๊อก และบ้านหนองเต่า ก็คือการปลูกพืชเศรษฐกิจหลังฤดูการทำนา ในระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา ซึ่งได้มีการแพร่ขยายมานานแล้ว ดังที่กล่าวไปในบทที่สอง

สำหรับในปัจจุบัน การเกษตรแบบมีพันธะสัญญา ได้กลายเป็นรูปแบบหลัก ที่กระจายอยู่ในทุกหมู่บ้านของพื้นที่การศึกษา และเป็นรูปแบบความสัมพันธ์หลักของการเพาะปลูกเพื่อการค้า ในพื้นที่สูง ของลุ่มน้ำแม่วางตอนบน โดยมีทั้งระบบเกษตรแบบมีพันธะสัญญาแบบไม่เป็นทางการ(Non Formal Contract Farming System) และแบบเป็นทางการ(Formal Contract Farming System) ซึ่งมีหลักการพื้นฐานสำคัญเหมือนกัน คือ เป็นรูปแบบความสัมพันธ์การผลิต ในแนวตั้ง ที่ประกอบไปด้วยผู้ส่งเสริมให้ทำการผลิตฝ่ายหนึ่ง กับผู้เพาะปลูกอีกฝ่ายหนึ่ง โดยผู้ส่งเสริมจะทำหน้าที่ ในการให้สินเชื่อ หรือบริการปัจจัยการผลิต ให้กับผู้ที่ต้องการเพาะปลูก เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา สารเคมี และรับซื้อผลผลิตกลับคืน ตามอัตราและราคา ที่ได้มีการตกลงกันไว้ล่วงหน้า ซึ่งอาจจะเป็นอัตราหรือราคา ที่กำหนดตายตัวหรือลอยตัวได้ ส่วนผู้เพาะปลูก มีหน้าที่ในการเพาะปลูกและส่งมอบสินค้า และค่าสินเชื่อการผลิต ตามปริมาณ คุณภาพ และ ระยะเวลาการส่งมอบที่ได้กำหนดไว้ ในราคาและเงื่อนไขอื่นๆ ที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า

ข้อแตกต่างของระบบสัญญา ที่ไม่เป็นทางการและเป็นทางการจะอยู่ ที่รูปแบบการทำสัญญา ในการทำสัญญาแบบไม่เป็นทางการ จะไม่มีการทำสัญญา เป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนที่เป็นทางการจะ มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร ระหว่างผู้ส่งเสริมให้ปลูก กับผู้ทำการเพาะปลูก

ในพื้นที่ศึกษาทั้งสามแห่ง มีทั้งสองระบบ แต่ส่วนใหญ่ จะเป็นแบบไม่ทางการมากกว่า ที่เป็นแบบทางการ โดยที่การทำสัญญาอย่างเป็นทางการนั้นจะเป็นการดำเนินงานของพ่อค้าคนกลาง ในหมู่บ้านกับบริษัท ที่เข้ามาส่งเสริมให้ทำการเพาะปลูก ส่วนพ่อค้าคนกลาง ก็จะไปส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก ในรูปแบบสัญญาที่ไม่เป็นทางการ ตามเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีมาแต่เดิม พ่อค้าคนกลางบางรายก็จะใช้เครือข่ายอุปถัมภ์เดิม เป็นลูกไร่เพื่อส่งเสริมให้ทำการเพาะปลูก บางรายใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในฐานะที่ตนเป็นผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน หรืออาศัยความเป็นเพื่อนบ้าน หรือเครือญาติที่สนิทกัน เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเพาะปลูกพืช ตามที่ตนไปทำสัญญาแบบที่เป็นทางการมา

การเกิดขึ้นมาของระบบนี้ สำหรับชาวบ้านที่เข้าร่วมการเพาะปลูก ได้อธิบายว่า เกิดจากปัญหาหลักสองประการคือ

ประการแรก ความต้องการแก้ไขปัญหา การขาดแคลนปัจจัยสำหรับการยังชีพ และเลือกที่จะใช้วิธีการปลูกพืชเพื่อการค้า เป็นทางออก โดยเห็นว่าการปลูกในระบบพันธะสัญญาเป็นเงื่อนไขที่เป็นไปได้ เนื่องจาก เหตุผลในประการที่สอง และประการที่สามดังนี้

ประการที่สอง ปัญหาความสามารถ ในการเข้าถึงปัจจัยทุนในการผลิตแบบใหม่ แม้ว่าในชุมชน จะมี “ปัจจัยทุน” สำหรับการผลิตอยู่มากพอสมควร เช่น ที่ดิน เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้าน แรงงาน น้ำ ความรู้ในการเพาะปลูก เป็นต้น แต่ทุนของชุมชนเหล่านี้ไม่สามารถผลิตสินค้าเพื่อตอบสนองกับความต้องการของตลาดสินค้าที่แพร่กระจายเข้ามาในกลุ่มทุน (ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่ชุมชนบนพื้นที่สูงไม่สามารถเก็บพันธุ์ไว้หรือผลิตขึ้นเองได้ เช่น พืชผักเมืองหนาว ข้าวบาร์เลย์ ถั่วเหลือง เป็นต้น) ชาวบ้านบนพื้นที่สูง จึงไม่สามารถใช้ปัจจัยทุนของตนเองที่สะสมไว้ มาเป็นเงื่อนไขของการสร้างรายได้ อย่างเป็นกอบเป็นกำได้ เมื่อไม่สามารถใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นปัจจัยสำหรับการสร้างรายได้ให้กับพวกเขาได้ การเข้าร่วมการผลิตภายใต้ระบบพันธะสัญญาจึงเป็นเงื่อนไขที่ดีที่สุด ที่จะทำให้เขาเข้าถึงปัจจัยทุนสำหรับการผลิตพืชสมัยใหม่จากภายนอกได้ โดยไม่ต้องกู้เงินนอกระบบ หรือไม่ต้องใช้หลักทรัพย์สำหรับเป็นหลักประกันสินเชื่อจากธนาคารในระบบ ซึ่งพวกเขาแทบไม่มีโอกาสในแง่นี้อยู่แล้ว (นอกจากพวกเขาจะสร้างขึ้นมาเอง จะวิเคราะห์รายละเอียดเรื่องนี้ในบทที่สี่)

ประการที่สอง ปัญหาความสามารถการเข้าถึงตลาด สำหรับชาวบ้านผู้ผลิตสินค้าบนที่สูง พวกเขาเผชิญอยู่กับปัญหาหลักของการเข้าถึงตลาด อยู่สามประการคือ

1) ปัญหาเงินทุนเพื่อนำสินค้าเข้าสู่ตลาด ถ้าชาวบ้านต้องการนำสินค้าเข้าสู่ตลาดปลายทางเอง ชาวบ้านจะต้องใช้เงินสด เพื่อลงทุนในด้านการตลาดหลายประการขึ้นอยู่กับชนิดสินค้า ตั้งแต่กระบวนการรวบรวมผลผลิต การบรรจุ การขนส่ง และการจ้างแรงงานเพื่อขนถ่ายสินค้า จากไร่ไปขึ้นรถ หรือจากรถไปยังแหล่งขาย เช่น กรณีถั่วเหลือง ถ้าจะขายเองชาวบ้านจะต้องจ้างรถสี่ล้อ จ้างรถขนส่ง แรงงาน เพื่อแบกกระสอบถั่วเหลือง เป็นต้น ต้นทุนเหล่านี้จะต้องใช้เงินสดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าต้นทุนเหล่านี้เป็นข้อจำกัด จึงไม่นิยมที่จะนำสินค้าเข้าสู่ตลาดเอง แม้จะรู้ว่า การลงทุนเพื่อจัดการตลาดเอง จะได้ผลประโยชน์สูงกว่าก็ตาม ทางออกในเรื่องการตลาดที่เป็นไปได้ของพวกเขาจึงมีทางเลือกเพียงสองประการคือ การขายผ่านพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้านทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งขายให้ผู้เข้ามาส่งเสริมให้พวกเขาเพาะปลูก ซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบต้นทุนการตลาดให้กับเขาแทนแน่นอนว่าราคาที่ได้รับย่อมน้อยกว่า ที่เขาลงทุนการจัดการตลาดเอง เราจะวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่สี่ เรื่องความเป็นไปได้ในการจัดการตลาดเองของชาวบ้าน

2) ปัญหาเรื่องความรู้ ในเรื่องความรู้ในเรื่องการตลาดชาวบ้านจะมีปัญหาหลายประการประกอบด้วย ความรู้ในเรื่องแหล่งจำหน่ายสินค้า วิธีการซื้อขายสินค้า ความต้องการสินค้าของตลาดในแต่ละแห่ง ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ มีชาวบ้านไม่มากนัก ที่มีความรู้เรื่องการตลาดดังที่กล่าวมาส่วนใหญ่ ผู้ที่มีความรู้ก็มักจะเป็นพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน หรือเป็นพ่อค้าหน้าให้กับบริษัทส่งเสริมการเกษตร แต่ชาวบ้านทั่วไปยังมีข้อจำกัดอยู่มาก จึงทำให้ไม่สามารถนำสินค้าสู่ตลาดปลายทางเองได้ด้วยตนเอง ชาวบ้านจึงยังต้องขายสินค้าภายใต้ระบบพันธะสัญญาอยู่

ภายใต้ข้อจำกัดที่กล่าวมาทั้งสองประการข้างต้น ทำให้ชาวบ้านบนพื้นที่สูง จึงนิยมที่จะปลูกพืชภายใต้ระบบพันธะสัญญา ที่มีผู้เข้ามาส่งเสริมให้ทำการเพาะปลูก และใช้ปัจจัยทุน ของผู้ที่เข้ามาส่งเสริม ไปทำการผลิตแทน แม้ว่าจะต้องถูกบังคับให้ใช้ปุ๋ย ยา สารเคมี ตามที่พ่อค้ากำหนด ก็จำเป็นที่จะต้องปลูก เพราะเมื่อปลูกแล้ว ความเป็นไปได้ในทางการตลาด ดีกว่า การปลูกพืชเอง โดยไม่มีคนเข้ามาส่งเสริม ซึ่งมีพืชหลายชนิด ที่แพร่กระจายเข้าไปปลูกในนาข้าว ภายหลังฤดูการทำนา เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดหวาน ผักกาดแก้ว ผักกาดขาว มะเขือเทศ ไม้ดอกไม้ประดับ ผักกาดกวางตุ้ง มะระขาว ผักชีฝรั่ง มะเขือม่วง เป็นต้น

แม้ว่าการปลูกภายใต้ระบบพันธสัญญา จะช่วยให้ชาวบ้านมีเมล็ดพันธุ์เพื่อเพาะปลูกได้ตามความต้องการของตลาด และเข้าสู่ตลาดได้ ตามที่พ่อค้านายหน้าไปติดต่อเข้ามา แต่ผลผลิตที่ผู้เพาะปลูกได้มีโอกาสขาย ก็ยังดำเนินอยู่ภายใต้ข้อจำกัดหลายประการ เช่น ไม่สามารถขายผลผลิตได้ทั้งหมด ตามที่ตนเองผลิตได้ เนื่องจากการรับซื้อผลผลิตตามระบบพันธสัญญา จะจัดซื้อตามเกรดหรือคุณภาพของผลผลิต ส่วนใหญ่รับซื้อเฉพาะผลผลิตที่มีคุณภาพดีเท่านั้น ส่วนที่ไม่ได้คุณภาพ ตามความต้องการของผู้ซื้อ ชาวบ้านจะต้องรับภาระผลผลิตที่เหลือเองทั้งหมด แต่ในขณะที่การลงทุน ไม่ว่าจะเป็นค่าที่ดิน แรงงาน และปัจจัยอื่นเชื่อที่นำมาจากพ่อค้า รวมทั้งดอกเบี้ย ผู้ปลูกกลายเป็นผู้แบกรับภาระต้นทุน ของผลผลิตทั้งหมด ที่เกิดจากการเพาะปลูก ทั้งที่เป็นเกรดที่ได้คุณภาพ และไม่ได้คุณภาพ

3.2.3) การเปลี่ยนที่นาเป็นสวน และขายที่นาไปทำรีสอร์ท เป็นรูปธรรมของของการแตกสลายของระบบคิดของชุมชนบนพื้นที่สูงที่สำคัญ ที่มีการยึดถือกันว่า ที่นาเป็นปัจจัยการผลิต เพื่อรักษาหรือสร้างหลักประกันของการยังชีพ ซึ่งมีร่องรอยของระบบประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม คำบอกเล่า มากมายที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวนากระเหรี่ยง และคนเมือง เป็นผู้ที่หวงแหนที่นาสำหรับปลูกข้าว และจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนมือโดยง่าย โดยไม่ได้รับการอนุญาตจาก เครือญาติ หรือครัวเรือน

ในอดีตชาวนากระเหรี่ยงจะถือว่าที่นาเป็นของบรรพบุรุษ ที่บุกเบิกมาและสืบทอดให้กับครัวเรือน เพื่อแบ่งกันเพาะปลูก เพื่อการยังชีพ ถ้าที่นามีน้อย มีลูกหลายคน ก็ให้ลูกหลายคน ผลิตเปลี่ยนเวียนกันเพาะปลูก เป็นปีๆไปตามความเหมาะสม หรือช่วยกันเพาะปลูก แล้วนำผลผลิตไว้ในหลอมข้าวหลวง (ยุง ฉาง ส่วนรวมของหมู่เครือญาติ) เพื่อแบ่งกันกิน อย่างเป็นธรรม ในแง่การถือครองที่ดิน ที่นาจึงมีสถานะอยู่ในฐานะกรรมสิทธิส่วนรวม(Common Properties) ในระดับครัวเรือน แต่การเปลี่ยนแปลงได้เริ่มเกิดขึ้น เมื่อแนวคิดการจัดการที่ดิน โดยรัฐ ที่ยึดถือการถือครองที่ดินแบบปัจเจกชน ได้แพร่กระจายเข้าไปในหมู่บ้าน ในพื้นที่ศึกษาทั้งสามแห่ง ซึ่งมีรูปธรรมของแนวคิดของรัฐที่ได้มีผลต่อการแตกสลายของระบบการถือครองที่ดินแบบดั้งเดิมคือ

ประการแรก การเก็บภาษีที่นา และการให้เอกสารสิทธิถือครองที่ดินในที่นา แม้ว่าผู้ถือครองที่นาในหมู่บ้านศึกษาทั้งสามแห่งจะยังไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐ ให้มีเอกสารสิทธิ ในทุกแปลง แต่การเก็บภาษีบำรุงท้องที่ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ภบท.5 ได้มีการเก็บมานานแล้ว การเก็บภาษีดังกล่าว ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน ในลักษณะตัวบุคคลว่าผู้ครอบครองที่ดิน จะต้องเป็นผู้เสียภาษี ในแง่ที่ดินจึงได้กลายเป็นของปัจเจกชน ในครัวเรือนไปโดยอัตโนมัติ ในความคิดและจิตสำนึกของชาวนาผู้ถือ

ครองที่ดิน ส่วนผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้เสียภาษีจึงเป็นเพียง ผู้อาศัยใช้ประโยชน์เท่านั้น และการตอกย้ำ ให้การถือครองที่ดินโดยระบบปัจเจกชน มีความเด่นชัดขึ้นมาอีก เมื่อรัฐได้มีนโยบายการมอบเอกสารสิทธิที่ดินให้กับบุคคลผู้ถือครองที่นา ซึ่งได้เริ่มมีการแจกจ่ายอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่การแจกเอกสาร สิทธิประเภท สค1 ในปี 2498 เป็นต้นมา รวมถึงเอกสารสิทธิอื่นๆ ในเวลาต่อมา

ดังนั้นพิธีกรรมการมอบเอกสารสิทธิ หรือการยอมรับสิทธิส่วนบุคคลในการถือครองที่ดินโดยรัฐนี้ ได้ส่งผลสะท้อนต่อระบบการถือครองที่นาในฐานะทรัพย์สินส่วนรวมอย่างรุนแรง และมีการยอมรับระบบนี้ ของชาวบ้านในรุ่นใหม่น้อย่างชัดเจนมากขึ้น เมื่อชาวบ้านยอมรับระบบการโอนที่นา และแบ่งที่นา เป็นหลายแปลง ตามระบบการสืบทอดมรดกแบบใหม่ ภายใต้ระบบกฎหมายแทนระบบประเพณี

ประการที่สอง การสืบทอดมรดกแบบใหม่ ได้เข้ามามีบทบาทแทนการสืบทอดมรดกตามแบบประเพณี ที่จะยึดถือหลักการ “สิทธิการใช้ การจัดการมรดก” ซึ่งในระบบนี้บรรพบุรุษจะมอบทรัพย์สินให้กับลูกหลานเพียง “สิทธิการใช้ประโยชน์และการดูแลจัดการทรัพย์สิน” เท่านั้น โดยจะบอกว่าใครเป็นผู้ได้รับมอบอำนาจ ในการดูแลที่นาของตระกูลแทนพ่อแม่แม่ โดยที่นาผืนนั้นยังเป็นสมบัติของตระกูลอยู่ โดยที่คนในสายตระกูลมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ บนอำนาจการจัดการของผู้ที่ได้รับอนุญาตจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ

ส่วนในการสืบทอดมรดกแบบใหม่ ได้เปลี่ยนไปจากเดิม ที่การสืบทอดมรดกแบบรัฐนั้นจะเป็นการมอบมรดกในฐานะสิทธิและความเป็นเจ้าของ ของผู้ได้รับมอบ จึงส่งผลให้ที่นากลายเป็นของปัจเจกชนสูงขึ้น กล่าวคือ ในการสืบทอดมรดกแบบใหม่ จะเป็นการสืบทอดมรดก ในลักษณะการสืบทอดการเป็นเจ้าของ โดยผู้ที่ได้รับการแบ่งที่นาจะเรียกร้องให้ พ่อแม่โอนที่ดิน ให้เป็นชื่อของตนเองตามกฎหมาย แทนการพูดด้วยวาจา ส่วนการใช้ประโยชน์ ก็ขึ้นอยู่กับผู้เป็นเจ้าของที่นาว่าจะให้ใครเข้าทำประโยชน์หรือไม่

การแบ่งมรดก ประเพณีนี้ ได้ทำให้ครัวเรือนที่มีลูกหลายคน ต้องแบ่งซอยที่นาเป็นจำนวนแปลงเล็กลง เพื่อที่จะสามารถแบ่งที่ดินให้กับลูกทุกคนได้ จึงมีผลให้ที่นามีจำนวนเล็กลง และทำให้การจัดการที่นา เป็นการจัดการโดยปัจเจกชน ทั้งในแง่การผลิต หรือเปลี่ยนมือผู้ใช้ประโยชน์

ดังนั้นปรากฏการณ์ การขายที่ดิน และการเปลี่ยนที่นาเป็นส่วนได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่มมากขึ้น ในช่วงต้นทศวรรษ ที่ 2530 เมื่อลูกหลานของครัวเรือนชาวนาที่แบ่งที่ดินไป ไม่สามารถทำนาได้คุ้มค่ากับการลงทุนทั้งปี ส่วนหนึ่งจึงมีความคิดที่จะนำที่นา มาเพาะปลูกผลไม้ โดยคาดการณ์ว่าน่าจะได้ผลประโยชน์สูงกว่า จึงพบว่าในบ้านสบวิน ได้เพิ่มจำนวนสวนลำไย ในที่สูงขึ้น จนเกือบกลายเป็น

เป็นพื้นที่ การเกษตรหลักของหมู่บ้าน ขณะที่ชาวนาบ้านแม่สะป๊อก ได้ขายที่นาให้กับผู้ร่ำรวยนอกหมู่บ้าน ไปทำเป็นบ้านพักผ่อนตากอากาศ หลายสิบไร่ เช่นเดียวกับที่บ้านหนองเต่า การเปลี่ยนพื้นนาเป็นสวนสาลี่ และสวนผลไม้เมืองหนาว ได้กลายเป็นความคาดหวังสำคัญที่จะทำให้พวกเขา มีเงินจำนวนมากพอที่จะใช้จ่าย เพื่อการยังชีพ และการมีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ที่แพร่ขยายเข้ามาถึงบนดอยแล้ว

กล่าวโดยสรุป การรุกเข้าไปของรัฐและระบบตลาดได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ที่ดิน ในพื้นที่นา ในลักษณะที่ตอบรับต่อการเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น ส่วนหนึ่งก็เพื่อลดแรงกดดันต่อปัญหาการยังชีพ ซึ่งทำให้ชาวนาบนพื้นที่สูงต้องที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้น ซึ่งมีตั้งแต่การทำนาสองครั้ง การปลูกพืชเศรษฐกิจภายหลังฤดูการทำนา การเปลี่ยนที่นาให้กลายเป็นสวนผลไม้ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ที่ดินในลักษณะนี้ มีลักษณะเป็นการนำเงินทุน มากกว่าที่จะเกิดขึ้นจากการใช้ทุนภายใน จึงทำให้การผลิตของชาวนาในพื้นที่สูงขึ้นอยู่กับสภาวะการผลิตแบบพึ่งพา ทั้งในแง่ปัจจัยทุนในการผลิต และการเข้าสู่ตลาด ท่ามกลางความเป็นอัมพาตของทุนชุมชน ภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา

การต่อสู้เพื่อลดแรงกดดันของการยังชีพ ยังส่งผลให้ รูปแบบการจัดการที่ดิน ได้เปลี่ยนไปจากที่ถือว่าที่นาเป็นทรัพย์สินส่วนรวม ที่ให้อำนาจครัวเรือนเป็นผู้จัดการมาสู่ ที่นาเป็นทรัพย์สินของปัจเจกชน ผู้มีสิทธิตามกฎหมายเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งผลกระทบที่ตามมาคือ ทำให้เกิดการแบ่งซอยที่ดินจนเล็กลง จากการสืบทอดมรดกแบบรัฐ และที่ดินได้กลายเป็นสินค้า ที่มีการซื้อขายได้

การรุกเข้ามาของระบบตลาดและรัฐ ในพื้นที่สูงนอกจากจะก่อให้เกิดการปรับรูปแบบ และเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้ที่ดิน ทั้งในในที่ไร่ และในที่นา และเกิดผลกระทบดังที่กล่าวไปแล้ว ชุมชนยังได้ก่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรอื่นๆ เพื่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับรูปแบบการจัดการน้ำ และการจัดการป่า

3.3) การจัดการน้ำ

โดยปกติแล้ว การจัดการน้ำในหมู่บ้านพื้นที่สูง มีระบบการจัดการอยู่สามระบบคือ การจัดการโดยชุมชน ปัจเจกชน และ โดยรัฐ ระบบการจัดการทั้งสามรูปแบบ กำลังในภาวะการเปลี่ยนแปลง ทั้ง

ในแง่เทคโนโลยีการจัดการ เป้าหมายการจัดการ วิธีการจัดการ และสถาบันการจัดการ สำหรับหมู่บ้านศึกษา แบบแผนการจัดการนำกำลังอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงดังนี้คือ

การจัดการน้ำในที่นา ของหมู่บ้านศึกษาทั้งสามแห่ง ส่วนใหญ่เป็นการจัดการภายใต้ระบบหรือเทคโนโลยีเหมืองฝาย ยกเว้นใน “โด่งห้วยจะไคร” บ้านแม่สะป๊อก เป็นการจัดการโดยระบบชลประทานของรัฐ ซึ่งทุ่งนาผืนนี้ จะใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่เตียน ซึ่งเป็นอ่างที่สร้างขึ้นมาเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ในพื้นที่สูง ตำบลแมวิน ส่วนน้ำที่เหลือจากการผลิตกระแสไฟฟ้า จะปล่อยให้มาใช้สำหรับการเกษตรในพื้นที่บางส่วนของทุ่งนา บ้านแม่สะป๊อก และบ้านแม่มุด ซึ่งก่อนการสร้างอ่างพื้นที่เหล่านี้จะใช้น้ำจากฝายแม่เตียน

ระบบเหมืองฝาย ของหมู่บ้านศึกษาทั้งสามแห่งได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม ที่เป็นฝายไม้ และเหมืองดิน ซึ่งใช้ทดน้ำจากลำน้ำแม่วาง แม่สะป๊อก ห้วยแม่หยวก และน้ำแมวิน มาเป็นฝายและลำเหมืองคอนกรีต แม้ว่าจะยังไม่เปลี่ยนไปได้ทั้งหมด แต่ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเหมืองฝายคอนกรีตมากขึ้น เนื่องจากมีความคงทนถาวรมากกว่า และแรงงานที่จะใช้สำหรับการดูแลเหมืองฝายตลอดเวลาเริ่มหายากมากขึ้น รวมถึงความต้องการใช้น้ำอย่างสม่ำเสมอเพื่อการเพาะปลูกป้อนสู่ตลาด ได้เป็นแรงผลักดันสำคัญ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับรูปแบบการจัดการเชิงสถาบันในการจัดการน้ำ ซึ่งจะวิเคราะห์อย่างละเอียดอีกครั้งในบทที่สี่

เป้าหมายการจัดการน้ำ โดยระบบเหมืองฝาย นอกจากจะเป็นการส่งน้ำสำหรับการปลูกข้าวเพื่อการยังชีพดังเช่นในอดีตแล้ว การส่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชเพื่อการค้าในหน้าแล้ง ยังเป็นเป้าหมายที่เพิ่มขึ้นมาในช่วงสิบปีที่ผ่านมา เมื่อมีการขยายการปลูกพืชเศรษฐกิจภายหลังฤดูการทำนา แนนอนว่าย่อมทำให้การใช้น้ำในฤดูแล้งเพิ่มขึ้น และได้กลายเป็นชนวนความขัดแย้งตามมาเมื่อ ชาวนาในลุ่มน้ำแม่วางตอนล่างได้กล่าวหาคนต้นน้ำแม่วาง ใช้น้ำเปลืองหรือทำลายแหล่งต้นน้ำลำธาร ของชาวนาในพื้นที่ลุ่ม จนเป็นสาเหตุให้เกิดการแย่งชิงน้ำในที่ลุ่มของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วางตอนล่าง ๑ ความขัดแย้งดังกล่าวได้นำมาสู่การการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางเกิดขึ้นเพื่อคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน ในพื้นที่ลุ่มกับพื้นที่สูงในเดือนตุลาคมปี 2537

สำหรับชาวนาในพื้นที่สูง ความมั่นคงแข็งแรง ของเทคโนโลยีเหมืองฝาย ยังเป็นปัญหาหลักสำหรับการตอบคำถามในเรื่องประสิทธิภาพการจัดการน้ำ และความพอเพียงของน้ำที่จะใช้สำหรับการทำนาในฤดูฝนหรือปลูกพืชเศรษฐกิจในฤดูแล้ง ดังนั้นการเปลี่ยนเทคโนโลยีการส่งน้ำให้มีโครงสร้างที่ถาวรมากขึ้น จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญที่องค์กรเหมืองฝาย จะต้องริบเร่งดำเนินการ เช่นเดียวกับ

การจัดการแรงงาน การดึงรัฐเข้ามาสู่หมู่บ้าน หรือการดึงงบประมาณจากรัฐเข้ามา จึงเป็นบทบาทที่สำคัญ ขององค์กรเหมืองฝายในฐานะสถาบันเพื่อการจัดการน้ำ

เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำ ผู้นำเหมืองฝายจึงต้องมีความร่วมมือร่วมมือเป็น อย่างดีกับหน่วยงานการปกครองท้องถิ่น และระบบเส้นสายของกำนันผู้ใหญ่บ้านในตำบลแมวิน ที่ ส่วนหนึ่งก็เป็นผู้รับเหมาด้วย

สำหรับจัดการน้ำในไร่และสวน ได้เปลี่ยนจากการอาศัยน้ำฝน ในฤดูฝน มาเป็นระบบการ ทดน้ำเข้าสู่ไร่ นา ด้วยประปาภูเขาเพิ่มขึ้นเพื่อสร้างความสร้างความแน่นอนในการจัดการน้ำให้สามารถเพาะ ปลูกพืชผักได้ทั้งปี เทคโนโลยีการทำประปาภูเขาได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่ใช้รางรินไม้ไผ่ต่อน้ำจากที่สูงลง มาที่ลุ่ม มาเป็นการใช้ท่อน้ำโดยท่อ PVC เชื่อมต่อกับแหล่งน้ำที่มีระดับน้ำสูงกว่าเข้าไปในพื้นที่ทำไร่ หรือทำสวน ส่วนในพื้นที่เพาะปลูกก็จะมีการวางระบบท่อส่งน้ำ ไปยังแปลงเพาะปลูก ที่เตรียมไว้ ระบบนี้สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ของชาวสวน ในบ้านแม่สะป๊อก และบ้านหนองเต่า ซึ่งได้มีการปรับ เปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินมาเป็นสวนหรือเพาะปลูกแบบทำซ้ำในพื้นที่เดียว โดยไม่มีการหมุนเวียน การทำระบบประปาภูเขาส่วนใหญ่ จะเป็นการใช้เงินสินเชื่อจากโครงการพัฒนา ที่ขึ้นไปส่งเสริมการ เพาะปลูกบนพื้นที่สูง มากกว่าจะเป็นลงทุนโดยตรงของชาวสวนเอง ซึ่งโครงการเหล่านี้จะค่อยๆหัก ค่าใช้จ่ายภายหลังจากเก็บผลผลิตแล้ว

สำหรับพื้นที่ไร่หรือสวน ที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำในลำน้ำสายต่างๆ พวกเขาจะใช้วิธีการสูบน้ำเข้า มากักเก็บไว้ในบ่อพักน้ำ แล้วปล่อยลงท่อ PVC เข้าสู่แปลงอีกครั้งระบบนี้ส่วนใหญ่ ก็จะเป็นการใช้ เงินกู้จากโครงการส่งเสริมการเพาะปลูก เช่นเดียวกัน แต่มีบางรายเป็นชาวบ้านคนเมือง ที่เข้าไปซื้อที่ ดินเพื่อเพาะปลูกพืชผักเมืองหนาว ในหมู่บ้าน ก็จะใช้วิธีการจัดการน้ำในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งจะต้องใช้ ทุนสูงมาก ไม่ต่ำกว่าสามหมื่นบาทสำหรับการติดตั้งระบบน้ำในหนึ่งพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย เครื่องสูบ น้ำ ท่อส่งน้ำสูบขึ้นและปล่อยออก บ่อคอนกรีตสำหรับพักน้ำ ชาวกระเหรี่ยงโดยทั่วไปไม่นิยมจัดการ น้ำด้วยระบบนี้ เพราะนั่นหมายถึงพวกเขาจะต้องเพาะปลูกเพื่อการค้าทุกๆปี โดยไม่ได้พัก จากบ่วงหนี้ ที่เกิดขึ้นจากการติดตั้งระบบน้ำ และการปลูกภายใต้ระบบพันธะสัญญาที่ไม่สิ้นสุด

อย่างไรก็ตาม การจัดการน้ำ ทั้งสองรูปแบบจะประสบผลสำเร็จได้ ด้วยการพัฒนาเชิงสถาบัน แม้ว่าการทำระบบประปาภูเขาจะมีลักษณะเป็นปัจเจกชนสูง แต่ก็ยังมีความพยายามรวมตัวกันเพื่อ พัฒนารูปแบบเชิงสถาบัน วิเคราะห์ในบทที่สี่อีกครั้ง

3.4)การจัดการป่า และการเก็บหาผลผลิตจากป่า (ผลกรัฐออกจากหมู่บ้าน) การใช้ประโยชน์จากป่า และการจัดการป่าของชาวบ้าน ในพื้นที่ศึกษา ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม ในฐานะที่ป่า เป็นแหล่งทรัพยากร สำหรับการยังชีพ โดยที่การใช้ประโยชน์และการจัดการ จะเป็นดำเนินการตามระบบประเพณี ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ ในหลายรูปแบบตั้งแต่การใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า เพื่อเป็นพืชอาหาร สมุนไพร การใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ เพื่อเป็นไม้ฟืน การสร้างบ้านเรือน อาคาร ยุ้งฉาง หรือการใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งน้ำลำธาร ที่เลี้ยงสัตว์ ทำพิธีกรรม ฯลฯ (ดูรายละเอียด ในซู สิทธิ ชูชาติ 2537, Prathuang 1994 มนตรี 2538) มาสู่การใช้ประโยชน์และการจัดการในเชิงสถาบัน ที่มีรูปแบบการจัดการที่เป็นแบบแผนมากขึ้น เมื่อมีแรงบีบจากภายนอกเข้ามา กระทำมากขึ้น ทั้งจากรัฐ ชุมชนในพื้นที่ลุ่ม และ ชุมชนบนพื้นที่สูงด้วยกันเอง กล่าวคือ

ในด้านแรงบีบจากรัฐ นอกจากรัฐจะมองว่า การใช้ประโยชน์จากป่า โดยระบบการทำไร่และการตั้งถิ่นฐานในป่าจะเป็นที่มา ของการทำลายสภาพแวดล้อมบนที่สูงแล้ว การดำรงอยู่ของชุมชนบนพื้นที่สูงยังเป็นสาเหตุสำคัญ ของการเกิดขึ้นของกระบวนการไม้เถื่อน ในตำบลเมวินด้วย มาตรการของรัฐก็คือ การใช้มาตรการกีดกัน(Enclosement) ในรูปแบบต่างๆ เพื่อไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องการใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรง ในหลายรูปแบบ เช่น การให้สัมปทานไม้แก่บริษัทเอกชน เข้ามาทำไม้ ถือว่าเป็นมาตรการกีดกันรูปแบบหนึ่งที่รัฐมอบสิทธิให้เอกชนเป็นผู้ดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าแทนรัฐ ซึ่งเอกชนก็จะทำหน้าที่ในการกีดกันชาวบ้านไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์โดยตรง การจัดตั้งกองกำลัง เพื่อเข้าไปควบคุมการทำไม้เถื่อน การรู้และคุกคามชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ด้วยมาตรการจับกุม คမ်းซัง การประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ขยายเข้าไปในพื้นที่ทำกิน มาตรการกีดกันเหล่านี้ ได้สร้างแรงกดดันต่อชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นการบีบรัดให้สมาชิกของชุมชนได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ หรือการเก็บหาผลผลิตจากป่า ซึ่งขอยกาดเหล่านี้ได้มีผลสำคัญต่อแรงบีบบรัดสำหรับการยังชีพของชาวบ้าน

การต่อต้านต่อแรงกดดัน ของชาวบ้านนั้นมีอยู่หลายรูปแบบ ตั้งแต่การหลีกเลี่ยงการปะทะกับหน่วยงานของรัฐโดยตรง จนไปถึงการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐในการจัดการป่า เช่น การสมัครเป็นอาสาสมัครป้องกันป่า หรือ ชาวบ้านรู้จักกันในนาม อสป. เพื่อให้รัฐยอมรับการอยู่ร่วมกันระหว่างป่ากับชาวบ้าน ความพยายามในการเรียกร้องให้มีการกันเขตพื้นที่ป่า ออกจากพื้นที่ชุมชน ด้วยมาตรการทางกฎหมายที่เอื้ออำนวยให้ เช่น ในช่วงปี 2530-31 มีความพยายามให้กรมป่าไม้ออกเอกสาร สิทธิ ประนาท สทก.ให้เพื่อที่จะไม่ขัดแย้งกับรัฐ เป็นต้น

ความพยายามที่จะลดแรงกดดันจากรัฐ ด้วยการสร้างรูปแบบการจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน ได้กลายเป็นแบบแผนการจัดการแบบใหม่ เข้ามาแทนที่ระบบการจัดการตามระบบประเพณี ที่มีลักษณะการจัดการที่มีลักษณะทางสถาบันของชุมชนมากขึ้นคือ มีการแบ่งประเภทพื้นที่ป่า ออกเป็นหลายประเภท เพื่อกำหนดแบบแผนการใช้ประโยชน์และการจัดการ เช่น ในบ้านแม่สะป๊อก ได้แบ่งพื้นที่ป่าชุมชนออกเป็นพื้นที่ป่าออกเป็นสามเขต เช่นเดียวกันกับบ้านหนองเต่า คือ 1) ป่าอนุรักษ์ ซึ่งประกอบไปด้วย ป่าอนุรักษ์ที่เป็นแหล่งต้นน้ำ ป้องกันลม และป่าอนุรักษ์สำหรับประกอบพิธีกรรม เช่น ป่าช้า ป่าเดปอ(สำหรับเก็บรกของเด็ก ตามความเชื่อกระเหรี่ยง) 2) ป่าใช้สอย สำหรับใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้และผลผลิตจากป่า 3) ป่าเหล้า สำหรับใช้เป็นพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน เพื่อทำกินร่วมกัน

ในการจัดการก็จะมีคณะกรรมการป่าชุมชน เข้ามาทำหน้าที่จัดการ ซึ่งมาจากการคัดเลือกกันของชาวบ้าน ในหมู่บ้าน ซึ่งการจัดการดังกล่าวนอกจากจะเกิดขึ้นมาเพื่อลดแรงกดดันและการกล่าวหาจากรัฐ ว่าเป็นผู้แต่ทำลายป่าแล้ว ยังเป็นการลดความขัดแย้งกับชาวบ้านด้วยกัน ไม่ให้ทำลายพื้นที่ป่าเกินกว่าศักยภาพของป่าจะรับได้ ซึ่งจะมีผลกระทบกับชาวบ้านด้วยกันเองด้วย ในกรณีบ้านแม่สะป๊อก การกันเขตป่าในบริเวณ เทือกเขาดอยโตน เป็นพื้นที่อนุรักษ์ก็เพื่อป้องกันลมและไฟในหน้าแล้ง ที่จะลุกลามเข้ามาในหมู่บ้าน จึงจำเป็นต้องมีมาตรการรักษาดอยโตนไว้ เป็นต้น หรือ กรณีบ้านหนองเต่า มีความพยายามที่จำเป็นต้องกันเขตพื้นที่ป่ารอบๆหมู่บ้านไว้ ไม่ให้มีการเข้าไปทำไร่เพิ่ม เพื่อจะรักษาไว้เป็นเขตรักษาพันธุ์หมีป่า เป็นแหล่งอาหารของหมีป่า ที่ชอบเข้ามาทำลายไร่ข้าว ในช่วงฤดูฝน จึงได้ออกกฎระเบียบมาเพื่อปกป้องป่าบางส่วนไว้ ให้เป็นแหล่งอาหารของหมีป่าแทนไร่ข้าว เป็นต้น

นอกจากนี้ การจัดทำแนวเขตป่าชุมชน ยังเป็นมาตรการที่จะลดแรงกดดันการเข้ามาทำลายป่าของชาวบ้านระหว่างหมู่บ้านด้วย มาตรการนี้ได้เกิดขึ้นทั่วไปของหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลแมวิน เมื่อมีการกล่าวหาซึ่งกันและกันว่ามีชาวบ้านต่างหมู่บ้านเข้ามาทำลายป่าในหมู่บ้าน จึงได้มีการทำแนวเขตป่าระหว่างหมู่บ้านเกิดขึ้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นข้อตกลงร่วมกันของหมู่บ้านที่อยู่ติดกัน ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดการลุกล้ำการใช้ประโยชน์จากป่า ข้ามเขตกัน และสามารถควบคุมกันได้ ผลจากการทำแนวเขตป่าชุมชนระหว่างหมู่บ้านนี้เอง ในเวลาต่อมาได้ทำให้เกิดการขยายกลายเป็นเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง

3.5) สรุปวิเคราะห์

การขยายตัวเข้าไปของรัฐและระบบตลาด ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ของชุมชนบนพื้นที่สูง กลายเป็นสังคมเปิดและเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อสนองต่อตลาด และมีผลทำให้ชุมชนต้องปรับ

รูปแบบการใช้และจัดการ ทรัพยากรการผลิต ในลักษณะเชิงซ้อนเพิ่มขึ้น ซึ่งได้มีการผสมผสานระบบ การจัดการอยู่ระหว่างการจัดการโดยชุมชน และการจัดการด้วยปัจเจกชนภายใต้เงื่อนไขของระบบ ตลาด โดยที่ระบบการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ เป็นแรงกดดันที่สำคัญ ที่มีผลให้การจัดการ ทรัพยากร โดยชุมชนมีความอ่อนแอลง ทั้งในแง่การจัดการทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และเป็นเงื่อนไข ให้ระบบการจัดการทรัพยากร ด้วยระบบตลาดเข้าไปมีบทบาทสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลไกของ ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา ซึ่งมีผลกระทบที่สำคัญในหลายประการ กล่าวคือ

ระบบ Contract Farming บนพื้นที่สูง ได้ทำให้การผลิตเพื่อการค้าของชุมชน มีลักษณะพึ่ง พา และเผชิญอยู่บนความเสี่ยงและความไม่แน่นอนสูง อันเนื่องจากปัญหาความสามารถในการเข้าถึง ปัจจัยทุนในการผลิตสมัยใหม่(the ability of access to means of production) และ ความสามารถ ในการการเข้าสู่ตลาด (the ability of access to the market) กล่าวคือ

ในด้านการผลิต เกษตรกรบนพื้นที่สูง ยังจำเป็นที่จะต้องทำการผลิตในลักษณะของการพึ่งพา และขึ้นต่อ หน่วยงานของรัฐหรือบริษัทเอกชนที่เข้ามาส่งเสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพึ่งพา สินเชื่อ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย ยา สารเคมีกำจัดศัตรูพืช รวมถึงความรู้ที่ใช้ในการผลิต ก็จะถูกบงการให้เพาะ ปลูก และดูแลรักษา ตามที่ กลุ่มทุนพ่อค้ากำหนด ภายใต้ระบบการผลิตแบบมีพันธสัญญา

ในด้านการตลาด มีเกษตรกรบนพื้นที่สูงน้อยรายมาก ที่เพาะปลูกแล้วขายเอง ส่วนใหญ่จะ เป็นการขาย ผ่านพ่อค้าคนกลาง ที่รับซื้อผลผลิตไปขาย หรือขายผ่านองค์กรและหน่วยงานที่เข้าไปส่งเสริม ให้เกิดการผลิต

การผลิตภายใต้สภาวะการพึ่งพาดังกล่าว มีผลทำให้รายได้ที่ควรจะได้จากการผลิต ในที่ดิน และแรงงานของเขาจะถูกดูดซับโดยกลุ่มทุน ไปมากกว่าครึ่ง หรือได้น้อยเกินไปกว่าความสามารถที่เขา พวกเขาผลิตได้จริง การสูญเสียรายได้ของพวกเขา จากกระบวนการดูดซับส่วนเกิน สามารถแสดงให้เห็นได้จากตัวอย่าง ความสัมพันธ์การผลิตภายใต้ระบบพันธสัญญา ในพื้นที่ศึกษา ในหลายกรณีดังที่ กล่าวไปในตอนต้น

ซึ่งผลของความอ่อนด้อยในการเข้าถึงปัจจัยทุนและการตลาด และความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ ดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อการสูญเสียความสามารถในการยังชีพของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "การพัฒนา" มาตรการปิดกั้นการใช้ทรัพยากรของ ใต้รัฐบาลให้ชุมชนบนพื้นที่สูง ต้องเผชิญ กับสภาวะขบถของธารยังชีพ ในแทบทุกทางที่จากเดิมที่พวกเขาเคยมีชีวิตอยู่ได้จากการลงแรงร่วมกัน เพื่อ ทำนา ปลูกข้าวไร่ เก็บหาของป่า เลี้ยงสัตว์ แล้วนำมาแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ตามระบบประ

เพนี้ รัฐได้ปิดช่องทางการยังชีพเหล่านั้นเกือบหมด โดยผลักดันให้พวกเขาต้องมาทำการผลิตและ ยังชีพในพื้นที่เดียว ด้วยการปลูกผลผลิตเพื่อขาย แล้วนำเงินมาซื้ออาหารเพื่อการยังชีพ ซึ่งทำให้เขาต้องมาเผชิญกับการขูดรีด และการเอาเปรียบจากระบบตลาด จนไม่สามารถยังชีพอีกต่อไปได้

อย่างไรก็ตามในด้านบวก ผลของการขยายตัวเข้าไปของรัฐและระบบตลาด ทำให้ชุมชนเกิดได้เกิดการปรับตัวเพื่อสู้(Coping Strategies) กับผลกระทบที่เกิดขึ้น ในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับรูปแบบการจัดการและการใช้ทรัพยากร ในลักษณะให้สอดคล้องกับความต้องการการผลิตเพื่อตอบสนองต่อตลาด เช่นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการจัดการน้ำ การปรับรูปแบบการจัดการป่าให้มีแบบแผนและมีลักษณะเชิงสถาบันมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดได้ โดยการปรับทั้งหมดนั้นมุ่งที่จะทำให้เกิดความพอเพียงในการยังชีพ ภายใต้สถานการณ์ที่พวกเขาต้องเผชิญกับแรงบีบคั้นทั้งจากรัฐและระบบตลาด รูปแบบการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดนั้นมีทั้งในด้านที่เป็นผู้กระทำ (Active)และในด้านหลีกเลี่ยงการปะทะ (Passive)

ในด้านที่เป็นการปรับตัวเพื่อสู้ในฐานะเป็นฝ่ายกระทำนั้น เป็นการสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรเพื่อการยังชีพหรือรักษาความมั่นคงในการถือครองทรัพยากร เพื่อการยังชีพเอาไว้ (Access and Remain) ซึ่งในกรณีนี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน จากกรณี การต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากรบนพื้นที่สูงระหว่างรัฐโดยกรมป่าไม้ฝ่ายหนึ่ง กับ ชาวบ้านที่สูง ในนามของเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือฝ่ายหนึ่ง ซึ่งแสดงออกผ่านปรากฏการณ์ความขัดแย้ง ที่เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ หลายฉบับ เช่น ความขัดแย้ง ในกรณีปัญหา หน่วยงานกรมป่าไม้ ปลูกป่าทับที่ทำกิน บ้านสบวิน (ระหว่างปี 2530 - 2542) กรณี ความขัดแย้ง การเตรียมประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติ อินทนนท์ และแม่ขาน ทับที่ไร่มุมนเวียน บ้านหนองเต่า และบ้านแม่สะป๊อก(ระหว่าง2537-2542)(ดูรายละเอียด ประเด็นเหล่านี้ได้ในสมัชชา ปาชุมชนภาคเหนือ 2542 Prathuang 1994) กรณีความขัดแย้งชุมชนบนพื้นที่สูง ตำบลแม่วิน กับกลุ่ม 14 เหมืองฝายแม่วางตอนล่างหรือในนามสมาพันธ์ผู้ใช้น้ำขุนวาง ยุติธรรม ในประเด็นชาวเขาทำปรปฐาภูเขา ส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อปัญหาการขาดแคลนน้ำของชาวบ้าน ในลุ่มน้ำแม่วางตอนล่าง (ระหว่างปี 2539-2540) เป็นต้น

การปรับตัวเพื่อสู้ ที่แสดงออกปรากฏการณ์ความขัดแย้ง ที่กล่าวมาทั้งหมด 3 กรณี นั้นได้มีประเด็นที่เกี่ยวพันกับการปฏิเสศ การพัฒนาของรัฐ ของชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างตรงไป ตรงมาในหลายประเด็น เพื่อนำไปสู่อำนาจในการเข้าถึงและรักษาทรัพยากร การยังชีพของชุมชนบนที่สูงไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูง ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเพียงพื้นที่

เดียวโดยปราศจากมาตรการการอนุรักษ์ดินและน้ำ ด้วยการลดรอบหรือยกเลิกการทำไร่หมุนเวียน หรือไม่เห็นด้วยว่าทิศทางการพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูง จะต้องมุ่งไปสู่การเพาะปลูกเพื่อขายเพียงอย่างเดียว โดยทำลาย รูปแบบการเพาะปลูกเพื่อการยังชีพ ที่มีอยู่และดีที่สุดไป ด้วยการต่อต้านการยกเลิกการเพาะปลูกเพื่อการยังชีพในระบบไร่หมุนเวียน การร่างที่นาการทำนาขั้นบันไดเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจราคาสูง (ข้อขัดแย้งนี้ สามารถศึกษารายละเอียดได้จาก การวิวาทะในเชิงวิทยาศาสตร์กายภาพ และเศรษฐศาสตร์ ของการทำไร่หมุนเวียนกับการเพาะปลูกในพื้นที่ดียว ได้ใน Hinton 1972, Khunstadter 1983, Rerkasem 1994, Yibtrimansiri 1992)

รวมถึงไม่เห็นด้วยกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยรัฐเพียงฝ่ายเดียว ด้วยต่อต้านการประกาศขยายเขตอุทยานลงไปทับพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าของชาวบ้าน อันเป็นการบอกว่า ชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ไม่สามารถพึ่งพาระบบตลาดได้เพียงอย่างเดียว และการประกาศพื้นที่อุทยาน เข้าไปในป่า ก็คือการปิด ธนาคารอาหาร ที่ใหญ่ที่สุด ของชุมชนโดยรัฐ นั่นเอง ซึ่งการสู้ในแนวนี้ว่า ผู้เขียนเรียกว่า “การต่อสู้ในแนวตั้ง” ซึ่งเป็นการสู้เพื่อปรับเปลี่ยน หรือปฏิเสธ แนวนโยบายการพัฒนาของรัฐ อย่างตรงไปตรงมา ภาพการเคลื่อนไหวเหล่านั้นไม่ได้เป็นเพียงการประท้วง หรือเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ยังมีข้อเสนอ ให้รัฐดำเนินการปฏิรูปการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ทรัพยากรที่ดินบนพื้นที่สูงใหม่ ด้วย พ.ร.บ. ป่าชุมชน ฉบับชาวบ้าน ที่โครงสร้างการพัฒนา และการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูง จะถูกปฏิรูปใหม่ ให้ชุมชน และสังคมทุกส่วนเข้ามามีบทบาท ในการฟื้นฟูอย่างยั่งยืนได้

3.6) ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวดังกล่าว ของชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นการปรับตัวเพื่อสู้กับเงื่อนไขการพัฒนาที่ผิดพลาดของรัฐ และการขยายตัวเข้าไปดูดซับส่วนเกินของระบบตลาด การปรับตัวเพื่ออยู่รอดของชุมชนบนพื้นที่สูง ดำเนินไปอย่างมีข้อจำกัดและโดดเดี่ยวเป็นอย่างยิ่ง เป็นความโดดเดี่ยวที่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจ ในมิติที่หลากหลาย ของการพัฒนาเศรษฐกิจ บนพื้นที่สูง การพัฒนาที่ผ่านมา จึงมุ่งหวังว่าการผลิตเพื่อการค้าจะเป็นคำตอบสำหรับการอยู่รอดในทุกทาง แต่การพัฒนาบนพื้นที่สูงที่ผ่านมา ก็ได้ทำในด้านตรงกันข้ามกับความอยู่รอดตามที่ชุมชนเป็นผู้คิดค้นขึ้นมาตลอดเวลากลับมาคือ

ชุมชนได้คิดค้นเรื่องความหลากหลายของรูปแบบการผลิตและการใช้ที่ดิน เป็นทางรอดแต่รัฐ และหน่วยงานพัฒนา คิดว่าการผลิตเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียวเป็นทางรอด การจัดการทรัพยากร แบบผสมผสานทั้งโดยชุมชนและปัจเจกชนเป็นทางรอด แต่รัฐกับคิดว่าการจัดการโดยรัฐ และการรวม สิทธิเอกชนคือเงื่อนไขการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ การแบ่งกันใช้ประโยชน์บนฐานความจำเป็นแห่งการ ยั่งยืนคือสิ่งที่ชุมชน พบว่าจะช่วยให้พวกเขาใช้ทรัพยากรป่า และน้ำเพื่อความมั่นคงในด้านอาหารได้ แต่รัฐกับมองว่าการกีดกันและปิดกั้น จะเป็นเครื่องมือการอนุรักษ์และช่วยให้ชุมชนอยู่รอด ภาพสะท้อนในด้านตรงข้ามระหว่างรัฐกับชุมชนนี้เอง ที่กลายมาเป็นความขัดแย้งของการพัฒนาที่สูง ใน ปัจจุบันที่ปรากฏให้เห็นผ่านปรากฏการณ์ การต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐกับชุมชน อัน เป็นปัญหาที่เกิดจากการไม่ได้เห็นศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ได้เห็นความต้องการที่แท้จริงของชุมชนบนพื้นที่สูง ว่าต้องการอะไรแม้เพียงเรื่องพื้นฐาน ของการมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความมั่นคงในด้านอาหาร

ดังนั้น การพัฒนาการผลิตเพื่อรักษาความมั่นคงในด้านอาหาร และการรักษารูปแบบการ ผลิตและการใช้ที่ดินที่หลากหลาย คือทางรอดที่ชุมชนได้ประเมินและเป็นทางเลือกที่สำคัญ ที่กระบวนการ พัฒนาจะต้องเข้าไปต่อยอดสิ่งที่ชุมชนได้ประเมินไว้ และการอยู่รอดของชุมชนในอดีต เกิดจาก เงื่อนไขการพัฒนาเชิงสถาบัน ที่มีแบบแผนตามที่ชุมชนได้วางไว้ ทั้งในแง่เป้าหมาย เทคนิควิธีการจัด การ การแบ่งงาน จึงทำให้ใช้ทรัพยากรของชุมชน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีความเป็นธรรมกับ สมาชิกของชุมชน

แต่การพัฒนาเชิงทางสถาบันในยุคของการเปลี่ยนแปลง ที่ชุมชนพื้นที่สูงได้กลายเป็นสังคม เปิดและเป็นส่วนหนึ่งของรัฐและระบบตลาดแล้วนั้น จะยังมีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น ทั้งในแง่ ทรัพยากรที่จะต้องจัดการนั้น ไม่ได้มีเพียงแต่ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ แรงงาน เท่านั้น ยังมีทรัพยากรทุนอื่นๆ ที่จะต้องจัดการภายใต้การเข้าไปของระบบตลาด ซึ่งการพัฒนาจะต้องมีเป้าหมายไว้ที่จะพัฒนาอย่างไร ที่จะทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูง สามารถรักษาทรัพยากร การยังชีพไว้ได้ อันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น ที่จะต้อง ได้รับการหนุนเสริมทั้งทางด้านกฎหมายจากรัฐ และ ในขณะเดียวกันก็มีความจำเป็นที่จะต้องให้ กระบวนการผลิตเพื่อการค้าของชุมชน ไม่ตกอยู่ในสภาพต้องพึ่งพาทุนภายนอก จนกลายเป็นเงื่อนไข ของการดูดซับส่วนเกินอย่างมีวันหมดสิ้น การพัฒนา “ทุน” เพื่อเพิ่มศักยภาพในการจัดการทรัพยากร ทางเศรษฐกิจของชุมชน จึงเป็นอีกเป้าหมายหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนบนพื้นที่สูงอยู่รอดได้ ซึ่งการพัฒนา เชิงสถาบันเศรษฐกิจ เพื่อเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรทุน จึงเป็นเงื่อนไขอันจำเป็น ที่ชุมชน

ไม่ได้ยืนอยู่บนความว่างเปล่า และชุมชนบนพื้นที่สูงได้มีการก่อรูปเชิงสถาบันขึ้นมาอยู่แล้ว และมีการปรับเปลี่ยนมาตลอดตั้งแต่ในอดีต จนถึงปัจจุบัน ดังที่ได้วิเคราะห์ ในบทต่อไป

บทที่ 4

เงื่อนไข โอกาส

การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชน บนพื้นที่สูง

ภายใต้แรงกดดันของรัฐและระบบตลาด ได้ผลักดันให้ชุมชนบนพื้นที่สูงกลายเป็นสังคมเปิด ชุมชนมิได้อยู่ในสถานะของการยอมจำนน ต่อการเปลี่ยนแปลงเพียงอย่างเดียว แต่ในทางตรงกันข้าม พวกเขาได้มีการปรับตัวเพื่ออยู่รอด ในหลายลักษณะดังที่กล่าวไปในบทที่สาม การปรับตัวด้วยการก่อรูปลักษณะทางสถาบันขึ้นมา เพื่อจัดการทรัพยากรเศรษฐกิจของชุมชนด้วยรูปแบบอันหลากหลาย ได้เป็นอีกกระบวนการหนึ่งของการปรับตัว ภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ซึ่งได้มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ในบทนี้จะวิเคราะห์ เงื่อนไข และโอกาส ในการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจ ชุมชนบนพื้นที่สูง ว่าจะเป็นกลไกที่จะช่วยให้ชุมชนบนพื้นที่สูง อยู่รอดได้หรือไม่อย่างไร ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว

4.1) เงื่อนไขและโอกาสการพัฒนาสถาบัน ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

การรวมกลุ่มตามธรรมชาติ

การรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน ในพื้นที่ศึกษา ได้มีพัฒนาการมานานแล้ว ตั้งแต่การรวมกันเป็นชุมชนหมู่บ้าน และการรวมตัวกันตามเงื่อนไขความจำเป็นของการผลิต ที่ผลักดันให้ชุมชนต้องรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันเอง ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะ เช่น การรวมตัวกันเพื่อชุดเหมืองฝาย(เป็นองค์กรเหมืองฝาย) การรวมตัวเพื่อระดมแรงงาน หรือการแลกเปลี่ยนแรงงาน ในไร่นา (กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน) ถือว่าเป็นรูปการปกติของการรวมตัวกันของชุมชนบนพื้นที่สูง แล้วก็จะสลายตัวไปเมื่อภารกิจเหล่านั้นเสร็จสิ้นลง ซึ่งอาจมีการเกิดขึ้นอีกเมื่อมีความจำเป็นจะต้องรวมตัวกัน การรวมตัวเช่นนี้ ผู้วิจัยเรียกว่าการรวมตัวกัน “ตามธรรมชาติ” บนเงื่อนไขการผลิต และวัฒนธรรมของชุมชน หรือมีผู้นิยมเรียกกันว่า “กลุ่มตามธรรมชาติ” หรือกลุ่มทางวัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก เช่นเดียวกัน ทั้งที่เป็นองค์กรถาวร และองค์กรชั่วคราว กลุ่มเหล่านี้จะมีเป้าหมาย และกิจกรรมการดำเนินงานที่เฉพาะเจาะจงในด้านการผลิตและวัฒนธรรม ในที่นี้จะหยิบยกอุป

แบบการรวมตัวกัน ตามความหมายดังกล่าวเพียงบางองค์กร ที่มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ มาทำการวิเคราะห์เท่านั้น ซึ่งมีองค์กร ที่สำคัญดังนี้

กลุ่มเหมืองฝาย เป็นการรวมตัวกันของชาวนาผู้ใช้น้ำ เพื่อการจัดการน้ำ มาใช้สำหรับการทำนาคำ ที่ได้เกิดขึ้นมาพร้อมกับการบุกเบิกพื้นที่นาเพื่อทำนาคำ และเป็นองค์กร ที่มีเสถียรภาพ องค์กรหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในหมู่บ้านศึกษาทั้งสามหมู่บ้าน

ในกรณีบ้านหนองเต่า องค์กรเหมืองฝาย เป็นองค์กรเพื่อเข้าไปจัดการ และควบคุมการใช้น้ำสำหรับการทำนาคำ ในลำน้ำสองสาย คือ ในลำน้ำแม่สะป๊อก ในเขตต้นน้ำ กับลำน้ำแม่วาง ใกล้บ้านหนองเต่า ซึ่งมีฝายเพื่อจัดการน้ำในลำน้ำแม่สะป๊อก สามฝาย และฝายสำหรับการจัดการน้ำแม่วางหนึ่งฝาย เรียกว่าฝายแม่วาง ในแต่ละฝายจะมีสมาชิกผู้ใช้น้ำประมาณ 20-30 ครัวเรือน

องค์กรเหมืองฝายในบ้านแม่สะป๊อก จะไปจัดการและควบคุมการใช้น้ำ ในลำน้ำแม่วาง ที่ฝายผาตูปกับฝายวังอุ ใกล้กับหมู่บ้านแม่สะป๊อก และการจัดการน้ำ ในลำน้ำแม่สะป๊อกตอนล่าง ในเขตบ้านแม่สะป๊อกเหนือ และแม่สะป๊อกใต้ รวมทั้งการจัดการและควบคุมการใช้น้ำ ในน้ำแม่เตียน ในเขตทุ่งนา ป๊อกบ้านห้วยจะไคร ในแต่ละฝายจะมีสมาชิกขององค์กร ตั้งแต่ สิบคน ถึงสี่สิบคน

ส่วนองค์กรเหมืองฝาย บ้านสบวิน จะเป็นองค์กรเหมืองฝาย ที่เข้าไปจัดการน้ำ ในลำน้ำแม่วิน และลำน้ำห้วยหยวก เพื่อใช้สำหรับการทำนาคำ มีฝายสำคัญอยู่ห้าฝาย อยู่ในลำห้วยแม่หยวก สามฝาย และน้ำแม่วินสองฝาย มีสมาชิกผู้ใช้น้ำอยู่ในระหว่าง ฝายละสิบคนถึง คนต่อฝาย ลำน้ำทั้งสองสายไหลลงสู่ลำน้ำแม่วาง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลัก โดยห้วยหยวกไหลลงแม่วิน แม่วินไหลลงแม่วาง

โครงสร้างขององค์กรเหมืองฝาย จะมีลักษณะเช่นเดียวกับองค์กรเหมืองฝายทั่วไปที่ประกอบด้วย “หมู่หัวหน้า” กับ “หมู่สมาชิก” ในส่วนของหมู่หัวหน้า จะประกอบด้วยตำแหน่งที่สำคัญคือ แก่ฝายหรือหัวหน้าเหมืองฝาย ผู้ช่วยหัวหน้าเหมืองฝาย และลำนํ้า ส่วนสมาชิกก็คือเจ้าของนา ที่เข้าไปทำนาในแต่ละปี โครงสร้างขององค์กรเหมืองฝาย ในพื้นที่สูง จะมีความแตกต่างกับองค์กรเหมืองฝายในที่ลุ่ม ที่ขนาดขององค์กรในพื้นที่สูงจะ

เป็นโครงสร้างขนาดเล็ก และมีความยืดหยุ่นทางโครงสร้างสูง ในบางฝ่ายอาจจะมีแค่เพียงหัวหน้าเหมืองฝ่ายเพียงคนเดียวและที่เหลือเป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะเช่นนี้ขึ้นอยู่กับ แต่ละฝ่ายว่ามีสมาชิกหรือพื้นที่นา มีจำนวนมากหรือน้อยเพียงใด

ภายใต้โครงสร้างขององค์กร หมู่หัวหน้า จะมีบทบาทในฐานะ เป็นผู้ดูแล ความพร้อมและศักยภาพของเหมืองฝ่าย ว่าจะสามารถส่งน้ำให้กับสมาชิกได้ดี หรือมีประสิทธิภาพเพียงใด และมีบทบาทในการนำหมู่สมาชิก เข้ามาช่วยกัน ดูแล เหมืองฝ่าย ให้ใช้งานได้ รวมทั้ง การแบ่งและจัดสรรน้ำให้ผู้ใช้น้ำได้รับการจัดสรรอย่างเป็นธรรมและพอเพียง สำหรับการผลิต ในแต่ละปี ส่วนสมาชิกผู้ใช้น้ำนอกจากจะมีสิทธิในการใช้น้ำแล้ว ยังมีหน้าที่ ในการระดมแรงงาน หรืออุปกรณ์ เพื่อซ่อมแซมเหมืองฝ่าย ตามที่หัวหน้าได้กำหนด หรือ มีข้อตกลงร่วมกัน

ภารกิจหลัก ขององค์กรเหมืองฝ่ายในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่การจัดการแรงงาน เพื่อการซ่อมบำรุง ฝ่ายและลำเหมืองส่งน้ำ ซึ่งจะมักจะพบกับปัญหา ฝ่ายขาด ทรายพูน หน้าฝ่าย เหมืองขาด ดินถล่มทับร่องเหมือง เนื่องจากการไหลบ่าของน้ำ และการพังทลายของดิน ในช่วงฤดูฝน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ปกติ ของปัญหาเหมืองฝ่ายในที่สูง

ดังนั้นการจัดการแรงงาน จึงเป็นภารกิจที่สำคัญขององค์กรเหมืองฝ่ายในที่สูงทั้งสามหมู่บ้าน ที่จะชี้วัดว่า การจัดการน้ำ จะประสบผลสำเร็จหรือไม่เพียงใด ซึ่งจะต้องเป็น การจัดการแรงงาน ที่มีประสิทธิภาพ และมีความคล่องตัว สอดคล้องต่อสถานการณ์ จึงจะสามารถทำให้การจัดการน้ำประสบผลสำเร็จได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแก้ไขปัญหาเหมืองขาดในช่วงฤดูฝน ถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญ ที่องค์กรเหมืองฝ่าย จะต้องเข้าไปดำเนินงานอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ เมื่อมีเหมืองขาดเกิดขึ้น ในช่วงที่มีการไหลบ่าของน้ำป่า จะมีผลให้ข้าวในนาเสียหายมาก และส่งผลต่อปัญหาการขาดแคลนข้าวได้

เพื่อให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ องค์กรเหมืองฝ่าย ได้สร้างระบบการจัดการแรงงาน ออกเป็นสองระบบ คือ 1)ระบบการระดมแรงงานและอุปกรณ์ เฉพาะในหมู่สมาชิกผู้ใช้น้ำของแต่ละฝ่าย และ2)การแลกเปลี่ยนแรงงาน ระหว่างองค์กรเหมืองฝ่าย ในหมู่บ้านเดียวกัน หรือพื้นที่ใกล้เคียง

ในระบบแรก จะเป็นการจัดการแรงงาน ปกติ ที่จะต้องดำเนินงานในทุกๆ ปี อยู่แล้ว เช่น การซ่อมแซมและลอกกลางเหมืองฝาย ในช่วงเดือนเก่า ของทุกปี ก่อนฤดูการทำนา หรือเป็นกิจกรรมเล็กๆ ที่สมาชิกจำนวนน้อยสามารถแก้ไขเองได้ ส่วนในระบบที่สอง จะเกิดขึ้นในกรณี ที่อยู่ในสภาวะฉุกเฉิน เช่น เหมืองขาด ทรายพุนถมทับลำเหมือง จนไม่สามารถส่งน้ำได้ ผู้นำขององค์กรเหมืองฝาย จะเป็นผู้ไปขอแรงงานจากสมาชิกฝายจากองค์กรเหมืองฝายอื่นๆ เข้ามาช่วยเพื่อให้มีแรงงานที่มากพอกับการดำเนินกิจกรรม ที่เร่งด่วน

กลุ่มหัวหมวดวัด รวมตัวกันเพื่อถวายข้าวให้พระในวัด และการทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา กลุ่มหัวหมวดวัดในพื้นที่ศึกษามีการรวมตัวกันอย่างเด่นชัดมาก ในหมู่บ้านคนเมือง คือ บ้านแม่สะป๊อก และบ้านสบวิน มีแก่วัดหรืออาจารย์วัด เป็นประธาน ในระดับเล็กลงมากกว่าหมู่บ้าน ก็จะแยกออกเป็น “ป๊อก” หรือ กลุ่มบ้าน ในแต่ละป๊อก จะมีหัวหน้าป๊อก เป็นผู้ประสานงาน สมาชิกภายในป๊อก เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัด และหมู่บ้าน อย่างเป็นธรรม

กิจกรรมหลักของหัวหน้าป๊อก นอกจากจะมีบทบาทในการประสานงานสมาชิกป๊อกแล้ว ยังมีบทบาทในการประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกด้วย เพราะจะไปเกี่ยวข้องกับ การจัดลำดับขั้นทางสังคม ในการบริจาคเงินหรือสิ่งของเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมของวัด หรือ กิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน ที่ในแต่ละคนมีความสามารถ ไม่เท่าเทียมกัน คนที่มีฐานะดีกว่า ก็จะบริจาค่น้อยกว่าคนที่มีฐานะดีกว่า ความสามารถในการจัดช่วงชั้นทางสังคมของหัวหน้าป๊อก จึงเป็นเงื่อนไขและหลักการสำคัญที่ทำให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมของชุมชนอย่างเป็นธรรม และหลักการนี้ ได้เป็นหลักการสำคัญ สำหรับการจัดองค์กรอื่นๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านด้วย

แท้จริงแล้ว กลุ่มหัวหมวดวัด ไม่เป็นเพียงกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยววัดเท่านั้น องค์กรหัวหมวดวัด ยังถือได้ว่าเป็นองค์กรทางด้านสวัสดิการสังคมของหมู่บ้าน และเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมต่อ ระหว่างคณะกรรมการของหมู่บ้านกับลูกบ้านด้วย ซึ่งผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะทำกิจกรรมการพัฒนาผ่านองค์กรหัวหมวด

วัด ด้วยเช่นกัน รวมทั้ง การสร้างความสัมพันธ์กับหมู่บ้าน อื่นๆในงานปอยหลวง ก็เป็นบทบาทของหัวหน้าป๊อกด้วยเช่นกัน

ในด้านสวัสดิการสังคม กลุ่มหัวหมวดวัด ในบ้านสบวิน และบ้านแม่สะป๊อก มีบทบาทอย่างสูง ในกิจกรรมการบริจาคสิ่งของเครื่องใช้ เข้าไปเก็บไว้ในวัดเพื่อใช้สอยร่วมกัน เช่น เครื่องครัว ถ้วยชาม แก้วน้ำ แก้วอ้อ ฯลฯ รวมถึงการดูแลรักษาภายหลังจากใช้ประโยชน์เสร็จสิ้น ในกิจกรรมประเพณีต่างๆ ของสมาชิกภายในหมู่บ้าน เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญงานศพ ฯลฯ นอกจากนี้ กลุ่มหัวหมวดวัด ในบ้านสบวินยังได้ขยายบทบาทตนเอง เป็นองค์กร สำหรับ การระดมเงินช่วยเหลือครอบครัวของสมาชิกที่ตาย ที่รู้จักกันในนาม ค่าฉาปนกิจสงเคราะห์ ซึ่งจะเป็นเงินที่จ่ายให้กับญาติผู้ตาย เพื่อไว้ใช้ในงานจัดงานศพ ซึ่งจะมีส่วนที่เหลือที่ญาติผู้ตาย ใช้เป็นเงินค่าใช้จ่ายในครอบครัว ซึ่งค่าฉาปนกิจศพนี้ ได้มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน และเป็นองค์กรที่มีเงินทุนเป็นของส่วนรวมอยู่บ้างเพื่อใช้สำหรับการดูแลอุปการณต่างๆ เกี่ยวกับการจัดงานศพ แต่ก็มีบ้างที่คณะกรรมการ อนุญาตให้ใช้เงินนี้ไปเพื่อการให้ยืมสำหรับเป็นค่าใช้จ่าย ในกรณีฉุกเฉินของหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องนำมาใช้คืนอย่างรวดเร็ว

กล่าวโดยสรุป การรวมกลุ่มในรูปแบบองค์กรตามธรรมชาติ ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงตัวอย่าง ที่ชุมชนได้ก่อรูปขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆภายในชุมชน ทั้งในด้านการผลิตการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน สำหรับสังคมกระเหรี่ยงแล้ว ยังมีองค์กรตามธรรมชาติอื่นๆอีกมากมาย ที่แฝงอยู่กระบวนการใช้ทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ การจัดการแรงงาน ในลักษณะองค์กรแบบดั้งเดิม เช่น บทบาทของสภาผู้เฒ่า หรือ ที่กระเหรี่ยงเรียกว่า “ปกาก้าปกามี่” ที่มีฮียโฮ่ย เป็นผู้นำ ในการทำหน้าที่ในดูแลและควบคุมการจัดการใช้ที่ดิน ในพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ซึ่งฮียโฮ่ย จะเป็นผู้มีบทบาทในการควบคุมกฎประเพณี ในการใช้ที่ดิน โดยผ่านการทำนายทายทัก การใช้ใช้ที่ดิน ของลูกบ้านว่ามีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใด การฟันไร่ ได้ทำถูกต้องตามแบบแผน ที่บรรพบุรุษได้วางไว้หรือไม่ รวมถึงบทบาทในการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับอำนาจนอกเหนือธรรมชาติ ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เป็นบทบาทที่สำคัญของฮียโฮ่ย ซึ่งในด้านหนึ่งก็คือการควบคุมการใช้ทรัพยากรที่ดิน ป่าเขา แม่น้ำ ดันไม้

อย่างเคารพ และนอบน้อมต่อธรรมชาติ อันจะทำให้ความสมบูรณ์พืชพันธุ์ธัญญาหาร และ การมีชีวิตอยู่ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสันติสุข

ซึ่งองค์กรตามธรรมชาติเหล่านี้ กำลังสูญเสียไปพร้อมกับการรุกรานเข้ามา ของความรู้แบบใหม่บนพื้นที่สูง และวิธีคิดในการจัดการองค์กรทางเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่ตอบสนอง ต่อการผลิตเพื่อการค้า

4.2)การรวมกลุ่มเป็นสถาบันเศรษฐกิจแบบใหม่

ภายหลังจาก การพัฒนาของรัฐและการแพร่ขยายเข้าไปของระบบตลาด ได้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมา ในหลายลักษณะ เพื่อตอบสนองต่อการผลิต และการค้าภายใต้ ระบบตลาด ซึ่งมีทั้งการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจากแรงผลักดันจากภายนอกชุมชน เข้ามา สนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งขึ้น ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของหน่วยงานเหล่านั้น และ การรวมกลุ่มกันขึ้นมาจากภายในชุมชนเอง เพื่อเป็นพลังการต่อรอง ในการดึงผลประโยชน์ จาก รัฐ หรือ องค์กรภายนอกเข้ามาในชุมชน กลุ่มประเภทนี้ มีอยู่อย่างหลากหลาย และเป็นองค์กรสำคัญ ที่แสดงให้เห็นถึง เงื่อนไข และโอกาส การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชน ภายใต้ระบบตลาด โดยมีก่อกำเนิดลักษณะสถาบันภายใต้ระบบตลาดเกิดขึ้นอย่างน้อยสองรูปแบบ คือการก่อรูปสถาบันวิสาหกิจชุมชน และธนาคารเพื่อชุมชน อันเป็นด้านที่ก้าวหน้า ของการปรับตัวเข้าสู่ระบบตลาด แม้ว่าจะดำเนินไปอย่างล้มลุกคลุกคลานก็ตาม แต่ก็ เป็นเงื่อนไขการอยู่รอดที่สำคัญของชุมชน โดยมีรายละเอียดรูปธรรมดังนี้

1)การก่อรูปสถาบันวิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise Established)

การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด ภายใต้เงื่อนไขที่สมาชิกของชุมชนมีข้อ จำกัด ในการเข้าถึงปัจจัยสินเชื่อในระบบ และมีข้อจำกัดในการนำสินค้าของตนเองเข้าสู่ ตลาด การรวมกลุ่มกันในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน เพื่อทำการผลิตและการค้าได้เป็นวิธี การแก้ไขปัญหาก็รูปแบบหนึ่งของชุมชนบนพื้นที่สูง ที่ดำรงอยู่ในหลายระดับทั้งระดับ ตำบล และระดับหมู่บ้าน โดยมีความคาดหวังว่า การรวมกลุ่มจะช่วยให้พวกเขาเอาชนะ เงื่อนไขการดูดซับส่วนเกินของระบบตลาด หรือเป็นเครื่องมือ ในการเข้าถึงปัจจัยสินเชื่อ หรือนำสินค้าของตนเองเข้าสู่ตลาดโดยไม่เสียเปรียบมาก การก่อรูปของวิสาหกิจชุมชน ใน

พื้นที่สูงตำบลแม่วิน กำลังอยู่ในระยะหน่ออ่อน ที่พร้อมจะเผชิญหน้ากับระบบตลาดอย่างกล้าแข็ง และพร้อมที่จะล้มลุกคลุกคลานด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างอันมากมายเหล่านี้

ตัวอย่างที่หนึ่ง การก่อรูปสถาบันวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สูง บนฐานอาชีพการเกษตร

การก่อรูปในลักษณะนี้มีที่มาจาก จากหน่วยงานภายนอกเข้าไปสนับสนุนในฐานะที่เป็นกลไกสำหรับ การผลิตสินค้าราคาถูกให้กับระบบตลาด และเป็นกลไกของการพัฒนาตามเป้าหมายของรัฐ ที่ต้องการให้ชุมชนบนพื้นที่สูง สามารถผลิตสินค้าได้ตามความต้องการของตลาด และเป็นกลไกในการเชื่อมต่อกับกลุ่มธุรกิจการเกษตร ส่วนในชุมชนนั้นก็คาดหวังการรวมกลุ่มจะเป็นช่องทางในการได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ และการเชื่อมต่อกับกลุ่มทุนได้ รวมถึงเป็นกลไกในการสะสมทุนและการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

1.1) กลุ่มเกษตรกรทำสวนแม่วิน องค์การวิสาหกิจชุมชนระดับตำบล

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

เป็นกลุ่มเกษตรกรระดับตำบล ที่สมาชิกและผู้นำกลุ่ม จำนวนหนึ่ง จากแต่ละหมู่บ้าน ในตำบลแม่วิน ได้เข้ามารวมตัวกัน เพื่อพัฒนาการเกษตรของสมาชิกและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิก ภายในตำบล นอกจากนี้ กลุ่มเกษตรกรทำสวนแม่วิน ได้ไปจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล โดยคาดหวังว่า เมื่อจดทะเบียนการขอรับการช่วยเหลือจากรัฐได้ง่ายกว่าไม่เป็นนิติบุคคล นอกจากนี้ ยังสามารถทำสัญญา นิติกรรมต่างๆได้ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวก็ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรอำเภอแม่วางเป็นอย่างดี และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือหากรัฐบาล มีโครงการหรือกิจกรรม ที่จะประโยชน์ต่อกลุ่ม ก็จะมุ่งเข้ามาที่กลุ่มก่อนเป็นอันดับแรก โดยผ่านกระบวนการกลุ่ม และหากเกษตรกรมีปัญหาในการเพาะปลูกหรือในกิจกรรมการผลิต ทางกลุ่มก็สามารถขอความช่วยเหลือจากรัฐได้ โดยกลุ่มก่อรูปขึ้นมาในปี พ.ศ.2541 และจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ในปลายปี 2542 และได้มีการจัดองค์กรและการดำเนินกิจกรรม มาถึงปัจจุบัน

โครงสร้างของกลุ่ม

หมู่บ้านต่างๆ ใน ต. แม่วิน ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำสวนแม่วิน มีทั้งหมด 11 หมู่บ้าน จาก 18 หมู่บ้าน มีสมาชิก 274 คน ซึ่งจะมีสมาชิก ที่เป็นทั้งคนเมือง และกระเหรี่ยง (ปกากญอ) ประกอบด้วย หมู่ 1, 2, 3, 5, 6, 9, 11, 14, 15, 17 มีโครงสร้างคณะกรรมการบริหารประกอบด้วย(บ้านหนองเต่าไม่เข้าร่วมกับกลุ่มนี้)

ประธานกลุ่ม นาย มี อ่อนเขียว (บ้านสบวิน)

รองประธาน นาย อุดม ศิริเป็ง(บ้านแม่มุต)

เลขานุการ นาย มานิตย์ ศิริ(บ้านใหม่วังผาปูน)

เหรัญญิก นายสมชัย ศิริไพโรภักดี(บ้านห้วยหยวก)

กรรมการ นายสวัสดิ์ ไชยวงสา(บ้านห้วยโป่ง)

กรรมการ นายแอ เจาะโลโป (บ้านโป่งน้อย)

ในแต่ละหมู่บ้าน จะมีคณะกรรมการกลุ่มประจำหมู่บ้าน (ระดับหมู่บ้าน) ซึ่งจะทำหน้าที่แทนสมาชิกของหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้าน มาประชุมในกลุ่มใหญ่ และบริหารทุนของกลุ่ม ในระดับหมู่บ้าน (ที่บ้านแม่สะป๊อก)ซึ่งอยู่ในพื้นที่โครงการวิจัย มีสมาชิก 24 คน มีคณะกรรมการบริหาร และประวัติที่น่าสนใจดังนี้

ประธาน นายสงวน สุติมูล (เป็น อบต. มีความรู้สูงระดับปวส.)

รองประธาน นายต๋อน ตามูล(เป็นพ่อค้าคนกลาง รวบรวมและรับซื้อผลผลิตไปขาย

ในตลาดชายส่ง)

เลขานุการ นายอดุลย์ สะอาด(เป็นชาวบ้านปัญญาชนรุ่นใหม่ จบ ม3)

เหรัญญิก นายบุญช่วย อาจหาญ (เป็นกรรมการหมู่บ้าน เป็นพ่อค้าที่ร่ำรวยที่สุดในแมวิน)

กรรมการ นายเย็น คำมาเป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ที่มุ่งมั่นการทำงานอย่างซื่อสัตย์)

ส่วนที่บ้านสบวิน ก็มีโครงสร้างกลุ่ม เช่น เดียวกันกับบ้านแม่สะป๊อก โดยมีนายมี ออนเขียวเป็นประธานประจำหมู่บ้านและเป็นประธานระดับตำบลด้วย

สมาชิกของกลุ่มมีสิทธิถอดถอนคณะกรรมการได้ หากการทำงานของคณะกรรมการไม่โปร่งใส หรือไม่เป็นที่พอใจของสมาชิก ในกระบวนการตรวจสอบการดำเนินงานจากทางราชการ ทางกลุ่มได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ระดับจังหวัด จะเข้ามาช่วยตรวจสอบ การดำเนินการตามบัญชีปีละครั้ง

การสะสมทุนของกลุ่ม

กลุ่มมีทุนเงินสด ที่ได้รับการอุดหนุนจาก อบต.จำนวน 205,400 บาท และจากการระดมหุ้นจากสมาชิก 15,350 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 220,750 ซึ่งกลุ่มได้จัดสรรให้กับสมาชิกไปทำการผลิต สองแสนหนึ่งหนึ่งพันเจ็ดร้อยห้าสิบบาท เหลือเป็นเงินทุนสำรองในกลุ่ม 10,000 บาท ในการกระจายทุนนั้นจะกระจายผ่านกลุ่ม ในระดับหมู่บ้าน และให้กรรมการกลุ่มในระดับหมู่บ้านจัดการกองทุนเอง

กิจกรรมของกลุ่ม

สมาชิกที่เข้ากลุ่มต้องเสียค่าสมัคร 50 บาท ถือเป็นค่าหุ้นละ 50 บาท และสมาชิกสามารถที่จะซื้อกี่หุ้นก็ได้ ไม่จำกัด (ไม่มีการออมทรัพย์ไม่มีการปันผล)

ในช่วงปีแรกของการดำเนินกิจการ ของกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่มได้นำเงินได้นำเงินบางส่วนของกลุ่ม ไปซื้อหมู ไก่ และปุย ขายให้กับสมาชิกในราคาต้นทุน โดยปุยเคมี ให้สมาชิกรับไปตามหุ้น หุ้นละ 2 กระสอบ ส่วนหมูและไก่ ให้สมาชิกตามจำนวนความต้องการ ที่จะเอาไปเลี้ยง แต่ในปีที่ผ่านมา มีผู้เอาไปเลี้ยงไม่มากนัก และไม่ได้คิดดอกเบี้ยราคาไก่และราคาหมู ปรากฏว่าไม่มีผู้เอาต้นทุนมาคืนแก่กลุ่ม จึงได้มีการทำสัญญากันสำหรับผู้ที่ไม่ได้เอาต้นทุนค่าปุย ค่าไก่ มาคืน เป็นสัญญากู้เงิน โดยให้สมาชิกกู้ได้ตามจำนวนหุ้นที่ลงโดยให้กู้ได้ไม่เกินหุ้นละ 3000 บาท คิดดอกเบี้ย อัตรา ร้อยละ 2 ต่อปี การกู้จะต้องมีผู้ค้ำประกันหนึ่งคน เป็นและมีพยานหนึ่งคน เป็นใครก็ได้

ในปี 2542 หลังจากที่ได้มีการประเมินกันว่าการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริม การผลิต ไม่ค่อยมีความประสบความสำเร็จ จึงได้เปลี่ยนเงินของกองทุน มาดำเนินกิจกรรมการปล่อยสินเชื่อเพื่อการผลิตแทน โดยให้ความอิสระกับสมาชิกว่าจะกู้เงินไปทำอะไรก็ได้ แต่ต้องเป็นดำเนินกิจกรรมในการผลิต โดยให้คณะกรรมการกลุ่มของแต่ละหมู่บ้าน

เป็นผู้ดูแลการใช้จ่ายเงินกู้ ของสมาชิก กำหนดระยะเวลาการใช้คืนภายในหนึ่งปี ผู้กู้จะต้องคืนเงินให้กับกลุ่ม ในปี 2542 กลุ่มได้ปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิก ไปเกือบทั้งหมดประมาณสองแสนกว่าบาท รวมทั้งเงินกู้ที่เกิดจากกลุ่มเข้าไปส่งเสริมให้สมาชิกทำการผลิตในปี 2541 ด้วย สำหรับผู้ที่ไม่คืนเงินกู้ให้กับกลุ่มตามกำหนด สมาชิกจะต้องเสียค่าปรับโดยเพิ่มราคาดอกเบี้ย อีกเป็นร้อยละสองบาท ต่อปี และจะไม่ปล่อยกู้ให้กับผู้ที่ยังค้างชำระอยู่

แผนการในอนาคต

ในปี 2543 มีแผนว่าจะซื้อปุยมาขายให้กับสมาชิก โดยจะคิดกำไรนิดหน่อยเพื่อเป็นรายได้เข้ากลุ่ม ในด้านการส่งเสริมอาชีพ เคยมีประสบการณ์ มาแล้ว แต่กลุ่มยังไม่มีบุคลากรที่มีความสามารถพอที่จะดำเนินกิจกรรมด้านนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การส่งเสริมการเลี้ยงไก่และเลี้ยงหมู เป็นกิจการที่ใช้เงินทุนสูง ไม่สามารถที่จะลงทุนทางด้านเงินให้กับสมาชิกรายบุคคลได้อย่างต่อเนื่อง จนเสร็จรอบการผลิต จึงทำให้สมาชิกขาดทุน ไม่สามารถนำเงินมาคืนให้กับกลุ่มได้ ในเรื่องสวัสดิการ และการสร้างรายได้อื่นๆ ยังไม่ได้มีการคิดกันเพราะกลุ่มเพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่ และเรื่องเหล่านี้ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับสมาชิก ยังต้องมีการเรียนรู้และพัฒนากันไป

อย่างไรก็ตาม ในด้านการพัฒนาการผลิตนั้น กลุ่มได้มีการวิเคราะห์ร่วมกันว่า น่าจะมีกิจกรรมของกลุ่มเพื่อดำเนินงานร่วมกันต่อ เพื่อพัฒนาทักษะประสบการณ์ และการสร้างรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในอนาคต โดยมีข้อเสนอร่วมกันว่า น่าจะมีการส่งเสริมให้เกิดโครงการเลี้ยงไก่พื้นเมืองต่อ แต่จะต้องดำเนินการในลักษณะการทำฟาร์มไก่พื้นเมืองร่วมกัน ในรูปเครือข่ายฟาร์มไก่ขนาดเล็กโดยให้กระจายอยู่ในทุกหมู่บ้าน ที่มีสมาชิกอยู่ โดยฟาร์มไก่ของแต่ละหมู่บ้าน ควรมีไก่พื้นเมืองอย่างน้อย 50 ตัว ซึ่งจะมีไก่ของฟาร์มในเครือข่ายประมาณ 550 ตัว ต่อการเลี้ยงหนึ่งรอบการผลิต จะใช้เวลาประมาณ 3-5 เดือน ซึ่งผู้นำเชื่อว่าการดำเนินกิจกรรมร่วม จะช่วยลดต้นทุนและการดูแลรักษา และดีกว่า การเลี้ยงเดี่ยว ในปีที่ผ่านมาสมาชิกส่วนใหญ่ กู้เงินซื้อลูกไก่ไปเลี้ยงปล่อยตามบุญตามกรรม มากกว่าจะมีการจัดการที่ดี จึงทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ และไม่สามารถคืนทุนที่กู้ไปจากกลุ่มได้

นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมการทำฟาร์มในรูปของฟาร์มเครือข่าย จะช่วยให้กลุ่มสามารถต่อรองกับตลาดได้ เพราะมีผลผลิตที่มากพอในตลาดขายส่ง และไม่มากเกินไปต่อการทำตลาดขายปลีก ในท้องถิ่น รูปแบบนี้จะช่วยให้ระดับราคาไก่ ที่เกษตรกรได้รับมีเสถียรภาพ และมีตลาดแน่นอน(จะกล่าวรายละเอียด อีกครั้งในเรื่องการตลาดสินค้าชุมชน) ซึ่งภายใต้แผนการนี้ กลุ่มจะต้องใช้เงินงบประมาณจำนวนหนึ่ง เพื่อให้ฟาร์มสามารถดำเนินการได้ โดยจะร่วมมือกันวิเคราะห์และวางแผนความเป็นไปได้ อีกครั้งหนึ่ง ในที่ประชุมใหญ่ของกลุ่มในกลางเดือนมีนาคม

การสนับสนุนจากรัฐและหน่วยงานภายนอก ทางกลุ่มยังไม่ได้รับได้รับความช่วยเหลือ จากทางราชการ มากนัก โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาประสิทธิภาพ การทำฟาร์ม การจัดการฟาร์ม การจัดการตลาด เพราะในปีที่ผ่านมาเป็นการเลี้ยงเดี่ยว และแต่ละหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ห่างไกล เจ้าหน้าที่ศุลกากร ไม่สามารถเข้าถึงผู้เลี้ยงไก่ทุกรายได้ ทำให้ไก่ของชาวบ้านจำนวนหนึ่ง ต้องตายไปด้วยการระบาดของ โรค “เท้า” ส่วนการช่วยเหลืออื่นๆ จะเป็นการช่วยเหลือในการจัดการบัญชีของกลุ่ม ให้เป็นระบบเดียวกันกับระบบของรัฐ โดยจะมีเจ้าหน้าที่ตรวจสอบบัญชี จากสหกรณ์ จังหวัดมาให้ความช่วยเหลือ

ในด้านการเงิน จะได้รับการช่วยเหลือจาก อบต.ในปีที่ผ่านมา ซึ่งก็ได้ไม่มากนัก เมื่อเทียบกับความต้องการของสมาชิกทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ผู้นำได้มีความพยายามขอรับการช่วยเหลือ จากองค์กรเอกชน (ศูนย์สังฆมณฑล ฯ) เพื่อขอสนับสนุนทางการเงินมาลงทุนการผลิต แต่ยังไม่ได้รับการอนุมัติ

ความสามารถ ในการจัดการองค์กร

กลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบล แม่วิน อยู่ในระยะเริ่มต้น ของการจัดตั้ง ยังไม่สามารถมีบทบาท ในการสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรม ของสมาชิกได้มากนัก แต่ได้มีความพยายามในการปูพื้นฐาน การพัฒนากลุ่มไปสู่กิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาท ในการระดมทุนเพื่อการผลิต และการสนับสนุนทุนเพื่อการผลิต ให้กับสมาชิก แต่การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม เติบโตอยู่บนพื้นฐานของกิจกรรมอดิเรกของการผลิตทั้งหมดของแต่ละครัวเรือน การมีผลประโยชน์และได้รับผลประโยชน์จากองค์กรจริงๆ ในรูปของการดำเนินการธุรกิจสมาชิก ยังไม่เห็นผลประโยชน์ที่ชัดเจน สมาชิกจึงดำเนินการผลิตในรูปของปัจเจกชน มากกว่าที่จะเข้ามาหวังผลประโยชน์และรายได้จากกลุ่ม เป็นรายได้หลัก แต่ผู้นำก็ยังมีแนวความคิดที่จะพัฒนากลุ่มไปสู่การการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกอยู่ ในรูปของกิจกรรมร่วมที่จะต้องมีการพัฒนา ดังที่กล่าวในหัวข้อแผนการของกลุ่ม

ตัวอย่างที่สอง การรวมกลุ่มบนฐานเพศ

1.2)กลุ่มแม่บ้าน การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยสตรี

กลุ่มสตรีแม่บ้าน เป็นกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ได้มีการก่อรูปขึ้นมาบนพื้นที่สูง ทั้งในเขตหมู่บ้านคนเมือง และหมู่บ้านกระเหรี่ยง โดยกลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ได้ ดำเนินกิจกรรม เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ในหลายรูปแบบดังนี้

1.2.1) กลุ่มแม่บ้าน บ้านสบวิน

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มแม่บ้านตั้งขึ้นมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2528 แต่ไม่ค่อยมีกิจกรรมอะไรมากนัก จนเมื่อมีการแยกอำเภอม่วงสามสิบออกจากอำเภอสันป่าตอง หัวหน้ากิ่ง อำเภอม่วงสามสิบ มีนโยบายที่จะรื้อฟื้นกลุ่มสตรีแม่บ้าน ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับงานสตรีแม่บ้านตามความต้องการของทางอำเภอที่ต้องการกลุ่มสตรีเข้าไปร่วมกิจกรรม ของอำเภอ จึงได้มีการรื้อฟื้นกลุ่มแม่บ้านขึ้นใหม่ ซึ่งกิจกรรมในช่วงแรกๆนั้น จะเป็นกิจกรรม ด้านการบริการ ให้กับทางอำเภอมากกว่า ที่จะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ของชาวบ้านโดยตรง ซึ่งจากจุดเริ่มต้น ที่ดำเนินการก็ได้มีการขยายกิจกรรมและบทบาทของกลุ่มสตรีแม่บ้านที่มุ่งไปสู่การแก้ไขปัญหาปากท้องโดยตรง ในหลายเรื่อง และได้ก่อรูปโครงสร้างการบริหารองค์กรแบบใหม่ขึ้นมาด้วย

โครงสร้างของคณะกรรมการกลุ่ม

คณะกรรมการ มาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิก อยู่ในวาระ 4 ปี จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมดประมาณ 160 ครัวเรือน มีสมาชิกที่เข้ากลุ่มแม่บ้านจริงๆ ประมาณ 60-70 คน สมาชิกมีสิทธิถอดถอนคณะกรรมการได้ หากเห็นว่า มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมหรือการดำเนินงานไม่โปร่งใส รายนามของคณะกรรมการมีดังนี้

นางแก้วนา	อนเขียว	ประธาน
นางแก้วมาเรือน	อินตา	รองประธาน
นางบัวผลัด	อริยะะ	เลขานุการ
นางศรีนวล	จันทะแพ	เหรัญญิก
นางคำมูล	คำแพง	ปฏิคม

และมีกรรมการอีก 10 คน การตรวจสอบการทำงานของกลุ่มให้คณะกรรมการตรวจสอบกันเอง

ทรัพยากรกลุ่ม

ทางกลุ่มมีทุนหมุนเวียนอยู่ 25,000 บาท โดยทางอำเภอจัดสรรให้มาเป็นหมู (ตีค่าหมู 900/ตัว) ให้สมาชิกกลุ่มเอาไปเลี้ยง เมื่อครบหนึ่งปีก็เอาเงินมาคืนกลุ่ม (แต่นางแก้วนาตั้งข้อสงสัยคิดว่าเงินมีตัวเลข 25,000 แต่เงินที่ตกมาจริง ๆ ประมาณ 22,000 บาท อีก 3 พันบาทหายไปกับผู้นำเงินเข้าหมู่บ้าน ?)

กิจกรรมของกลุ่ม

ทางอำเภอได้ให้ลูกหมูมาให้สมาชิกกลุ่มเลี้ยง ครอบครัละ 2 ตัว โดยชุดแรกให้ทั้งหมด 11 ครอบครั และให้ค่าอาหารอีก 200 บาท ลูกหมูเป็นลูกหมูขุนพันธุ์เนื้อ ราคาตัวละ 900 บาท ครอบครัหนึ่ง รับไป 2 ตัว รวมค่าอาหารหมู เป็นเงิน 2,000 บาท ให้เวลาใช้คืนภายใน 1 ปี คัดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อปี ลูกหมูขุน 6 เดือนก็ขายได้ สมาชิกเมื่อขายหมูแล้วก็หักเงินต้นทุนและดอกเบี้ยเข้ากลุ่ม แล้วเงินส่วนนี้ก็จะเอาไปซื้อลูกหมูมาให้คนอื่นยืมไปเลี้ยงต่อไปอีก เมื่อสมาชิกเลี้ยงจนครบทุกคน เงินที่คืนให้กลุ่มมาทั้งหมด จะเป็นเงินสดจำนวนหนึ่ง ซึ่งทางอำเภอจะยกให้ทางกลุ่มบริหารกันเอง กิจกรรมนี้ทำมา 2 ปีแล้ว ในความเป็นจริง ชาวบ้าน(สมาชิก) ที่เอาไปเลี้ยงยังไม่ได้กำไร เท่าที่ควร เพราะต้องลงทุนในส่วนของค่าอาหารหมูมาก และเวลาขายก็ขายได้ราคาไม่ค่อยดี บางคนถึงกับขาดทุน

กิจกรรมอื่น ๆ ทางเกษตรอำเภอจะให้ความรู้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ทางการเกษตร อย่างเช่น ทำกล้วยฉาบ ข้าวเกรียบฟักทอง มะขามแก้ว ไข่เค็ม ทำแฮมพุดสมุนไพร ฯลฯ และมีการสอนเย็บผ้าด้วย โดยมีจุดประสงค์เพื่อหารายได้เสริมแก่สมาชิก และให้สมาชิกมีความรู้ในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และปัจจุบันสมาชิกกลุ่มได้แบ่งกลุ่มเป็น 2 สายงาน คือ มีกลุ่มที่ลงทุนทำขนมอย่างกล้วยฉาบ ข้าวเกรียบฟักทอง มะขามแก้ว มีประมาณ 10 คน ลงทุนกันคนละ 200 บาท ทำขนมดังกล่าวแล้ว เอาไปส่งในร้านค้าในแถบตำบลแมวิน ได้กำไรมาก็มาแบ่งกัน และหักทุนไว้เป็นทุนหมุนเวียนต่อไป ปัจจุบันมีผู้สนใจเข้ากลุ่มแค่ 10 คน เพราะการทำขนมขายรายได้ไม่แน่นอน และได้เงินน้อย ไม่เป็นก้อนเหมือนการไปรับจ้างสมาชิกคนอื่นจึงยังให้ความสนใจน้อย เวลาที่ทำขนมก็ช่วยเดือนมกราคม และมีอีกกลุ่มประมาณ 10 คนเช่นกัน ทำการเย็บผ้าโหลส่งโรงงาน โดยนางศรีนวล จันทะแพ ซึ่งเป็นเหรัญญิกของกลุ่มเป็นคนติดต่อโรงงาน แต่รายได้จากการเย็บผ้าโหลมีน้อยและต้องมีจักรเย็บผ้า สมาชิกจึงยังให้ความสนใจน้อย

ทัศนคติความคิด

ทางกลุ่มอยากเข้าไปช่วยพัฒนาสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกให้มากกว่านี้ และอยากเข้าไปช่วยเหลือสมาชิกด้านสวัสดิการ แต่ก็ยังติดขัดเรื่องทุนและรายได้ที่เข้ามาในกลุ่ม ทางกลุ่มไม่มีการออมทรัพย์ และไม่แน่ใจว่ามีการออมทรัพย์จะได้ประโยชน์จริง ทางกลุ่มเคยมีประสบการณ์ มีเจ้าหน้าที่ ธกส. มาแนะนำให้ทางกลุ่มมีการออมทรัพย์ โดยให้ออมเดือนละ 100 บาท ต่อสมาชิก 1 คน โดยบอกว่าเมื่อครบ 3 ปี แล้ว ทาง ธกส. จะให้กู้เงินโดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 9 แต่ต่อเมื่อสมาชิกครบกำหนดและไปขอกู้เงิน ธกส. กลับคิดดอกเบี้ยร้อยละ 13 และการกู้ก็ทำได้ยาก สมาชิกจึงพากันถอนเงินกลับไปหมด และยกเลิกการออมทรัพย์ไป

เครือข่ายของกลุ่มแม่บ้าน

มีเครือข่ายทั้งระดับตำบล และระดับอำเภอ โดยจะเป็นเครือข่ายที่จะประสานงานกัน เมื่อมีกิจกรรมพิเศษของทางราชการอย่างงานถวายพระพร เนื่องในวันสำคัญ หรืองานอื่นๆ ที่ทางอำเภอขอความร่วมมือ ทางอำเภอยังให้การสนับสนุนด้านทุนอยู่บ้าง อย่างการให้หมู และให้ความรู้ในการแปรรูป เช่น กัวยาบบ ข้าวเกรียบฟักทอง แต่ทางกลุ่มยังไม่มีศักยภาพในการต่อรองเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการขายผลิตภัณฑ์ที่ผลิต หรือเรื่องการถูกโกงเงินช่วยเหลือจำนวน 3,000 บาท ซึ่งทางกลุ่มไม่กล้าร้องเรียนใคร เพราะคิดว่าได้แค่นี้ยังดีกว่าไม่ได้

ความสามารถในการจัดการองค์กร

โครงสร้างการบริหารของกลุ่ม ถือว่าเป็นโครงสร้างที่สมาชิกยอมรับว่าใช้ได้ แต่ในส่วนความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกยังไม่มี ในกลุ่มครอบครัวที่ยากจนต้องรับจ้างหาเข้ากินค่ำ ไม่มีเวลาร่วมกิจกรรมเพราะต้องไปรับจ้างหากไม่ไปก็หมายถึงอด

แนวคิดในการให้กลุ่มเข้าไปจัดการทุนต่าง ๆ ในชุมชน ยังไม่มีชัดเจน ถึงแม้ว่าจะมีการพยายามเอาพืชพันธุ์ที่มีมากในชุมชนอย่างกล้วย ฟักทองมาแปรรูป แต่ก็ยังจัดการได้ ไม่ค่อยดีโดยเฉพาะ เรื่องตลาดยังแคบ และปริมาณการรับซื้อไม่แน่นอน

ประเด็นการระดมทุนภายนอกยังไม่แน่ใจว่าจะดีไหม เพราะจากบทเรียนของการที่เคยทำกลุ่มออมทรัพย์มายังทำให้รู้สึกคลางแคลงใจอยู่

แนวคิดเรื่องการตั้งกลุ่มและการมีเครือข่าย

เงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม (ในที่นี้คือ หมู ยังไม่พอกับความต้องการของสมาชิกทั้งหมดด้วย ทุนหมุนเวียนให้สมาชิกเป็นชุด ๆ ไป

แหล่งทุนที่สนับสนุนกลุ่มเป็นเงินทุนที่ได้มาจากการช่วยมา การพัฒนากลุ่มให้โตขึ้น ยังทำได้ยาก เพราะนั่นหมายถึง คณะกรรมการต้องรับผิดชอบมากขึ้น สมาชิกก็ต้องเข้าใจถึงความสำคัญของกลุ่ม และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี กลุ่มยังไม่มีแผนที่ชัดเจนในการเพิ่มรายได้แก่สมาชิก ปัจจุบันก็ดำเนินการตามวิธีการเก่าอยู่ คือ ให้ทุนแก่สมาชิกไปจัดการต่อเองในส่วนของการผลิตและการตลาด

1.2.2) กลุ่มแม่บ้านบ้านหนองเต่า

ประวัติความเป็นมา กลุ่มแม่บ้านก่อตั้งมาได้ 6-7 ปี (ประมาณ 2535) จุดเริ่มแรกของการก่อตั้งเกิดจากนางจิราภรณ์ นอลอย (ภรรยาของครูสมชาย) ได้ไปประชุมที่อำเภอ และเห็นว่า หมู่บ้านอื่น ๆ ก็มีกลุ่มแม่บ้าน และกลับ

มาพูดคุยถึงแม่บ้านในหมู่บ้าน แล้วตกลงกันก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านขึ้นมา โดยคนที่จะสมัครเป็นสมาชิกต้องจ่ายเงิน ค่าเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มคนละ 100 บาท

โครงสร้างกรรมการของกลุ่ม

- คณะกรรมการในการบริหารงานมี

1. นางอิฟอ	ตาอะปะปู ประธาน
2. นางอนงคราญ สารโพธิ์	รองประธาน
3. นางจะคา	เลขาธิการ
4. นางสาวเอ	เหรัญญิก
5. นายโชคชัย (อบต.)	ที่ปรึกษา
6. พ่อหลวงหม่อเจต๊ะ	
7. พระมานพ	

ที่มาและวาระการดำรงตำแหน่ง ของคณะกรรมการเลือกตั้งโดยสมาชิก

ความรับผิดชอบของคณะกรรมการก็ตามตำแหน่ง ทำการประชุมพิจารณาให้กู้แก่ผู้ต้องการกู้ยืมเงิน สมาชิกสามารถถอนคณะกรรมการได้ หากเกิดปัญหาหรือความไม่โปร่งใสในการทำงาน หรือกรณีอื่น ๆ การตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการไม่มีการตรวจสอบแต่เรื่องบัญชีเงินของกลุ่ม ซึ่งจะมีการตรวจสอบทุกเดือน โดยจะตรวจสอบในที่ประชุม เงินที่ให้สมาชิกกู้ไม่มีการจัดการบริหาร หรือติดตามว่าสมาชิกเอาไปใช้อย่างไร

ทรัพยากรของกลุ่ม

เงินสดที่เหลืออยู่ในกลุ่มเหลือประมาณ 6,000 บาท ทุนหมุนเวียนที่อยู่กับสมาชิกประมาณ 14,000 บาท ทุนหมุนเวียนที่อยู่กับกลุ่มยังไม่ออกเลยขึ้นจากเดิม (ยอดเงินทั้งหมดของกลุ่มประมาณ 20,000 บาท ปล่อยกู้ไปประมาณ 14,000 บาท อีก 6,000 บาท เก็บไว้เป็นเงินทุนกรณีที่มีการกู้เงิน เช่น เกิดเจ็บป่วยกระทันหันจำเป็นต้องใช้เงิน หรือเกิดกรณีฉุกเฉินอื่น ๆ

ทุนและกิจกรรมของกลุ่ม

ทุนของกลุ่มได้มาจากค่าสมัครสมาชิกของสมาชิกกลุ่มคนละ 100 บาท และเงินสมทบอื่นที่มีคนนอกชุมชนบริจาคให้มาสมทบ เวลาศึกษาดูงานในหมู่บ้าน เงินเหล่านี้ทางกลุ่มจะให้กู้แก่สมาชิกโดยแบ่งเป็นเงินกู้จำเป็นในกรณีฉุกเฉิน และเงินกู้ไม่จำเป็นในการให้กู้จะสอบถามก่อนว่ากู้ไปทำอะไร การยืมจะต้องมีคนค้ำประกัน 2 คน เป็นฝ่ายบัญชีของกลุ่มแม่บ้านค้ำประกัน 1 คน และให้ญาติพี่น้องค้ำประกันอีก 2 คน ให้กู้ได้ไม่เกิน 3,000 บาท กรณียืมเพราะจำเป็น เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยกระทันหัน ต้องการใช้จ่ายด่วนจะให้ยืมได้นาน 3 เดือน โดยไม่คิดดอกเบี้ย แต่หากเกินกำหนดแล้วยังไม่มาคืนจะคิดดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน กรณียืมไม่จำเป็นให้ยืมได้ไม่เกิน 3,000 บาท ใช้คืนภายใน 3 เดือน คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน แต่ถ้าเกินกำหนดแล้วไม่เอามาคืนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน

สถานภาพทางการเงินของกลุ่มในด้านเงินทุนสำรอง มีทุนสำรอง 6,000 บาท เก็บไว้ให้สมาชิกกู้ในกรณีฉุกเฉิน

ปัจจุบันกลุ่มมีหนี้ค้างชำระอยู่ประมาณ 14,000 บาท ในกรณีที่สมาชิกไม่มาใช้คืนตามกำหนด ในการประชุมแต่ละเดือน ก็จะมีการถามถึงหนี้สินที่สมาชิกค้างอยู่

กิจกรรมของกลุ่มอื่น ๆ ก็มีร่วมงานของหมู่บ้าน ร่วมงานของอำเภอในกรณีที่มีกิจกรรม เช่น ถวายพระพร

ทัศนคติ

ในอนาคตอยากให้อีกกลุ่มมีการส่งเสริมพัฒนาอาชีพเสริมแก่สมาชิกอย่าง การทอดผ้าก็ คิดอยู่ว่าอยากทำ แต่ในเรื่องอื่น ยังไม่มีความรู้ในการจัดการ และรูปแบบวิธีการว่าจะทำอย่างไร

การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่น ๆ

กลุ่มแม่บ้านหนองเต่า เป็นเครือข่ายระดับตำบล กับกลุ่มแม่บ้านตำบลแม่วิน เมื่อมีการประชุมระดับตำบล ก็จะมีหนังสือเชิญประธานกลุ่มแม่บ้านหนองเต่าไปประชุมด้วย แต่จะเป็นความร่วมมือทางกิจกรรมอย่างไรร่วมงานถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัว และราชินี กรณีวันสำคัญ 12 ส.ค. 5 ธ.ค. ไม่มีความร่วมมือด้านทุนและด้านความรู้อื่น ๆ

ในกรณีว่า หากมีหน่วยงานข้างนอกเข้ามาสนับสนุนอยากให้เราให้ความสนับสนุนด้านความรู้เป็นหลัก เรื่องทุนก็อยากแต่เป็นเรื่องรองลงมา โดยเห็นว่าสมาชิกยังขาดความรู้หลายอย่างที่จะมาพัฒนากลุ่ม

กลุ่มยังไม่มีศักยภาพในการต่อรองหรือเรียกร้องอะไร กลุ่มจะเน้นกิจกรรมการให้กู้มากกว่า
ความสามารถในการจัดการองค์กร

, โครงสร้างการบริหารงานของกลุ่มก็ถือว่าดี และคณะกรรมการยังไม่ค่อยรู้หน้าที่เท่าใดนัก คณะกรรมการบางตำแหน่งก็ต้องการความรู้ในการบริหารจัดการเพิ่มมากขึ้นอย่างประธาน รองประธาน ฝ่ายบัญชี และเหรัญญิก คิดว่าระบบบริหารงานที่เป็นอยู่ยังไม่ดีพอ

เรื่องกลุ่มจะเข้าไปจัดการทุนในชุมชนยังไม่แน่ใจ ไม่ค่อยรู้ว่าจะจัดการอย่างไร ส่วนการรวมกลุ่มกันภายนอก ว่า คิดว่าอยากทำแต่ยังไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไจะต้องการอย่างไร

แนวคิดเรื่องการขยายเครือข่ายกลุ่ม

เนื่องจากเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม ไม่พอกับความต้องการของสมาชิก การพิจารณาให้กู้เฉพาะคนที่เห็นว่ามีน่าจะให้จริง ๆ และให้คนที่คิดว่าจะมีเงินมาคืนได้

รายได้ที่เข้ากลุ่ม ที่เป็นเงินพิเศษจะมีเงินจากการบริจาคของผู้ที่มาดูงานในหมู่บ้านให้ครั้งละ 500 บาทบ้าง 1,000 บาทบ้าง ก็ช่วยให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นบ้าง

การพัฒนากลุ่มให้มีขนาดขยายใหญ่ขึ้น เป็นเครือข่ายระดับตำบล เป็นเรื่องที่ดี ซึ่งทำให้เรื่องการออมเงิน และการให้กู้ยืมหรือทำกิจกรรมอื่นๆ ได้มากขึ้นคิดว่า แต่ไม่แน่ใจว่าจะเป็นไปได้เพราะการเป็นองค์กรใหญ่ ในเรื่องการเงินต้องมีระบบการจัดการที่ดี แต่ที่ผ่านมาการจัดการในบ้านหนองเต่าก็มีปัญหาหลาย ลำพังเฉพาะที่หนองเต่าก็ยังมีปัญหาเรื่องการบริหาร การจัดการกลุ่มโดยเฉพาะในเรื่อง การให้กู้ยืมและการเรียกเก็บหนี้ การใช้คืนหนี้ของสมาชิก

ส่วนแผนการในอนาคต มีแผนที่จะเสริมรายได้แก่สมาชิกในการทำการทอดผ้าพันเมือง แต่ก็เพิ่งเริ่มคิดยังไม่มีการพูดคุยตกลงกันทำแผนที่ชัดเจน

ตัวอย่างที่สาม การรวมกลุ่มบนฐานงานอาชีพ

1.3)กลุ่มหัตถกรรม

กลุ่มหัตถกรรม เป็นกลุ่มเล็กๆในระดับหมู่บ้าน ที่มีอยู่เฉพาะในบ้านแม่สะป็อก กับบ้านสบวินเท่านั้นเท่านั้น แต่กิจกรรมที่กลุ่มหัตถกรรมในสองหมู่บ้านดำเนินการมีความแตกต่างกัน

กลุ่มหัตถกรรม บ้านแม่สะป็อก เป็นกลุ่มจักสาน ส่วนใหญ่เป็นการสานตระกร้า ช่างใส่ฝัก เช่น กะหล่ำปลี ผักกาดแก้ว แครอท และอื่นๆ การจักสานจะเป็นการสานให้กับพ่อค้าฝัก ที่เข้ามาสั่งซื้อ ช่างและตระกร้า เพื่อไปใส่ฝัก มีสมาชิกอยู่ในกลุ่ม จำนวน 20 คน

การตั้งกลุ่มเกิดขึ้นมาจากการแนะนำของอบต. และผู้ใหญ่บ้านแม่สะป็อก ที่ค้าพืชผักเมืองหนาวอยู่แล้ว และพบว่าพ่อค้าฝัก มีปัญหาเรื่องไม่มีช่างและตระกร้าใส่ฝัก จึงมาติดต่อให้คนเฒ่าคนแก่ ในบ้านแม่สะป็อกได้ เป็นผู้สานขายให้กับตนเองก่อน เริ่มจากมีผู้จักสานเพียงสองราย ซึ่งสานได้ไม่ทันความต้องการของพ่อหลวง และพ่อค้าที่ตามพ่อหลวงมาซื้อในบ้านแม่สะป็อก จึงได้ขยายสมาชิก ที่มีฝีมือเพิ่ม แล้วมาช่วยกันทำงานในบางขั้นตอน เช่น การตัดไม้ฝัก การจักตอก ส่วนการสานเป็นช่างหรือตระกร้า แต่ละคนก็จะสานกันเองตามความสามารถ ของแต่ละคน ราคาช่างตอก ที่ขายได้จะได้ช่างละ 8 บาท บรรจุกะหล่ำได้ประมาณ 30 กิโลกรัม บรรจ ผักกาดแก้วได้ประมาณ 15-20 กิโลกรัม

* รายได้จากการจักสานของสมาชิกกลุ่ม จะหักเข้ากลุ่มช่างละ 1 บาท เพื่อใช้เป็นเงินกองทุน และสวัสดิการของสมาชิกกลุ่ม ในขณะนี้เงินอยู่ในกลุ่มประมาณ 1500 บาท เงินส่วนนี้ส่วนใหญ่สมาชิกกู้ยืมไปใช้จ่ายซื้อ ซื้อยา หรือการเจ็บป่วย ต้องไปโรงพยาบาล เป็นต้น

ส่วนกลุ่มบ้านสบวินเป็นกลุ่มหัตถกรรมในด้านการแกะสลัก ที่ใช้ความรู้ ลวดลายการแกะสลัก จากพ่อค้าภายนอก ที่เข้ามาจ้างกลุ่มทำในรูปของ Sub-contract ซึ่งกลุ่มไม่จำเป็นต้องทำการผลิต ให้เสร็จทุกขั้นตอน ของกระบวนการผลิต แต่ทำเฉพาะในขั้นตอนของการขึ้นรูปและขัดเงา ให้ได้ตามแบบที่ผู้ว่าจ้างกำหนด โดยบริษัทผู้ว่าจ้างจะจ่ายเงินให้เป็นชิ้น โดยจ่ายเงินผ่านกลุ่ม ในหมู่บ้านสบวินมีสมาชิกกลุ่มแกะสลัก อยู่ 10 คน แต่เข้าร่วมกิจกรรมการแกะสลักกับกลุ่มเพียงแค่ หกคน เนื่องจาก มีงานจากผู้ว่าจ้างไม่มากนัก โดยมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

1.3.1)กลุ่มจักสาน บ้านแม่สะป็อก

ความเป็นมา

เริ่มแรก นายสงวน สุนติมูล (อบต.) และพ่อหลวงบ้านแม่สะป็อก ได้คิดสนใจที่จะตั้งกลุ่มจักสานขึ้นมาเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะคนเฒ่าที่ทำงานหนักไม่ไหว จึงได้พูดคุยกับชาวบ้านที่สนใจและยื่นเรื่องผ่านพัฒนาการอำเภอ เพื่อขอเงินสนับสนุน แต่ทางพัฒนาการอำเภอยังไม่มีงบประมาณให้ เลยตกลงให้ยืมเงินกองกลาง หัตถกรรมของหมู่บ้าน จำนวน 2,000 บาท มาเป็นทุนเริ่มแรก และก็มีผู้สนใจกันเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกกันหลายคน แต่ชาวบ้านยังไม่มีฝีมือในการจักสานผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาด จึงมีการไปดูงานและฝึกอบรมกัน ซึ่งส่วนนี้ก็ต้องใช้ทุนจึงเก็บเงินสมาชิกคนละ 50 บาท ปัจจุบันมีสมาชิก 20 คน เป็นชาวบ้านแม่สะป็อกและชาวบ้านแม่ต๋ำด้วย

จุดประสงค์

1. เพื่อเป็นอาชีพเสริมให้แก่ชาวบ้าน

วิธีดำเนินการ

1. มีการอบรมความรู้ในเรื่องการจักสานผลิตภัณฑ์แบบต่าง ๆ พาไปดูงาน
2. เมื่ออบรมความรู้แล้ว สมาชิกแต่ละคนก็แยกกันไปทำงานของตนเองออกมา ไม่ว่าจะเป็นแข่งใส่สาส์ กระติบข้าว, กระเป๋าคั่ว แข่ง ช้อง ก๋วย
3. ผลิตภัณฑ์ที่ทำเสร็จแล้ว นำมาฝากขายที่ร้านลุงดี๊ด (ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่ม) โดยแบ่งเงินให้เจ้าของผลิตภัณฑ์ส่วนหนึ่งอีกส่วนแบ่งเข้ากลุ่ม อย่างเช่น แข่งสาส์ แข่งผักกาดแก้ว ทางกลุ่มจะขายใบละ 5 บาท แบ่งให้เจ้าของผู้สานแข่ง 4 บาท แบ่งเข้ากลุ่มอีก 1 บาท
4. ผลิตภัณฑ์บางอย่างที่มีฝีมือทำดี พัฒนาการอำเภอจะรับไปขายที่อื่นให้

ปัจจุบัน กลุ่มจักสานมีสมาชิกอยู่ประมาณ 20 คน เป็นคนบ้านแม่สะป็อก และบ้านแม่มุต มีลุงดี๊ดเป็นประธาน นายสงวน สติมูล เป็นเหรัญญิก ใครจะสมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องเสียค่าสมัคร 50 บาท กลุ่มจักสานตั้งมาได้ประมาณ 3-4 เดือนแล้ว (ข้อมูลสิงหาคม) และทางกลุ่มกำลังของบสนับสนุนจากทาง อบต.

1.3.2) กลุ่มอาชีพหัตถกรรมครัวเรือน (บ้านสบวิน)

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

กลุ่มอาชีพหัตถกรรมครัวเรือน บ้านสบวิน ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2542 นี้เอง ตั้งมาได้ 8-9 เดือนแล้ว สมาชิกกลุ่มคือ ผู้ประกอบการโรงงานทำเกมส์ขนาดเล็กในหมู่บ้าน จำนวน 14 โรงงาน และมีโรงงานขนาดเล็กจากบ้านใหม่วังผาปูนอีก 2 โรงงาน เข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วย ซึ่งแต่เดิมโรงงานเหล่านี้ไม่มีการรวมกันเป็นกลุ่ม แต่เมื่อพัฒนาการชุมชนมาแนะนำให้รวมกลุ่มกัน และผู้ประกอบการทั้งหมดก็เห็นข้อดีด้วย จึงรวมกันเป็นกลุ่มขึ้นมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้สามารถกำหนดราคากลางผลิตภัณฑ์ได้เป็นอย่างเดียวกัน เมื่อมีพ่อค้าหรือบุคคลใดมาติดต่อซื้อของก็จะได้ขายไปในราคาเดียวกัน แล้วแต่ชนิดของผลิตภัณฑ์ (ร่วมกันกำหนดราคากลางของผลิตภัณฑ์ที่ผลิต) และทางกลุ่มจะสามารถร่วมกันขอความช่วยเหลือเป็นกลุ่มได้ หากทำแค่โรงงานเดียวอาจไม่มีใครสนใจ การรวมกลุ่มกันอาจช่วยพัฒนาตลาดให้กว้างขึ้นได้

โครงสร้างของกลุ่ม

กรรมการของกลุ่มมาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิก อยู่ในวาระ 1 ปี ดังรายนามดังต่อไปนี้

นายมีศักดิ์ ใจทา	ประธาน
พ้อหลวงจันทร์ตา อินตา	ที่ปรึกษา
นางศรีนวล จันทะแพ	เลขานุการ
นางดารลณี ปัญญามูล	เหรัญญิก

และกรรมการคือ เจ้าของโรงงานขนาดเล็กทั้ง 16 โรงงานและเป็นสมาชิกกลุ่มด้วย สมาชิกมีสิทธิถอดถอน คณะกรรมการได้ การตรวจสอบการทำงานของทั้งคณะกรรมการและสมาชิกช่วยกันตรวจสอบ

ทรัพยากรของกลุ่ม

กลุ่มได้รับเงินสนับสนุนจากงบมียาชาผ่านทาง อบต. ประมาณ 29,000 บาท ปัจจุบันทุนจำนวนนี้ไปอยู่ที่ สมาชิกหมดแล้ว และมีเงินที่ได้จากค่าสมัครสมาชิกโรงงานละ 50 บาท เป็นเงิน 800 บาท เงินส่วนนี้เอามาใช้จ่ายในการดำเนินงานของกลุ่มอย่างซื้อ สมุด ปากกา ฯลฯ

กิจกรรมของกลุ่ม

เงินกลุ่มจำนวน 20,000 บาท แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ๆ ละ 5,000 บาท แล้วให้สมาชิกทั้งหมด 16 โรงงาน แบ่งกันเป็น 4 กลุ่ม เช่นกัน มีหัวหน้ากลุ่ม 1 คน แต่ละกลุ่มจะยืมเงินได้ 5,000 บาท (ต่อ 4 โรงงาน) โดยให้หัวหน้ากลุ่มเป็นคนเซ็นชื่อยืม สมาชิกในกลุ่มย่อยที่เหลืออีก 3 คน ช่วยกันค้ำประกัน เงินจำนวน 5,000 บาทนี้ ทางกลุ่มก็จะต้องไปจัดการแบ่งสรรปันส่วนกันเอง โดยจะต้องเสียดอกเบี้ยให้กลุ่มใหญ่ร้อยละ 2 ต่อเดือน ใช้คืนภายใน 3 เดือน และเงินจำนวนนี้ก็จะหมุนเวียนให้สมาชิกกลุ่มกู้ยืมต่อไป โดยหวังว่าดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นจะช่วยให้ขยายวงเงินกู้ได้ (ทางกลุ่มไม่มีการออมทรัพย์)

ทัศนคติความคิด

ในอนาคต หากกลุ่มมีเงินทุนมากกว่านี้ ก็อาจจะมีการแบ่งเงินทุนส่วนหนึ่งให้เป็นเงินสวัสดิการแก่สมาชิกแต่ในปัจจุบันยังไม่สามารถพัฒนาไปถึงจุดนั้นได้ และทางกลุ่มอยากพัฒนาด้านการตลาดให้ตลาดได้มากกว่านี้ เพื่อให้สมาชิกมีรายได้ที่แน่นอนในปัจจุบัน โรงงานขนาดเล็กของแต่ละกลุ่ม จะผลิตสินค้าตามที่ทางบริษัทที่กลุ่มสังกัดสั่งมา (รับออเดอร์) เป็นหลักโดยจะมีบริษัทหลักอยู่ 3 แห่งคือ บริษัทวูดเดนเกมส์ บริษัทบอลลบอลเกมส์ บริษัทเกตุวฑู ซึ่งหากไม่มี order มา โรงงานก็จะหยุดทำการผลิต และอาจจะทำขายให้ลูกค้าชาวบ้าน หรือทำส่งให้ร้านค้าต่าง ๆ ในเชียงใหม่บ้าง แต่ก็ไม่มาก เกมส์ที่ขายสมาชิกของกลุ่มผลิตจะเป็นเกมส์พวกที่ทำจากไม้เนื้ออ่อนเป็นหลัก อย่างเช่น โดมิโน บันไดงู ม้าแข่ง ตลอดจนเครื่องประดับตกแต่งบ้านขนาดเล็ก เช่น เรือยอร์ชขนาดเล็ก เป็นต้น

การสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่น ๆ ทางกลุ่มยังไม่ได้เชื่อมกับเครือข่ายกับกลุ่มอื่น ๆ แต่ก็พยายามขอความช่วยเหลือหรือติดต่อกับหน่วยงานอื่น ๆ อย่าง อบต. หรือบางทีก็เอาผลงานของกลุ่มไปโชว์ที่ศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมภาคเหนือ ในด้านการต้องการความช่วยเหลือ ทางกลุ่มอยากให้หน่วยงานมาสนับสนุนทั้งในด้านเงินทุน และด้านความรู้ หรือด้านอื่น ๆ ที่จะมาช่วยให้กลุ่มเติบโตและพัฒนาไปได้

โครงสร้างการบริหารงาน

กลุ่มในปัจจุบันดีแล้ว ไม่มีปัญหาอะไร เพราะกลุ่มยังมีขนาดเล็ก สมาชิกมีอยู่แค่ 16 ราย การจัดการด้านต่าง ๆ ก็เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก กิจกรรมของกลุ่มก็มีไม่มาก จึงไม่มีปัญหาอะไร ในด้านการบริหาร

แนวความคิดพัฒนากลุ่ม

เงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม ยังน้อยเกินไป ไม่พอกับความต้องการของสมาชิก เพราะในการผลิตผลิตภัณฑ์แต่ละอย่าง สมาชิกแต่ละโรงงานต้องลงทุนเอง และทางกลุ่มกำลังมีแนวคิดที่จะทำร้านค้าชุมชนในหมู่บ้าน เพื่อที่จะทำผลิตภัณฑ์ที่ขายมาวางขายโดยตรงให้แก่นักท่องเที่ยว ทั้งชาวต่างประเทศและชาวไทยที่เดินทางท่องเที่ยวตามเส้นทางผ่านหมู่บ้าน ขณะนี้ กำลังอยู่ในขั้นการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ อยู่ทั้งทางราชการและกลุ่มไกด์ ที่พานักท่องเที่ยวมาเที่ยวโดยอาจจะยอมเสียค่าเปอร์เซ็นต์ให้ไกด์ที่พานักท่องเที่ยวมาแวะ หากหาตลาดได้มากขึ้น กลุ่มอาจจะขยายเพิ่มจำนวนสมาชิกได้มากขึ้น และจะช่วยสร้างงานให้แก่คนในชุมชนได้มากขึ้นด้วย

หมายเหตุ

โรงงานผลิตเกมส์ขนาดเล็กในหมู่บ้าน เกิดขึ้นจากการที่คนในหมู่บ้านเคยไปทำงานที่บริษัททั้ง 3 แห่ง คือ วูดเด็นเกมส์ บอลบอลเกมส์ และเก็ดวูท และขอรับงานมาทำเองที่บ้านโดยจะลงทุนซื้อเครื่องมือเครื่องมือเอง อาทิเช่น เครื่องเจีย เครื่องเจาะ เครื่องตัด (เลื่อยไฟฟ้า) วัสดุพวกไม้ที่มาจากบริษัทจะให้มา จะมี order จากบริษัทมาทุกเดือน แต่ไม่ค่อยมาก จะมีงานมากในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนเมษายน เมื่อได้งานมาเจ้าของโรงงานก็ต้องมาจัดการเองว่า จะจ้างคนมากี่คน จึงจะทำได้ เสร็จตามกำหนดโดยค่าจ้างแรงงานอยู่ในช่วง 80-140 บาท (แล้วแต่งานและเพศที่มาทำงาน ผู้ชายจะได้ค่าแรงมากกว่าผู้หญิง) โดยเฉลี่ยแล้ว เจ้าของโรงงานจะได้เงินประมาณเดือนละ 3,000-5,000 บาท ซึ่งบางเดือนก็อาจจะได้มากกว่านี้ หรืออาจจะได้น้อยกว่านี้ และบางโรงงานอาจจะมีการถูกค้าที่อื่นมาสั่งของบ้าง แล้วแต่ว่าใครจะหาลูกค้าได้เอง ซึ่งก็จะทำให้เจ้าของโรงงานมีรายได้เพิ่มขึ้น

2) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสะสมทุนเพื่อการผลิตและการบริโภค หน่ออ่อน ธนาคาร เพื่อชุมชน

การรวมตัวกัน ของชาวบ้าน ในพื้นที่ศึกษา เพื่อช่วยเหลือกันในการการเงิน ในรูปของการออมเงิน หรือออมทรัพย์ร่วมกัน ได้มีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งประสบความสำเร็จ และประสบความล้มเหลว การดำเนินกิจกรรมการสะสมทุน ในรูปกลุ่มสะสมทุน มีทั้งการกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเงินอย่างเดียว และเป็นการระดมเงินที่แฝงอยู่ในกลุ่มการผลิตต่างๆ ซึ่งมีกลุ่มที่สำคัญดังนี้

กรณีศึกษา กลุ่มเครดิตยูเนียน บ้านหนองเต่า

แรกเริ่มพระมณฑียร ซึ่งเป็นพระธรรมจาริก มาจำพรรษาอยู่ที่วัดหนองเต่า ได้พูดคุยกับชาวบ้านบางส่วน และรวมกลุ่มชาวบ้านที่สนใจเกี่ยวกับกิจกรรมการออมทรัพย์ ไปดูงานสหกรณ์เครดิตยูเนียน ช้างเผือก ที่ตำบลช้างเผือก เมื่อปี 2539 หลังจากกลับดูงานก็ได้มารวมกลุ่มกัน มาสู่การจัดตั้งสหกรณ์เครดิตยูเนียน และได้ดำเนินกิจกรรมมาถึงปัจจุบัน

โครงสร้างคณะกรรมการกลุ่ม เป็นระบบโครงสร้างองค์กร แบบใหม่ ประกอบด้วย

ประธาน นายสมจิตร เสาวโพธิ์

รองประธาน นางคือเง จอแฮแค

เหรียญกษาปณ์ ส.จันทิมา จ่อवालือ

ที่ปรึกษา พระมาณฑ (พระเจ้าพรหมราชที่วัดหนองเต่า)

ที่ปรึกษา นายจอกะ

ผู้ตรวจสอบบัญชี นายสมชาย โนลอย

เลขานุการ นายจันต๊ะ

ที่มา หน้าที่ และวาระการดำรงตำแหน่ง

คณะกรรมการบริหารงาน ได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของสมาชิก อยู่ในวาระคราวละหนึ่งปี เมื่อครบวาระก็จะเลือกตั้งใหม่

ประธานมีหน้าที่ เรียกประชุมสมาชิก (ประมาณ 5-6 เดือน ต่อครั้ง) และการประชุมประจำปี เพื่อสรุปารายรับรายจ่ายของกลุ่ม ประธานเป็นหนึ่งในผู้มีอำนาจในการเบิก-ถอนเงินจากธนาคาร ที่ฝากไว้

รองประธาน ทำหน้าที่แทน ประธาน ในกรณีประธานไม่อยู่

เหรียญกษาปณ์ ทำหน้าที่ ทำบัญชี เงินฝาก เงินกู้ รายรับรายจ่ายของกลุ่ม

ที่ปรึกษา 2 คน ทำหน้าที่ให้คำแนะนำแก่ผู้บริหารงาน

ผู้ตรวจสอบบัญชี ทำหน้าที่ตรวจสอบการไหลเวียนของเงินในทุกๆ เดือน และการทำงานของคณะกรรมการว่าเป็นอย่างไร

* เลขานุการ การทำบันทึกการประชุม

สมาชิกเป็นผู้ฝากเงินออมเข้ากลุ่ม และมีสิทธิยืมเงิน จากกลุ่ม ตามที่ได้ตกลงกันในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ สมาชิกมีสิทธิที่จะถอดถอนคณะกรรมการกลุ่มได้ ถ้ามีปัญหาในการดำเนินงาน ในลักษณะเสื่อมเสียต่อกลุ่มโดยรวม (ตั้งแต่ตั้งกลุ่มมา ยังไม่มีการดำเนินการถอดถอนกรรมการกลุ่ม เกิดขึ้น)

อย่างไรก็ตามในสถานการณ์ปัจจุบัน สหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านหนองเต่า กำลังมีปัญหาในการบริหารงาน บุคคลที่ทำงานอยู่เป็นหลัก และมีงานมากก็คือ เหรียญกษาปณ์ ส่วนคณะกรรมการอื่นๆ ยังทำงานไม่ค่อยเต็มที่ ยังไม่รับทราบหน้าที่ของตนเท่าที่ควร ทำให้การบริหารงานเป็นภาระตกอยู่คนใดคนหนึ่งเพียงคนเดียว ทำให้เหรียญกษาปณ์ไม่ยอมทำงานต่อ และอยากให้คนอื่นมาทำงานแทน แต่ก็ไม่มีใครมาทำแทน เพราะการทำงานให้กลุ่มทำงานในฐานะอาสาสมัคร ไม่มีค่าตอบแทน

ทรัพยากร และภาระสะสมทุนของกลุ่ม

สรุปการเงินของกลุ่ม ประจำเดือนกันยายน 2543

เงินเรือนหุ้นทั้งหมด	จำนวน 99,230 บาท
เงินสดอยู่ในธนาคาร	56,000 บาท
เงินสดอยู่ในมือเหรียญกษาปณ์	18,032 บาท
สมาชิกค้างชำระหนี้	อยู่ 17,500 บาท
รวม	190,762 บาท

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมของกลุ่มในปัจจุบันมีอยู่ สองกิจกรรม คือ การออมทรัพย์ และการให้กู้ยืม

การออมทรัพย์ จะมีการออมทรัพย์ในรูปแบบการถือหุ้นๆละ 10 บาท ไม่จำกัดว่าใครจะถือหุ้น กี่หุ้น โดยจะรับฝากเงินในทุกต้นเดือนของทุกเดือน เมื่อฝากจนครบวาระหนึ่งปี สมาชิกจะสามารถถอนหรือเพิ่มจำนวนหุ้นได้ และเมื่อครบปี ก็จะมีการนำเงินปันผลให้กับสมาชิก ตามจำนวนหุ้นที่ถือ ซึ่งเงินปันผลนี้เป็นเงินที่ได้มาจากดอกเบียธนาคาร และดอกเบียที่ได้จากการให้สมาชิกกู้ยืม

การให้กู้ บุคคลที่จะกู้เงินได้ต้องเป็นสมาชิกภายในกลุ่ม ต้องมีคนค้ำประกัน 2 คน ผู้ค้ำประกันต้องเป็นสมาชิกกลุ่ม ครรกรรมการ 2 คน เช่น รับรองอนุมัติ และมีพยาน 2 คน ลงลายเซ็นเป็นพยาน ซึ่งพยานจะเป็นใครก็ได้ที่บรรลุนิติภาวะแล้ว และไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิก วงเงินที่ให้กู้จะกู้ได้ไม่เกิน 3000 บาท (แต่เดิมให้กู้ได้ ไม่เกิน 2000 บาท ได้มีการเปลี่ยนแปลง ในวันที่ 17 กันยายน 2542 ให้กู้ได้ 3000 บาท) คิดดอกเบีย 1% ต่อเดือน ใช้คืนภายใน 10 เดือน การกู้ยืมต้องทำหนังสือกู้ยืม และระบุด้วยว่าใช้เงินกู้ยืมไปเพื่ออะไร หากเหตุผลเหมาะสม ทางคณะกรรมการก็จะพิจารณาให้กู้ การใช้เงินคืน กำหนดไว้ 2 รูปแบบ

1) ใช้คืนเงินทั้งหมด เมื่อครบเวลา 10 เดือน ทั้งเงินต้นและดอกเบีย

2) ใช้คืนแบบผ่อนส่ง คือส่งเงินต้นพร้อมดอกเบียคืนทีละเดือนจนครบ 10 เดือน โดยดอกเบียคิดหักจากยอดเงินต้น ที่คงเหลืออยู่ การกำหนดวงเงินที่ผ่อนส่ง จะเป็นการตกลงระหว่างผู้กู้กับคณะกรรมการกลุ่ม ว่าจะเป็นการผ่อนชำระกี่เดือน โดยส่วนใหญ่ก็จะเฉลี่ยแล้วประมาณ 300 บาทต่อเดือน แล้วก็ลดวงเงินไปเรื่อยๆ จนกว่าจะผ่อนชำระหมด

ในกรณีที่ผู้ใช้คืนตามกำหนด จะคิดดอกเบียอีกร้อยละหนึ่ง เป็นค่าปรับ แต่กรรมการมักจะทวงค่าปรับไม่ค่อยได้ แต่มีสมาชิกไม่มากที่ผิดสัญญา

ความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่ม จากการประเมินสถานะและบทบาทของกลุ่มกับสมาชิก มีความเห็นร่วมกันว่า อยากให้กลุ่มเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก ทั้งในด้าน การผลิต การแปรรูป การจัดการตลาด และการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก แต่กลุ่มและคณะกรรมการกลุ่ม ยังไม่มีความสามารถที่จะเพียงจะดำเนินกิจกรรมเช่นนั้นได้

เครือข่ายและการช่วยเหลือจากภายนอก การดำเนินกิจกรรมต่างๆ กลุ่มดำเนินการมาด้วยตนเองมาตลอด ในระยะการเริ่มต้นได้รับการช่วยเหลือจากพระมณฑิร ในปัจจุบันก็ได้รับการช่วยเหลือและคำแนะนำจากพระมณฑิร ซึ่งสมาชิกและกรรมการเห็นว่า ควรจะให้หน่วยงานภายนอก ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาช่วย ให้ความรู้แก่คณะกรรมการและสมาชิก ในด้าน หน้าที่ การจัดการ และพัฒนากิจกรรมของกลุ่มให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ศักยภาพและความสามารถในการจัดการองค์กร

ในด้านขององค์กร โครงสร้างของกลุ่มเป็นระบบที่ทันสมัยอยู่แล้ว แต่คณะกรรมการ ยังไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ ทำให้คณะกรรมการทุกคนไม่ได้ทำงานเต็มที่ จึงทำให้เกิดการกระจุกตัวการทำงานอยู่ในตัวคนเดียวจำนวนมาก

คณะกรรมการประเมินร่วมกันว่า กลุ่มยังไม่สามารถขยายบทบาทของตนเองเข้าไปเชื่อมกับองค์กรทุนภายนอกได้ ในขณะนี้ เพราะวาระบบการจัดการภายในยังไม่ดีพอ แต่เห็นด้วยว่า การขยายเครือข่ายให้ทุนของชุมชนบน

พื้นที่สูงมีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นเรื่องที่จำเป็นและเป็นเรื่องดี เพราะว่าจะช่วยให้มีทุนไปช่วยพัฒนาการผลิตของสมาชิกได้ และไม่ติดกับเงื่อนไขของหลักทรัพย์ค้ำประกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ในขณะนี้ สมาชิกของกลุ่มจำนวนมากก็ไม่กล้าที่จะกู้เงินจากกลุ่มไปลงทุน เพราะกลัวว่าจะใช้เงินคืนกลุ่มไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงทุนปลูกพืชเพื่อการค้า ส่วนใหญ่จะมีปัญหาในด้านการตลาดและราคาไม่ดี จึงมีสมาชิกมาซื้อกู้เงินจำนวนไม่มากนัก ในช่วงปีที่ผ่านมา

กรณีที่สอง กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่สะป๊อก

ความเป็นมา กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่สะป๊อก เป็นกลุ่มที่สลายตัวเองจากกลุ่มเกษตรพัฒนาบ้านแม่สะป๊อก ที่ตั้งขึ้นมาเมื่อปี 2531 ภายหลังจากที่กลุ่มได้แบ่งเงินปันผลจากเงินออม และไม่สามารถเคลียร์รายการรับจ่าย ตามบัญชีกับสมาชิกได้ จึงได้ประกาศยุบแล้วเริ่มตั้งขึ้นมาใหม่ ในปี 2542 โดยการดำเนินการจัดตั้งในครั้งนี้ กรมพัฒนาชุมชน ได้นำเงิน ภายใต้โครงการ กชคจ.เข้ามาสมทบด้วย เป็นเงินจำนวน 280,000 บาท

จุดประสงค์

- 1. เพื่อการร่วมจิตร่วมใจ เพื่อความสามัคคีกัน
- 2. คนที่เป็นสมาชิกกลุ่มมีสิทธิกู้เงินไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ได้

วิธีการของกลุ่ม

- 1. ข้อตกลงของหมู่บ้านช่วงแรกนี้ จำกัดวงเงินกู้ยืมไม่เกินคนละ 5,000 บาท ซึ่งต่อไปในอนาคตหากมีการออมเพิ่มขึ้นก็อาจจะขยายเงินกู้เพิ่มขึ้นไปอีก โดยคิดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ 4% ใช้คืนภายใน 1 ปี
- 2. อัตราการฝากเงินแล้วแต่ใครจะฝากเท่าใด โดยสมาชิกกลุ่มจะต้องมีเงินฝากทุก ๆ เดือน เดือนละ 10 20 50 100 150 บาท หรือเท่าไรก็ตามแต่จะฝาก แต่ต้องฝากตามอัตรานี้ไปทุกเดือน จนครบรอบ 1 ปี จึงจะเพิ่มหรือลดจำนวนเงินฝากต่อเดือนได้ ซึ่งครบสิ้นปีจะมีการคิดดอกเบี้ยให้แต่ละคน
- 3. บัญชีเงินฝากจะมีเล่มใหญ่ 1 เล่ม แสดงจำนวนเงินฝากของสมาชิกแต่ละคน และจะมีบัญชีย่อยแยกแสดงจำนวนเงินฝากให้แต่ละคน
- 4. ชาวบ้านแม่สะป๊อกทุกคนมีสิทธิเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ไม่มีการบังคับใคร จะเข้าเป็นสมาชิกหรือไม่เข้าก็ได้

การกู้ยืม

- 1. ต้องมีคนค้ำประกัน 3 คน โดยต้องมีสามี หรือภรรยาของผู้กู้มาค้ำประกันด้วย
- 2. คิดอัตราดอกเบี้ย 4% ต่อปี (ปีแรกคิดอัตรานี้ แต่เก็บในลักษณะเป็นเงินบริจาคเข้ากลุ่ม)
- 3. ยืมได้ในวงเงินไม่เกิน 5,000 บาท
- 4. ให้ยืมปีละครั้ง

คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์

1 นายยืน	คำมา	ประธาน
2 นายดวงจันทร์	รักภูษชาติ	กรรมการ
3 นายภูเย	ปัจฉิมทัศนากการ	กรรมการ
4 นายสุคำ	มงคลวารี	กรรมการ
5 นายมิตรดง	ใหม่ผู้	กรรมการ
6 นางบัวจัน	ตามูล	เหรัญญิก

คณะกรรมการบริหารอยู่ในวาระ 4 ปี เมื่อหมดอายุเลือกใหม่ โดยใครจะลาออกก่อนก็ได้ ไม่มีผลตอบแทนให้คณะกรรมการ

เงินต้นของกลุ่ม 280,000 บาท ปัจจุบันถูกกู้ยืมไปหมดแล้ว โดยที่บางคนก็ไม่ได้ยืม แต่ในปีหน้าเมื่อทุกคนที่กู้เอาเงินมาคืนหมดแล้ว ก็จะทำให้สิทธิพวกที่ไม่ได้กู้ยืมให้กู้ปีหน้า

กลุ่มเยาวชนบ้านหนองเต่า

ประวัติและความเป็นมาในการก่อตั้ง

กลุ่มเยาวชนตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. 2522 โดยเยาวชนในหมู่บ้านหนองเต่าในสมัยนั้น คิดกันว่า น่าจะรวมกลุ่มเยาวชนขึ้นมา โดยมีการหาทุนเข้ากลุ่มด้วยการรับจ้าง ได้เงินมาก็เอามาเข้ากลุ่ม และการสมัครเข้าเป็นสมาชิก กลุ่มเยาวชนต้องเสียค่าสมัคร คนละ 50 บาท เงินเหล่านี้เป็นเงินทุนของกลุ่มสำหรับให้สมาชิกได้กู้ยืมไปใช้จ่ายเมื่อต้องการเงินสด และคืนตามกำหนดตามที่ตกลงกันไว้กับคณะกรรมการของกลุ่ม

โครงสร้างกรรมการกลุ่ม

คณะกรรมการบริหาร

นายตรีบุญ	แต่ปอแปะ	ประธาน
นางสาวอรทัย	จ่อวาลู	รองประธาน
น.ส.จันจิรา	จ่อวาลู	เลขานุการ และเป็นผู้ถือกุญแจเปิดที่เก็บเงิน
น.ส.และดี	ปอแต่	เลขานุการ
น.ส. สมศรี	ชนาลัย	ฝ่ายบัญชี
น.ส.และดี	ปอแต่	ฝ่ายบัญชี
นายเสาริเลิศ	เสมี่ยม	ฝ่ายบัญชี
นายปรีชา	แต่ปอแปะ	ฝ่ายบัญชี
น.ส. บัวสาย	เอลู	เหรัญญิก

โครงสร้างของคณะกรรมการดีแล้ว แต่มีปัญหาว่า คณะกรรมการแต่ละคนทำหน้าที่ไม่เต็มที่ ไม่ค่อยรู้จักหน้าที่

คณะกรรมการได้มาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิกอยู่ในตำแหน่งคราวละ 1 ปี คณะกรรมการทำงานตามหน้าที่ แต่ทำงานไม่ค่อยเต็มที่ ไม่รู้บทบาทที่ชัดเจน สมาชิกร่วมกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งกลุ่มจะช่วยเหลือกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น เวลามีคนมาดูงานในหมู่บ้าน ก็จะทำให้การต้อนรับทำอาหารการกินเลี้ยง สมาชิกมีสิทธิถอดถอนคณะกรรมการได้

ทรัพยากรของกลุ่ม

เงินสดที่มีทั้งหมด มียอดประมาณ 20,000 กว่าบาท มีเป็นเงินสดเหลืออยู่กับกลุ่มประมาณ 2,000 กว่าบาท อีกประมาณ 18,000 บาท เป็นหนี้ที่ค้างอยู่กับสมาชิกที่ยืมไป โดยมีหนี้ค้างที่ไม่ส่งคืนตามกำหนดประมาณ 10,000 กว่าบาท

กิจกรรมของกลุ่ม

การบริหารจัดการทุนของกลุ่ม เงินทุนของกลุ่มที่ได้จากค่าสมัครสมาชิกกลุ่ม เงินสมทบจาก ส.ส. บริจาคเงินบริจาคจากผู้มาดูงานและเงินทุนเก่าที่สมาชิกรุ่นแรก ๆ รับจ้างหาทุนเข้ามา เงินทุนเหล่านี้ ทางกลุ่มจะให้กู้แก่สมาชิก โดยแบ่งการกู้ยืมออกไปเป็น 2 ลักษณะ คือ

กู้แบบจำเป็น เช่น เจ็บป่วย หรือมีเหตุฉุกเฉินให้กู้ไม่เกิน 1,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อ 3 เดือน (ใช้คืนภายใน 3 เดือน)

กู้แบบไม่จำเป็น เช่น กู้ไปใช้จ่ายทั่วไป ให้กู้ไม่เกิน 2,000 บาท คิดดอกเบี้ย 3 ใช้คืนภายใน 3 เดือน การกู้เงินทั้ง 2 แบบนี้ ต้องมีคนค้ำประกันด้วย การค้ำประกันเป็นคนในหมู่บ้าน แต่ก็มีปัญหาในปัจจุบันคือ สมาชิกกลุ่มกู้ไปแล้วไม่ใช้คืนตามกำหนด ทำให้กลุ่มเหลือเงินสดให้กุน้อย และบางคนเงินติดค้างอยู่หลายปี แต่ไม่มีใครกล้าไปทวงคืน และผู้ค้ำประกันเองก็ไม่ใช้คืนแทน (ไม่สามารถทวงเอาเงินที่ปล่อยกู้ไปคืนมาได้) ปัจจุบันมีเงินสดเหลืออยู่กับกลุ่มประมาณ 2,000 บาทเท่านั้น

ทัศนคติความคิด

ในอนาคต ยังคิดไม่ออกว่ากลุ่มจะมีทิศทางไปอย่างไร เพราะปัจจุบัน มีปัญหามากเรื่องเงินทุนของกลุ่ม และคณะกรรมการบริหารงานก็ไม่ได้ทำงานตามหน้าที่ (อาจเป็นเพราะยังขาดความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ของตนเอง และไม่กล้าใช้อำนาจหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่) แต่ถ้าเป็นไปได้ก็อยากให้กลุ่มเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกและกลุ่มเองได้ อาจจะมีกิจกรรมด้านการผลิตของสมาชิก เช่น ทอผ้า ทำเกษตร

การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับ เครือข่ายอื่น ๆ

กลุ่มเยาวชนได้มีกิจกรรมร่วมกับชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน (ค.ก.น. Impact) หลายอย่างโดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับป่าชุมชนของหมู่บ้าน และประเด็นการเรียกร้องความเป็นธรรมในด้านสิทธิทำกินในเขตป่าสงวน แต่กลุ่มเยาวชนของหมู่บ้านหนองเต่ายังไม่มีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเยาวชนอื่น ๆ ที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้เคียง แต่ก็มีกิจกรรมด้านกีฬาทำให้ได้ร่วมกิจกรรมกันในระดับตำบล

ความสามารถในการจัดการองค์กร

โครงสร้างของกลุ่มในปัจจุบันถือว่าดี แต่ก็มีปัญหาในเรื่องตัวบุคคลที่มาทำหน้าที่ตามโครงสร้างการบริหารงาน คือ ไม่ค่อยรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย (เลือกเข้ามา) อาจเป็นเพราะคณะกรรมการยังขาดความรู้และความเข้าใจในการบริหารงาน และขาดการเสียสละอย่างแท้จริง

แนวคิดเรื่องการตั้งกลุ่มและการมีกลุ่ม

เงินทุนหมุนเวียนของกลุ่มไม่พอกับความต้องการของสมาชิก ไม่มีแหล่งทุนอื่นให้การสนับสนุนกับกลุ่มอย่างเป็นกิจลักษณะ มีเป็นบางครั้งที่มีผู้มาตุ้งานในหมู่บ้าน หรือ ส.ส. บริจาคเงินให้กลุ่ม

การพัฒนากลุ่มให้มีขนาดโตขึ้น อาจจะเป็นในระดับตำบล คิดว่าคงทำได้ยาก เพราะติดปัญหาเรื่องคนที่จะมาทำงานในกลุ่ม เพราะแต่ละระดับหมู่บ้านยังมีปัญหานานี้ ถ้าเป็นระดับตำบลคงจะมีปัญหามาก

สรุป วิเคราะห์

ภายใต้สถานการณ์ที่ชุมชนบนพื้นที่สูง เข้าเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตภายใต้ระบบตลาด ชุมชนได้พยายามก่อรูปสถาบันทางเศรษฐกิจของชุมชนแบบใหม่ เพิ่มขึ้นมาอย่างน้อยสองรูปแบบที่มีกิจกรรมมีการซ้อนทับร่วมกันอยู่ คือ รูปแบบแรก เป็นสถาบันวิสาหกิจชุมชน และรูปแบบที่สองเป็นสถาบันการเงินเพื่อชุมชน ซึ่งได้มีการก่อรูปขึ้นมาทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล เพื่อเป็นกลไก ในการระดมทุน การพัฒนาการผลิต สร้างอำนาจต่อรองในทางการค้า และสร้างสมรรถภาพการแข่งขัน รวมถึงการช่วยเหลือกันเองระหว่างสมาชิก ในด้านต่างๆ โดยมีสาระที่สำคัญคือ

ในรูปแบบแรก การก่อรูปสถาบันเศรษฐกิจชุมชน ในรูปแบบสถาบันวิสาหกิจชุมชน จะมีเป้าหมายไปที่การพัฒนาการผลิต และการร่วมมือกันระหว่างสมาชิก เพื่อดำเนินการผลิตเพื่อการค้าร่วมกัน ชุมชนยังเห็นว่า การรวมตัวกันเป็นเงื่อนไขที่ดี ในการระดมทุนร่วมกัน หรือการเพิ่มทุน ด้วยการนำทรัพยากรของรัฐหรือจากที่อื่นๆ เข้าสู่หมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยเหลือจากรัฐ หรือองค์กรภายนอก ในรูปของ “เงินสด” และกลุ่มสามารถนำเงินมากระจาย ให้สมาชิกใช้สำหรับทำการผลิตได้ ในรูปของเงินยืม ที่บริหารโดยกลุ่ม ซึ่งมีทั้งองค์กรในระดับตำบล เช่น กลุ่มเกษตรทำสวนแมวิน และองค์กรในระดับหมู่บ้าน เช่น กลุ่มหัตถกรรม บ้านแม่สะป๊อก และบ้านสบวิน หรือกลุ่มแม่บ้าน

กิจกรรมส่วนใหญ่ยังมุ่งไปที่การผลิต ในภาคการเกษตร และการแปรรูปสินค้าการเกษตร ในการผลิตเพื่อการค้า แม้ว่าจะเป็นการบริหารการเงิน จะดำเนินในรูปของกลุ่ม แต่การผลิตก็ยังมีลักษณะเป็นปัจเจกชนอยู่ แต่ก็มีบ้างที่ดำเนินกิจกรรมแบบร่วมกันทำ เช่น

กรณี การทำขนม ของกลุ่มแม่บ้าน บ้านสบวิน แม้ว่าจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนักก็ตาม

ชุมชนยอมรับว่า เงื่อนไขภายนอก มีส่วนที่สำคัญ ในการผลักดันให้เกิด สถาบันวิสาหกิจชุมชนแบบใหม่เกิดขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก หน่วยงานของรัฐ เช่น จากกรมพัฒนาชุมชน และจากเกษตรตำบล จึงทำให้มีโครงสร้างขององค์กร มีลักษณะแบบเดียวกัน แต่ชาวบ้านก็ยอมรับร่วมกันว่า เป็นโครงสร้างขององค์กร ที่ยอมรับได้ แม้ว่าจะไม่เหมือนกับสถาบันทางเศรษฐกิจที่ชุมชนเคยมี องค์กรใหม่ที่เกิดขึ้น จึงมักพบกับปัญหาความไม่เข้าใจในโครงสร้างและหน้าที่ จึงทำให้องค์กร มีปัญหาการไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อยู่ในหลายพื้นที่ ในลักษณะที่ มีโครงสร้างแต่ไม่มีหน้าที่ หรือ ที่เรียกว่า การเป็นอัมพาติเชิงโครงสร้าง (Structural Alienation) อันมีที่มาจากจัดตั้งองค์กรตามรูปแบบมากกว่า จะเป็นการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมและงาน ที่จะมีขึ้นจริง หรือ มีกิจกรรมที่ควรดำเนินงานแต่ไม่มีโครงสร้างที่จะเข้าไปกระทำได้ สามารถพบได้ในกรณีการกระจุกตัว ในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรทำสวนแม้วิน หรือแม้กระทั่งการดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองเต่า ชาวบ้านพบว่ากลุ่มจะต้องมีบทบาท ในการให้ความรู้แต่ในโครงสร้าง ไม่ได้กำหนด ให้คิดหรือดำเนินกิจกรรมดังกล่าวได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สถาบันในระดับหมู่บ้านก็ได้ ก่อรูปเคลื่อนไหวเพื่อดำเนินกิจกรรม ในเชิงสร้างสรรค์ขึ้นมาในหลายลักษณะ เพื่อสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อเข้าสู่ระบบตลาด ตั้งแต่การก่อรูปแบบการสะสมทุน การร่วมกันผลิต ความพยายามในการจัดการตลาดด้วยตนเอง กิจกรรมเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นการผลักดันโดยเจ้าหน้าที่รัฐ และการทำงานอย่างเอาการเอางานของกรรมการ และการเข้าใจของสมาชิก ได้เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้กลุ่มประสบผลสำเร็จ หรือมีกิจกรรมออกมาได้

แต่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแบบใหม่ ที่เกิดขึ้นมานั้น ส่วนใหญ่ยังไม่ได้มุ่งเข้าไปพัฒนาแก้ไขหรือพัฒนาทรัพยากร ที่มีอยู่เดิม ให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น หรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเศรษฐกิจส่วนใหญ่ ของสมาชิกชุมชนบนพื้นที่สูง เช่น การพัฒนาการเพาะปลูกข้าว หรือพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าว หรือจากพืชพันธุ์ต่างๆ ที่มีอยู่แล้วบนพื้นที่สูง ซึ่งมีอยู่มากมาย

(จะกล่าวอีกครั้งในหัวข้อต่อไป) แต่เป็นการสร้าง หรือเสริมกิจกรรมใหม่เข้าไป ในชุมชน เช่น การเลี้ยงหมูพันธุ์ลูกผสม การเลี้ยงไก่ลูกผสม การแกะสลักและทำอุปกรณ์ของเล่น เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ โดยส่วนใหญ่จะผลักดันให้ดำเนินการ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปพัฒนา ในหมู่บ้าน โดยคาดหวังว่า จะเป็นอาชีพที่มาช่วยสร้างรายได้ ให้กับชาวบ้านได้ แต่การส่งเสริมการพัฒนาอาชีพ ที่เข้ามาดำเนินโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่มีทุนที่จะเข้าไปช่วยชาวบ้านได้ อย่างเต็มรูปแบบ จึงทำให้การผลิตเพื่อค้า ในหลายกิจกรรม ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน เช่น กรณีไก่ หรือหมู ซึ่งจะต้องใช้รูปแบบการลงทุนสมัยใหม่ ที่ต้องมีความพร้อมในด้านความรู้ ในการจัดการฟาร์ม การดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ตามสภาพความอ่อนแอของสัตว์ลูกผสม ที่นำไปส่งเสริม และต้องมีความพร้อมในด้านทุนเงินสด เพื่อใช้จ่ายในการจัดการฟาร์มจนหมูใหญ่ เป็นต้น แต่งบประมาณที่ไปผลักดันให้ชาวบ้านยอมรับโครงการเหล่านี้ ไม่เพียงพอที่จะดำเนินการได้จนจบการผลิตได้ การเลี้ยงแบบให้รู้ว่าเป็นเลี้ยง จึงมีอยู่ทั่วไป และแสดงผลกระทบให้เห็นในช่วงคืนเงินทุนกลับคืนให้กลุ่ม

อย่างไรก็ตาม ก็มีกิจกรรมการผลิต ที่ถูกคิดค้นขึ้นโดยผู้นำของชุมชนเองบ้าง ในกรณีการเกิดขึ้นของกลุ่มจักสานบ้าน แม่สะป๊อก ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรภายใน จะมีความสำเร็จมากกว่า การเลี้ยงหมูของกลุ่มสตรีแม่บ้าน บ้านสบวิน หรือการเลี้ยงไก่สามสายเลือด ของกลุ่มเกษตรกรทำสวนแม่วิน เนื่องจาก เงื่อนไขการเข้าถึงปัจจัยทุนในการผลิตเพื่อการค้า ความรู้ และโอกาส ในการเข้าถึงตลาด มีมากกว่า แต่กิจกรรมเหล่านี้ ก็ยังได้รับการพัฒนาไม่มากนัก และไม่ได้มีการแพร่กระจายไปอย่างหลากหลาย

รูปแบบที่สอง เป็นการก่อรูปสถาบันเศรษฐกิจ ในรูปแบบสถาบันการเงินชุมชน ที่ชุมชนได้พยายามก่อรูปกันขึ้นมา โดยใช้โอกาสการเข้ามาช่วยเหลือทางด้านการเงินของรัฐ ตามนโยบายต่างๆ เช่น โครงการ กขคจ. โครงการมียาชาวา พร้อมกับการสนับสนุนให้ชุมชนออมเงิน ได้เป็นเงื่อนไขก่อรูปสถาบันการเงินของชุมชนขึ้น เพื่อฐานรองรับการผลิตในระบบตลาด แม้ว่าปริมาณเงินของกองทุนจะมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการทุนที่จะใช้สำหรับการผลิตทั้งหมด แต่ชุมชนก็ได้ก่อรูปการเป็นองค์กรและการ

บริหารจัดการ ขึ้นมาอย่างน้อยสองประการ คือการจัดการการเงินเพื่อใช้สำหรับการกู้ยืม เพื่อการลงทุนในการผลิต และการจัดการการเงินเพื่อให้เป็นสวัสดิการสังคม ของสมาชิก

จากการประเมินในเชิงปริมาณ พบว่าการสะสมทุนของกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา ทั้งสามแห่ง มีเงินทุนรวมกันถึง 787,512 บาท (ดังรายละเอียดที่ปรากฏในข้อมูลของแต่ละกลุ่มข้างต้น) ซึ่งกลุ่มได้สร้างระบบการบริหารและจัดการขึ้นมาอย่างยืดหยุ่นและสอดคล้อง กับเงื่อนไขการจัดการของชุมชน โดยส่วนใหญ่จะเป็นปล่อยเงินให้กับสมาชิกแต่ละรายไป ทำการผลิต และไม่ปล่อยให้กับบุคคลทั่วไป การจัดการภายใต้ระบบสมาชิกดังกล่าว ได้ กลายเป็นเงื่อนไข สำคัญ ที่ทำให้การจัดการเงินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแสดงให้เห็นได้จาก กลุ่มต่างๆไม่มีหนี้สูญ ถึงแม้ว่าจะมีหนี้ค้างชำระบ้างก็ตาม แต่คณะผู้บริหารก็มีความมั่นใจว่าจะสามารถติดตามหนี้คืนให้กับกลุ่มได้

การก่อรูปสถาบันการเงินของชุมชนขึ้นมา ได้ช่วยให้ชุมชนสามารถมีทางออก สำหรับการลงทุนเพื่อการผลิต โดยไม่ต้องเข้าสู่วงจรการกู้หนี้ยืมสินนอกระบบ ที่มีอัตราดอกเบี้ย สูง และส่วนหนึ่งมีผลต่ออัตราดอกเบี้ยเงินกู้นอกระบบ ได้มีอัตราลดลงเมื่อกลุ่มสะสมทุน ในหมู่บ้านได้เกิดขึ้น นอกจากนี้การก่อรูปของสถาบันการเงินชุมชนขึ้นมา สมาชิกของกลุ่ม ได้เห็นร่วมกันว่า เป็นหลักประกันในการลงทุนที่จะมีเสถียรภาพได้ถ้ากลุ่มมีพลังที่มากกว่า นี้ทั้งในด้านการเงินและการจัดการ พวกเขาเห็นว่า แม้ที่ดิน ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ชาวบ้านก็สามารถกู้เงินได้ โดยเงื่อนไขการกู้เงินจากกลุ่ม ที่พวกเขาได้ตั้งขึ้นมาเอง โดยเงื่อนไขการกู้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับหลักทรัพย์ มาค้ำประกันเงินกู้ แต่ขึ้นอยู่กับการควบคุมตรวจสอบ และการให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกันของสมาชิก เป็นสำคัญ

จากเงื่อนไขการจัดการเงินกู้เงินดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเชิงสถาบัน เป็นเงื่อนไขที่สำคัญ ที่จะนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงในด้านอื่นๆได้อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรักษาความมั่นคงในการถือครองที่ดินบนพื้นที่สูง ถ้าสถาบันการเงินของชุมชนมีจำนวน เงินที่มากพอ ความจำเป็นในการเปลี่ยนระบบกรรมสิทธิในการถือครองที่ดิน ให้ที่ดินเป็นเสมือนสินค้า ที่ซื้อขายได้ โดยปัจเจกชนดังที่เป็นอยู่ หรือ การเปลี่ยนที่ดิน ให้เป็น นส3 หรือโฉนด ที่มีการซื้อขายได้ ก็ไม่จำเป็นแต่อย่างใด เมื่อเงื่อนไขการเข้าถึงสินเชื่อ และปัจจัย

การผลิต สามารถเข้าถึงได้ด้วยการเป็นสมาชิกของสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน ที่พวกเขาเป็นผู้ก่อตั้งและสร้างขึ้นมาเอง แต่การจะประสบผลสำเร็จสูงสุดได้นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของชุมชนเพียงอย่างเดียว รัฐคือหน่วยที่สำคัญที่จะทำให้บรรลุได้

อย่างไรก็ตาม สถาบันการเงินของชุมชนก็ยังมีปัญหา ที่จะต้องได้รับการหนุนเสริมในหลายประเด็น เช่น การเงินทุน หรือขนาดของทุนให้สามารถรองรับ การอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกได้มากพอ การบริหารการจัดการ ในเรื่องของระบบบัญชี ที่จะต้องพัฒนาไปสู่ระบบที่ทันสมัยมากขึ้น เพื่อรองรับการขยายตัวของวงเงินที่จะเพิ่มขึ้นในกลุ่ม การพัฒนาให้เป็นสถาบันการเงินที่ทำหน้าที่ ในด้านบริการและการพัฒนา ที่จะต้องช่วยเข้าไปปรับปรุงประสิทธิภาพ หรือการเข้าสู่ตลาดของสมาชิกที่กู้เงินไป เป็นต้น

นอกจากนี้ การก่อรูปของสถาบันการเงิน ของชุมชนบนพื้นที่สูง ยังได้ก่อรูปในลักษณะที่ก้าวหน้าเกิดขึ้นด้วย กล่าวคือสถาบันการเงินของชุมชน มิได้แสดงบทบาท ในด้านการค้าเงิน เหมือนกับธนาคารพาณิชย์ ที่แสวงหาผลประโยชน์จากส่วนต่างของดอกเบี้ย แต่เป็นการสร้างสถาบันขึ้นมาในฐานะเป็นธนาคารกลางของชุมชน (Central Financial Facilities of Community(CFFC)) ในบทบาทนี้จะเห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสะสมทุนของชุมชน จะเป็นการสร้างองค์กรขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมในลักษณะผสมผสานพร้อมๆกันไป โดยองค์กรจะทำกิจกรรมหลายประเภท ทั้งในแง่การสนับสนุนการผลิต การให้สวัสดิการสังคม การค้าประกันเงินกู้ ให้กับชาวบ้านที่ต้องไปกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินอื่น จะพบปรากฏการณ์ดังกล่าวในกรณี กลุ่มเครดิตยูเนียน บ้านหนองเต่า กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่สะป๊อก กลุ่มเยาวชนบ้านหนองเต่า รวมทั้งกลุ่มจักสานบ้านแม่สะป๊อก เป็นต้น ซึ่งได้พยายาม แสดงบทบาทในฐานะเป็น Central Financial Facilities ให้กับสมาชิกภายในชุมชนมาตลอด แม้ว่าจะไม่สมบูรณ์แบบก็ตาม แต่การก่อรูปกิจกรรมในลักษณะนี้ ก็เป็นพื้นฐานอย่างดีในการพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็ง ให้กับองค์กรชุมชนได้แสดงลักษณะ CFFC ที่เข้มแข็งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การก่อรูปสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน ในรูปแบบใหม่นี้ ได้เกิดขึ้นมาในช่วงเวลาไม่นานนัก การดำเนินกิจกรรมต่างๆ กำลังดำเนินการอยู่อย่างค่อยเป็น ค่อยไป และรอเวลาการบ่มเพาะสู่ความเข้มแข็ง กิจกรรมต่างๆจึงมีลักษณะการเรียนรู้และการฝึก

หัด อยู่ในตัว สถานะของสถาบันจึงเดินอยู่บนทางหลายแพร่ง (Dilemmas) ของการเข้าไป
ของระบบตลาด ในด้านหนึ่งเป็นกลไกของระบบทุน หรือชักนำระบบตลาดเข้ามาชุดรีดเอา
ทรัพยากร ในชุมชนออกไป จากกระบวนการส่งเสริมการผลิตผ่านระบบกลุ่ม เช่น การตั้งกลุ่ม
จักสานในบ้านแม่สะป๊อก ก็เป็นกลไกในการอำนวยความสะดวก ในการทำ Packaging ให้
กับกลุ่มทุนพ่อค้าผักบนดอยให้มีต้นทุนต่ำ มากยิ่งขึ้น และเมื่อเทียบกับมูลค่าของไม้ไผ่ ที่ใช้
ทำตระกร้าและแรงงาน ที่ใช้ทำนับว่ามีราคาถูกมาก หรือกลุ่มออมทรัพย์ได้ช่วยให้เกิดการ
ขยายการเพาะปลูกพืชเมืองหนาว ที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมสูงขึ้น จากการบุกเบิกพื้นที่
ป่าเพิ่มขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งทั้งกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มจักสาน ก็ได้ช่วยทำให้เกิดการลด
การเอาเปรียบจากดอกเบี้ยเงินกู้ จากพ่อค้าเงินในหมู่บ้านถึงหน้าเท้าตัว และกลายเป็น
สถาบันทุน ที่มีความยืดหยุ่นสูง ที่สร้างระบบการจัดการเงินกู้เพื่อการผลิต โดยไม่จำเป็นต้อง
ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน แต่ใช้ความเชื่อถือ และความเป็นไปได้ในการผลิต ความ
สามารถการคืนเงินกู้ให้กับกลุ่ม เป็นเงื่อนไขการปล่อยเงินกู้

• ทางหลายแพร่ง เหล่านี้กำลังเดินอยู่บนความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบนพื้นที่สูง อย่างเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ที่มีโอกาสเติบโตและโอกาส ล่มสลาย ได้พร้อมๆ กัน
บนเงื่อนไขวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนในชุมชน ซึ่งจะต้องมีกระบวนการพัฒนาเข้าไปอย่าง
เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ

ในด้านการพัฒนา มีประเด็นสำคัญ ที่ชุมชนเรียกร้องให้หน่วยงานพัฒนา รวมทั้ง
โครงการวิจัย เข้าไปเสริมศักยภาพ เดิมที่เขามีอยู่อย่างน้อยสามด้าน คือ 1) การขยายทุน
หรือเพิ่มทุน หรือเพิ่มศักยภาพ ของสถาบันการเงินของชุมชนให้ สามารถแสดงบทบาท ใน
ฐานะ ธนาคารกลางของชุมชน ให้สามารถอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมของ
สมาชิกได้เพิ่มมากขึ้น 2) การพัฒนาความสามารถของผู้นำ ในการจัดการองค์กร ในรูปแบบใหม่
ที่จะนำไปสู่การขยายเครือข่าย ในระดับตำบล หรือเพื่อการทำธุรกิจร่วมในระดับ
ตำบลในกรณีกลุ่มทำสวนแม่วิน และ 3) การจัดการตลาดและการเข้าสู่ตลาด

บทที่ 5

สรุป และข้อเสนอแนะ

ทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง

5.1) กระบวนการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการวิจัย เชิงปฏิบัติการ ที่เรียกว่า “ชุมชนวิจัย” ที่เดินควบคู่ไปด้วยกันระหว่างผู้วิจัยที่เป็นคนนอก กับผู้ร่วมวิจัยที่เป็นชาวบ้าน (ซึ่งบางครั้งชาวบ้านอาจไม่รู้ตัวว่าเขาคือ ผู้ร่วมวิจัยด้วย ถ้าไม่ย่ำว่านี่เรากำลังอยู่ในกระบวนการวิจัย) คำถามงานวิจัยหลัก ยังวนเวียนอยู่ที่คำถามการวิจัยที่เป็นปัญหาของคนนอกชุมชน ตามวัตถุประสงค์ในข้อที่หนึ่ง คือเป็นเรื่องการประเมินศักยภาพ และเงื่อนไขต่างของชุมชนที่จะมีส่วนช่วย ทำให้เกิดการจัดตั้งและพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เป็นสถาบันที่พึ่งทางเศรษฐกิจของสมาชิกภายในชุมชนท้องถิ่น

สำหรับชาวบ้านแล้ว เขาตอบคำถามนี้ได้ โดยเฉพาะคำตอบที่อยู่ในหมู่บ้านตนเอง ไม่ว่าจะเป็นคำถามในเรื่องพลังการสะสมทุนและทรัพยากรอันเป็นปัจจัยการผลิตหรืออื่นๆ ชุมชนต่างรู้ว่าทรัพยากรที่เป็นทุนของชุมชนนั้น ไม่ได้อยู่ในเงื่อนไข ที่พวกเขาจะควบคุมการใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นอิสระโดยวิถี และวิธีการจัดการแบบดั้งเดิมของชุมชน แม้ว่าครั้งหนึ่งเขาจะมีอำนาจในการจัดการ ตามแบบที่ชุมชนต้องการจัดการได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากร ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรพันธุกรรม แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันอำนาจ ที่มาจากภายนอกได้เข้าไปปรับเปลี่ยนการจัดการของเขาโดยตรง และบีบให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนแบบแผนการจัดการ ให้สอดคล้องกับการตกอยู่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมเปิด ดังที่แสดงให้เห็นในรายละเอียดในบทที่ สาม และบทที่สี่ “การจัดการเชิงซ้อน” อันเป็นแบบแผนการจัดการร่วม(Co-management) ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และเป็นรูปแบบ “การจัดการร่วม” ในหลายระดับ เช่นการจัดการร่วมระหว่างสิทธิของปัจเจกชนกับชุมชน การจัดการร่วมระหว่างชุมชนกับรัฐ ระหว่างปัจเจกชนกับรัฐ เป็นการจัดการร่วม บนเป้าหมายการผลิตเพื่อการยังชีพ เพื่อทำพิธีกรรม และเป้าหมายเพื่อการค้า เป็นการจัดการร่วมเพื่อเอาใจรัฐในแง่ของการพัฒนา และการอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ

พวกเขารู้ดีว่า เขามีทรัพยากรทุนอยู่อย่างมากมาย ทั้งที่เป็นทุนของชุมชนและทุนของครัวเรือน แต่เขาตระหนักดีว่า การจัดการทรัพยากรทุนของชุมชนบนพื้นที่สูง จำต้องเฉลี่ยและแบ่งปันประโยชน์ให้กับคนนอกด้วยในขณะเดียวกัน ทั้งในแง่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการแบ่งปันพื้นที่ทาง

อำนาจ ที่ต้องการได้อำนาจในการควบคุมชนบนพื้นที่สูง การเฉลี่ยผลประโยชน์นี้ส่วนหนึ่ง เพื่อสร้าง
ท่อของการเชื่อมต่อ ให้ตนเองอยู่ได้และมีพื้นที่ทางอำนาจของตนเองด้วย ไม่ว่าเขาจะพอใจ หรือไม่ก็
ตาม

ดังนั้นการเปิดพื้นที่ให้โครงการพัฒนาไปใช้ที่ดินแบบซ้ำอยู่กับที่ เพื่อปลูกพืชพาณิชย์ หรือต้อง
เปลี่ยนไปทำนาดำ หรือต้องลดพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนลง เพื่อใช้เป็นป่าอนุรักษ์หรือต้องจำใจเข้าร่วม
โครงการเพิ่มพื้นที่ป่า จึงเป็นการปรับเปลี่ยน ที่เกิดขึ้นท่ามกลางของการตกอยู่ในสังคมเปิด ซึ่งมีคำ
ถามที่ยังไม่ได้คำตอบว่าการปรับเปลี่ยนไปสู่การจัดการเชิงซ้อนนี้ จะทำให้ชุมชน สามารถรักษา
ทรัพยากร ทุนอันเป็นปัจจัยการผลิตไว้ได้หรือไม่เพียงใด

การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเปิด “สถาบันเศรษฐกิจชุมชน” บนพื้นที่สูง ได้ถูกสั่นคลอน
ไปด้วยทั้งในเชิงโครงสร้าง ขององค์กรที่มีอยู่แบบเดิม พวกเขาเชื่อว่าถ้าไม่ปรับเปลี่ยน พวกเขาไม่มีวัน
ที่จะสื่อสาร หรือทำความเข้าใจกับภายนอกได้ไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือกลไกของระบบทุนที่แพร่ขยายเข้าไป
ในชุมชนบนพื้นที่สูง

การปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันที่เกิดขึ้น ไม่ว่าการปรับเปลี่ยนนั้นจะมาจากการบีบจากภายนอก
และ/หรือการปรับตัวของชุมชนเองก็ตาม ได้เป็นการปรับเปลี่ยนให้ชุมชนต้องยอมรับ ลักษณะเชิง
สถาบันแบบภายนอก หรือที่ผู้เขียนสนใจเรียกว่า “สถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง” ทั้งในแง่โครง
สร้าง กลไก การได้มาของ ผู้บริหารการเข้าเป็นสมาชิกในองค์กร วิธีการค้าขาย ตามแบบสถาบันแบบ
ใหม่ ที่เรียกชื่อแตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ กลุ่มเกษตรกรประจำ
ตำบล กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน สถาบันการเงินชุมชน ฯลฯ การปรับ
เปลี่ยนนี้ ไม่ใช่เพียงเพื่อการสื่อสารกับภายนอก หรือการแสดงให้เห็นถึงการยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่ง
ของสังคมเปิด(เป็นชุมชนที่พัฒนาแล้วนะ) เท่านั้น แต่ยังได้ปรับตัวตนเองมาสู่การปฏิบัติการทางเศรษฐกิจ
ความหมายใหม่ตามระบบสังคมเปิดด้วย ซึ่งแสดงออก ทั้งในแง่ การประชุม การสะสมทุน(การออม
ทรัพย์) การผลิต การขายสินค้าในตลาด รวมทั้ง การวิจัย (ที่เรียกว่า R&D ด้วย)

การปรับเปลี่ยนเหล่านี้ จึงเจือปนไปด้วยความคาดหวัง (Dream and Imagin) ของอนาคต
ที่จะไปสู่การพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจของชุมชนเป็นสถาบันที่ประสบผลสำเร็จ ในสังคมเปิดที่สมบูรณ์
ซึ่งพวกเขาก็ยังไม่รู้ว่า สิ่งที่เขาคาดหวังจะบรรลุผลหรือไม่แม้แต่ผู้วิจัยเอง พวกเขาจึงพากันพัฒนา
สถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ตามระเบียบแบบและแบบแผนของกลไกตลาด ที่จำเป็นต้อง
ดำเนินการ (เช่น การออม การสะสมทุน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การติดต่อตลาด การขายในระบบ

ตลาด การจัดการบัญชี ฯลฯ) รวมถึงความคาดหวังต่อพลังของกลุ่มเชิงสถาบัน ที่จะช่วยให้เขาอยู่รอดในระบบตลาดแบบสังคมเปิด (เช่นการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การเข้าร่วมประชุมกับกลุ่ม การซื้อสัตย์ต่อกัน ฯลฯ)

ดังนั้น ความต้องการข้อมูลของชุมชน จึงเป็นเรื่องความคาดหวังที่จะเข้าใจในกลไก แบบแผน หรือโครงสร้างเชิงสถาบันที่เกี่ยวข้องกับระบบตลาด ในสังคมเปิด ที่ประสบผลสำเร็จ การศึกษาฐาน การทัศนศึกษา เพื่อเข้าถึงข้อมูล อันเป็นส่วนหนึ่งของการอยู่รอดในสังคมเปิด จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือบ่อยครั้ง และก็แทบทุกครั้งที่การดูงาน ก็มักจะเจือปนด้วยข้อมูล ที่ยากต่อการตรวจสอบได้ว่า จริงหรือเท็จ แต่อย่างน้อยสิ่งที่ได้มาจากข้อมูลของการดูงาน เสมอ คือ “ความคาดหวัง” ที่จะประสบผลสำเร็จกับการใช้สถาบันเศรษฐกิจ เพื่อสู้กับระบบตลาด ทั้งจากแหล่งข้อมูลที่มาจากการดูงาน หรือจากการวิเคราะห์ของผู้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยเอง

ดังนั้นการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชน บนพื้นที่สูง ที่มีอยู่ จึงเป็นสถาบันภายใต้แบบแผน หรือโครงสร้างของสถาบันในสังคมเปิด ที่มีอยู่เพียงแบบเดียว(Model เดียว) ไม่ว่าจะเรียกชื่อนั้นว่าอะไรก็ตาม คือกรอบของสถาบันที่ต้องตัดสินใจโดยอำนาจของระบบปัจเจก หรือเรียกให้ทู่กว่าระบบตัวแทน * ที่อาจจะมาจากการประชุมหรือไม่ประชุมก็ได้ สถาบันในลักษณะนี้ ได้เป็นรูปแบบหลักของสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง ที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไป และชุมชนต้องยอมรับ และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้อง เพราะได้ถูกสถาปนาจากอำนาจภายนอกเข้าไปให้ต้องยอมจำนน ต่อระบบนี้แล้ว

5.2)การพิจารณาในแง่การพัฒนาเพื่อเข้าสู่ระบบตลาด การก่อรูปเชิงสถาบันเศรษฐกิจชุมชน บนพื้นที่สูง ได้สอดรับเป็นอย่างดี กับกระบวนการฟื้นฟูเศรษฐกิจของชาติ (ที่แปลว่า การเพิ่มรายได้ประชาชาติ การปลดภาระหนี้สินต่างประเทศ การป้องกันเงินตราไหลออก การสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง การ....ฯลฯ) ในด้านที่ถูกกระทำ ชุมชนบนพื้นที่สูง ได้ถูกทำให้ต้องยอมจำนนต่อการพัฒนา ที่รัฐและคนภายนอกได้หยิบยื่นให้แล้ว พวกเขาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพร้อมต่อการพัฒนาที่มีอยู่ ให้เป็นสถาบันสมัยใหม่ หรือจำเป็นต้องสร้างขึ้นใหม่

ชุมชนจึงได้ก่อรูปโครงสร้าง องค์กรและลักษณะทางสถาบันอื่นๆ ที่คนภายนอกสามารถ สื่อสาร ทำความเข้าใจได้ มีระบบ ประชาน กรรมการ เลขานุการ ที่เป็นตัวแทนการใช้อำนาจตามระบบสถาบันแบบปัจเจกชนได้ (คิโยฮิโกะ) พวกเขาจึงพร้อมที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เคยใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เพื่อเป็นสมุนไพร ออกมาขาย ทำเงินเพื่อ “พัฒนาเศรษฐกิจ” เขามีความรู้มากมาย ที่นักวิชา

พันธกรรม การรักษาพยาบาลพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้ สามารถปรับเปลี่ยนเป็นเงินได้ ตามโครงการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชน หรือโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือโครงการชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจพอเพียง กองทุนหมู่บ้าน หรืออื่นๆ ที่รัฐอยากให้เป็น เพียงแต่รัฐต้องเข้าไปต่อยอดภูมิปัญญาเหล่านั้น ให้สามารถสื่อสารกันให้รู้เรื่องมากขึ้นกับสังคมเปิดสมัยสมัยใหม่ การพัฒนาระบบการจัดการ ประสิทธิภาพแบบระบบตลาด

ชุมชนมีบุคลากร ที่พอจะเชื่อมต่อกับระบบตลาดได้ ไม่ว่าจะเป็นตลาด E-Commerce ตลาด ขายส่ง ตลาดขายปลีก หรือตลาดระดับสูง ภายใต้เงื่อนไขที่รัฐและกลไกของระบบทุน จะต้องลงทุนให้กับชุมชน ในการเชื่อมต่อเหล่านั้นเนื่องจากสะสมทุนในแง่ที่ยังอยู่ในระยะของหน่ออ่อนของการพักตัว ดังที่แสดงไว้ในบทที่สี่ อย่างไรก็ตามก็มีทรัพยากรบุคคล และโครงสร้างพื้นฐานที่จะเข้าไปดำเนินการ ได้ กล่าวคือมีทรัพยากรบุคคลในชุมชน ซึ่งได้รับศึกษาจากระบบสถาบันการศึกษาในระบบจำนวนหนึ่ง จะเป็นผู้เชื่อมต่อยอดเหล่านั้นได้ พร้อมกันนั้นรัฐและระบบทุนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับกระบวนการขนส่งให้สามารถเชื่อมต่อกันให้ง่ายขึ้นระหว่างตลาด กับชุมชนบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขนส่งมวลชน การสื่อคมนาคม

• **สำหรับการพัฒนาเพื่อการมีชีวิตอยู่ บนฐานของการพึ่งพิงตนเอง** ภายใต้โครงกรอบของ สถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูงแบบปัจเจกชน ที่เกิดขึ้น รวมทั้งรูปแบบการจัดการเชิงซ้อนที่ต้องสัมพันธ์กับระบบตลาด ที่วางอยู่บนฐานของการแบ่งปันผลประโยชน์และพื้นที่ทางอำนาจนี้ จะช่วยให้ชุมชนมีความอยู่รอดทางเศรษฐกิจบนฐานความพอเพียงในตัวเอง เหมือนกับที่เคยมีมารูปแบบ เศรษฐกิจแบบผสมในอดีตได้หรือไม่ รวมทั้งจะเป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้สามารถพึ่งตนเอง ในสังคมเปิดได้หรือไม่อย่างไร งานวิจัยนี้ยังไม่สามารถให้คำตอบได้ เนื่องจากการวิจัยยังอยู่ในระยะของการเริ่มต้นของการเดินทางเพื่อหาคำตอบดังกล่าว

แต่จากฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ ฐานทรัพยากรบุคคล ฐานการสะสมทุนด้านความรู้ในระบบ นิเวศน์ สิ่งนี้มีอยู่พอเพียงที่จะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ไม่ว่าจะเป็นในระบบตลาด หรือจะเลือกเข้าสู่ ตลาดเพียงบางส่วน แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร รวมถึงอำนาจในการจัดความสัมพันธ์กับระบบตลาด ว่าจะเป็นผู้กระทำได้หรือไม่มากนักน้อยเพียงใดหรือเป็นเพียงผู้ถูกกระทำ ซึ่งการเป็นผู้กระทำในการจัดความสัมพันธ์ดังกล่าว ไม่ได้มาโดยการร้องขอ ซึ่ง "ชุมชนวิจัย" คือเครื่องมือหนึ่งกระบวนการหนึ่งของการปรับเปลี่ยนดังกล่าว ที่ผลของมันสามารถศึกษาได้จาก การปฏิบัติการเพื่อการเคลื่อนไหว ที่รายงานวิจัยนี้ยังไม่ได้ให้คำตอบ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ใจมนัส พลอยดี

- 2541 “วิวาทะว่าด้วยแนวคิด ธุรกิจชุมชน” ใน หนึ่งครัวเรือนสองวิถีการผลิต ทางออก
วิกฤติเศรษฐกิจไทย บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพชรประเสริฐ กรุงเทพฯ ศูนย์เศรษฐกิจ
ศาสตร์การเมือง

ทวิช จตุรพฤกษ์

- 2541 เสี่ยงเพรียกจากคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคน ชาวอีสาน เชียงใหม่ : เครือข่ายชาติ
พันธุ์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประเทือง นรินทรางกุล ณ อยุธยา 2532

“แนวทางการแก้ไขปัญหาลำไย-ที่ดินในเขตป่าสงวน ทิศทางของชุมชน”.

สารดำนนา. 6: 3.

2537

“การจัดการที่ดินภายใต้ระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรผู้
ปลูกพืชพาณิชย์ ในเขตกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลป
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ณรงค์ เพชรประเสริฐ

- 2541 “แนวคิดเชิงทฤษฎีและบทบททดลองเสนอเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน” ใน หนึ่งครัวเรือน
สองวิถีการผลิต ทางออกวิกฤติเศรษฐกิจไทย-บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพชรประเสริฐ
กรุงเทพฯ ศูนย์เศรษฐกิจศาสตร์การเมือง

ศิริพร ยอดกมลศาสตร์

- 2541 “หน่ออ่อนของธุรกิจชุมชนท่ามกลางการแข่งขันในระบบทุนนิยมไทย” ใน หนึ่งครัว
เรือนสองวิถีการผลิต ทางออกวิกฤติเศรษฐกิจไทย บรรณาธิการโดย ณรงค์ เพชร
ประเสริฐ กรุงเทพฯ ศูนย์เศรษฐกิจศาสตร์การเมือง

ภาษาอังกฤษ

Anan Ganjanapan.

- 1996 "The Politics of Conservation and The Complexity of Local Control of Forests in The Northern Thai Highland" Mountain Research and Development vol 18,1 pp71-82

Benchapun Shinawatra.

- 1985 "Highland-Lowland Interrelationship in Northern Thailand: A Study of Production, Distribution and Consumption", Ph.D. Dissertation, Michigan State University.

Hinton, P.

- 1975 "Karen Subsistence: The Limits of Swidden Economy in Thailand", Ph.D. Thesis Faculty of Arts University of Sydney..

Kanok Rerkasem

- 1994 Shifting cultivation in Thailand : Its Current Situation and Dynamics in the Context of Highland Development. Chiang Mai, IIED Press

Kunstadter, P.

- 1978 "Subsistence Agricultural Economics of Lua⁷ and Karen Hill Farmers, Mae Sariang District, Northwestern Thailand". in Kunstadter, P.(ed.), Farmers in The Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand. Honolulu: East-West Center.

Sutee Boonto

- 1991 Karen Natural Resource Management System and A Government Forest Management Project: A Case Study in Upland of Northern Thailand Thesis Master of Science of Ateneo De Manila University

ภาคผนวก

Tapp,N

1989 Sovereignty and Rebellion The White Hmong of Northern Thailand: Singapore,
Oxford University Press

Van der Meer,C.L.j.

1981 Rural Development in Northern Thailand, Groningen: Krips repro neppel.

แบบประเมินสถานภาพ ทางเศรษฐกิจ ของชุมชนบนพื้นที่สูง
โครงการวิจัยทิศทางการพัฒนาสถาบันเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่สูง
สถาบันชวนาศึกษา

แบบประเมินระดับครัวเรือน (Household Level)

1) ข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับครัวเรือน ผู้ให้สัมภาษณ์

1.1)ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นาย นส. นาง นามสกุล.....
 บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ปึก/หย่อมบ้าน.....ตำบล.....
 อำเภอ.....จังหวัด.....

1.2)ฐานะ/ความสัมพันธ์ ผู้ให้สัมภาษณ์กับครัวเรือน(หัวหน้าครัวเรือน/สมาชิก/ผู้อาศัย/ลูก
 /หลาน/ญาติ/อื่นๆ)ระบุ.....

1.3)ระดับการศึกษา ในระบบการศึกษา ระดับชั้น.....

1.4)ความรู้ความสามารถพิเศษอื่นๆ ที่นอกเหนือ จากการเรียนในระบบการศึกษา ในด้าน
 การผลิต การเกษตร การหัตถกรรม การแปรรูปสินค้า การค้า อธิบาย ว่า เป็นความรู้ด้านใด ได้รับ
 การถ่ายทอดมาอย่างไร มีความเชี่ยวชาญอย่างไร ดำเนินกิจกรรม เหล่านั้นมานานเท่าไร
 แล้ว.....

**1.5)จำนวนสมาชิกครัวเรือน มีทั้งหมด กี่คน ประกอบด้วยใครบ้าง อายุเท่าไร ระดับการ
 ศึกษา ในระบบอยู่ชั้นไหน**

ลำดับ/รายชื่อสมาชิก	อายุ	ระดับการศึกษา	ความสามารถพิเศษ

1.6)จำนวนสมาชิก ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนทั้งหมด ในขณะนี้ มีกี่คน.....คน

2)ขนาดการสะสมทุนของครัวเรือน

2.1)ด้านแรงงานและความรู้

2.1.1)จำนวนแรงงานหลัก ที่ช่วยทำการผลิตของครอบครัวตลอดปี ไม่ได้มีการเคลื่อนย้าย หรือ อพยพไปไหนเลย ในปีการผลิตปัจจุบัน มีอยู่กี่คน ใครบ้าง มีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านใด บ้าง และสามารถช่วยเหลือ การผลิต ในด้านใดเป็นหลัก

รายชื่อแรงงานหลัก	แรงงานหลักในด้าน	ความรู้/ความสามารถ	หมายเหตุ

2.1.2) มีสมาชิกในครัวเรือน ที่เคยเป็นแรงงานของครอบครัว ที่ย้ายหรืออพยพ ไปอยู่ที่อื่นหรือไม่ ถ้ามี เป็นใคร ย้ายไปเมื่อไร ไปอยู่ที่ไหน จำนวนกี่คน สาเหตุที่ย้ายเกิดขึ้นเพราะอะไร

.....

.....

.....

2.1.3) เมื่อมีสมาชิกแรงงาน ในครอบครัวย้ายออกไป มีผลกระทบต่อครอบครัวอย่างไรบ้าง แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร โดยเฉพาะในด้านการผลิต การค้า

.....

.....

.....

.....

2.1.4)การเพาะปลูกและการผลิตอื่นๆ ใช้แรงงานจากไหนเป็นหลัก ระหว่าง แรงงานในครัวเรือน แรงงานรับจ้าง แรงงานเอามือเอววัน

.....

.....

2.1.5) ในครัวเรือนของท่าน ใครเป็นผู้วางแผน และตัดสินใจในการเพาะปลูก มีวิธีการตัดสินใจ อย่างไร โดยยกตัวอย่างการผลิต การเพาะปลูก ในรอบปีที่ผ่านมา และในปีปัจจุบัน.....

.....
.....
.....
.....
2.1.6) วิธีการจ้างแรงงานเพื่อทำการเพาะปลูก ของครัวเรือนท่าน มีวิธีการจ้าง อย่างไรบ้าง เช่น การจ้างเหมา จ้างรายวัน ต้องใช้จำนวนเงินเท่าไร ต่อการจ้างแต่ละครั้ง และท่านจะตัดสินใจจ้างแรงงานในขั้นตอนการผลิตไหน.....
.....
.....
.....
.....
.....

2.1.7) ครัวเรือนของท่าน ต้องร่วมแลกเปลี่ยนแรงงานกับเพื่อนบ้านหรือไม่ และหรือ ต้องไประดมแรงงาน กับสมาชิกภายในหมู่บ้านหรือไม่ ในขั้นตอนการผลิตไหน.....
.....
.....
.....
.....

2.1.8) ในการจ้างแรงงาน และการแลกเปลี่ยนแรงงาน ท่านมีปัญหาอย่างไรบ้าง และมีวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร(ประสิทธิภาพ การจัดการ จำนวนแรงงาน)
.....
.....
.....
.....

2.1.9) ถ้าใช้เฉพาะแรงงานภายในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว สามารถทำการผลิตได้ตลอดฤดูกาลหรือไม่ เพราะอะไร

2.1.10 มีสมาชิกภายในครัวเรือน คนใดคนหนึ่ง ไปช่วยแรงงานผู้อื่นอยู่หรือไม่ ไปช่วยในด้านใด ทำไมไม่มาทำของครอบครัว

.....

.....

.....

2.2)ทุนเงินสด

2.2.1) ในการลงทุนเพื่อเพาะปลูก หรือลงทุนการผลิตอื่นๆ การทำกิจการการค้า ท่านใช้เงินทุนจากไหนบ้าง เงินฝากสะสมของครอบครัว, เงินกู้ยืม จากธนาคาร , จากพ่อค้าเงินกู้, จากกลุ่มหรือกองทุน ภายในหมู่บ้าน จากบริษัทส่งเสริมการเกษตร หรือพ่อค้าสินค้าการเกษตร ภายในท้องถิ่น อื่นๆ (ให้อธิบายรายละเอียด ถึงจำนวนที่กู้ยืม อัตราดอกเบี้ย และประวัติความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้องระหว่างผู้กู้กับผู้ให้กู้ ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหรือมีผลต่อการปล่อยเงินกู้ ในแต่ละแหล่งเงินกู้)

2.2.2)การกู้เงินตามแหล่งสินเชื่อดังกล่าวข้างต้น ต้องใช้หลักทรัพย์อะไร ค้ำประกันบ้าง หรือมีข้อผูกมัด อื่นๆ ที่ผู้กู้กับผู้ให้กู้จะต้องมาปฏิบัติต่อกัน เช่น ผู้กู้ต้องขายสินค้าให้ เป็นต้น

2.2.3)ระยะเวลาการใช้คืนเงินกู้ มีกำหนดระยะเวลานานเท่าไรในแต่ละแหล่ง ถ้าผิดข้อตกลง มีวิธีการได้เงินคืน หรือประนีประนอมหนี้กันอย่างไร

2.2.4) เงินกู้ ที่ครัวเรือนท่านกู้มาได้ เพียงพอต่อการ เพาะปลูก หรือลงทุนการค้า หรือทำกิจการ ที่ท่านได้ตั้งไว้หรือไม่ ถ้าไม่พอเป็นสัดส่วนเท่าไรของการลงทุนทั้งหมด(ควรแยกการลงทุนให้เห็นว่า การเพาะปลูก ในแต่ละอย่าง ต้องใช้เงินลงทุนเท่าไร และเงินกู้ที่กู้มาได้ มีจำนวนเท่าไร)

2.2.5) ถ้าไม่เพียงพอ เงินลงทุนที่ขาดหายไปท่านทำอย่างไร ยกตัวอย่างจากรอบการเพาะปลูกที่ผ่านมา

2.2.6) ถ้าจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งกองทุน หรือธนาคารชุมชนขึ้นมา ท่านคิดว่า ท่านจะร่วมมือหรือไม่อย่างไร

การสะสมทุน

1. ที่ดิน

1.1 มีที่ดินเป็นของตนเองทั้งหมดกี่ไร่ เป็นที่บ้านกี่ไร่ ที่ทำกินกี่ไร่

1.2) ที่อยู่อาศัยมีเอกสารสิทธิ์หรือไม่ ถ้ามี มีเอกสารสิทธิ์ประเภทใด

1.3) ที่ทำกินที่ถือครองอยู่มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่เป็นเอกสารสิทธิ์ประเภทใด และไม่มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่

1.4) ที่ทำกินที่ถือครองอยู่ถูกใช้ประโยชน์ในด้านใด(ทำไร่, ทำสวน, ทำนา, อื่นๆ)

พื้นที่ทำนา มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่ เป็นเอกสารสิทธิ์ประเภทใด ไม่มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่

พื้นที่ทำสวน มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่ เป็นเอกสารสิทธิ์ประเภทใด ไม่มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่

พื้นที่ทำไร่ มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่ เป็นเอกสารสิทธิ์ประเภทใด ไม่มีเอกสารสิทธิ์กี่ไร่

(และอื่นๆถ้ามี)

1.5) นอกจากที่ทำกินของตนเองแล้วได้เช่าหรือยืมที่ดินของคนอื่นเพื่อการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าเช่า/ยืม เช่า/ยืมประมาณกี่ไร่ ค่าเช่าคิดอย่างไร และทำไมถึงต้องเช่า/ยืม

1.6) ที่ทำกินทั้งหมดมีความอุดมสมบูรณ์ดี ปลูกพืชได้ผลผลิตดีเป็นที่น่าพอใจทั้งหมดหรือไม่และคิดว่าที่ทำกินที่มี มีความอุดมสมบูรณ์ดีกี่ไร่ เป็นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยหรือขาดความอุดมสมบูรณ์กี่ไร่

1.7) ที่ทำกินที่มีเป็นที่ราบกี่ไร่ ที่ตามไหล่เขาก็ไร่ (อื่นๆ ถ้ามี) ถ้าเป็นที่ตามไหล่เขาพื้นที่มีความลาดเอียงมากน้อยแค่ไหน มีผลต่อการเพาะปลูกหรือไม่ อย่างไร

2. น้ำ

2.1) น้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค(กิน ใช้)ได้มาจากแหล่งใด เพียงพอหรือไม่

2.2) น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก ได้มาจากแหล่งใดบ้าง เพียงพอหรือไม่ (ถ้าเป็นแหล่งน้ำจากถ้ำธาร ห้วย แม่น้ำ น้ำใต้ดิน ฯ มีวิธีการนำมาใช้อย่างไร)

2.3) ชุมชนมีระบบเหมืองฝายหรือไม่ ถ้ามี มีการจัดการอย่างไร ได้ใช้น้ำจากระบบเหมืองฝายหรือไม่ ถ้าใช่ ใช้ประโยชน์ในด้านใดบ้าง เพียงพอหรือไม่ ทำไมถึงไม่เพียงพอ และถ้าไม่ได้ใช้เพราะอะไรจึงไม่ได้ใช้

3. ป่าไม้

3.1) พื้นที่ป่าภายในอาณาเขตหมู่บ้านเป็นป่าไม้ประเภทใดบ้าง เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของทางราชการหรือไม่(อุทยานฯ,วนอุทยานฯ,ป่าสงวนฯ,เขตอนุรักษ์อื่นๆ) และเป็นป่าอนุรักษ์ประเภทใด ประกาศเมื่อใด

3.2) ในหมู่บ้านมีการจัดการเรื่องป่าชุมชนหรือไม่ ถ้ามี มีการจัดการอย่างไร มีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นหรือองค์กรชุมชนอื่นๆหรือไม่ ถ้ามี มีหน่วยงานใดบ้างและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านมีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ อย่างไร

4. ปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิต

4.1) ต้นทุนการผลิต(การเพาะปลูก)พวก เมล็ดพันธุ์,ปุ๋ย,ยาฆ่าแมลง,ยาปราบศัตรูพืช,สารเร่งการเจริญเติบโต ได้มาจากไหน(ซื้อเอง,รับมาจากพ่อค้า และอื่นๆ) แต่ละอย่างราคาเท่าใด ระหว่างการซื้อเองกับการรับมาจากพ่อค้าราคาเท่ากันหรือไม่ แตกต่างกันเท่าไร ทำไมราคาจึงต่างกัน และพ่อค้าตั้งเงื่อนไขอย่างไรในการให้ของมาก่อน

4.2)ได้ใช้เครื่องจักรกลหรือเครื่องมือสมัยใหม่ช่วยในการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าใช้ ใช้เครื่องมือหรือเครื่องจักรกลอะไรบ้าง เครื่องมือเหล่านี้เป็นของตนเอง,เช่า,ผ่อนซื้อ,ยืม หรือจ้าง พร้อมแรงงาน ถ้าไม่ใช้ เพราะอะไรถึงไม่ได้ใช้

4.3)มีเครื่องมือติดต่อสื่อสารสำหรับใช้ในการติดต่อกิจธุระ หรือไม่ ถ้ามีเป็นเครื่องมือสื่อสารแบบใด(โทรศัพท์,โทรศัพท์มือถือ,วิทยุติดตัว,วิทยุสื่อสาร)

4.4)นอกจากการเพาะปลูกแล้ว มีการผลิตผลิตภัณฑ์อย่างอื่นอีกหรือไม่ ถ้ามี ต้นทุนการผลิตมีอะไรบ้าง และหาได้จากที่ไหน อย่างไร

5. ความรู้และความสามารถในการติดต่อปฏิสัมพันธ์

6.1)ด้านการผลิต

6.1.1)ความรู้ในการเพาะปลูกหรือในการผลิตอื่นๆ ได้รับการถ่ายทอดมาจากใคร มีเจ้าหน้าที่จากทางราชการหรือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานเอกชนมาส่งเสริมให้ความรู้หรือไม่ ถ้ามี เป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานใด มาส่งเสริมให้ความรู้ทางด้านใด มาบ่อยครั้งแค่ไหน มีการพาไปดูงานนอกสถานที่หรือไม่ ถ้าได้ไปให้ตัวอย่างการไปดูงาน

6.1.2)ได้ค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกหรือการผลิตอื่นๆด้วยตนเองหรือไม่ เช่น ไปศึกษาดูงานนอกชุมชน ค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ,หนังสือต่างๆ ฯ

6.2)ด้านการค้า

6.2.1)เกษตรกรมีความรู้เรื่องระบบตลาดหรือไม่ ทำไมผลผลิตที่ขายในหมู่บ้านจึงได้ราคาต่ำ แต่เมื่อผลผลิตเหล่านี้ไปวางขายที่ตลาดในเมืองกลับมีราคาสูงกว่า ทำไมราคาผลผลิตจึงขึ้นลงอยู่ตลอดบางช่วงราคาดี บางช่วงราคาต่ำ

6.2.2)มีหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรเอกชนมาให้ความรู้เรื่องการค้า/การตลาดหรือไม่ ถ้ามี มาให้ความรู้ด้านใดและมาบ่อยครั้งแค่ไหน

6.2.3)เคยไปดูงานเกี่ยวกับการค้า/การตลาดหรือไม่ ถ้าเคยไป ไปเองหรือว่ามีเจ้าหน้าที่พาไป เคยไปขอข้อมูลเรื่องการค้า/การตลาดจากหน่วยงานใดหรือไม่ ถ้าเคย ไปติดต่อกับหน่วยงานใด

การผลิต

1)ประกอบอาชีพอะไร

1.1)ปลูกพืชอะไรเป็นพืชหลัก ปลูกอะไรเป็นพืชเสริม นอกจากนี้ได้เลี้ยงสัตว์หรือไม่ ถ้าเลี้ยง เลี้ยงอะไรบ้าง เลี้ยงไว้เพื่ออะไร

1.2)มีอาชีพเสริมอย่างอื่นอีกบ้างไหม ถ้ามี มีอะไรบ้าง

1.3)มีการผลิตหัตถ/อุตสาหกรรมในครัวเรือน หรือทำเป็นกลุ่มหรือไม่ ทำเพื่อขาย เพื่อใช้ในครัวเรือนหรือเพื่อจุดประสงค์อื่น

2)พื้นที่(การผลิต)

2.1)ที่นาใช้ปลูกอะไรบ้าง ได้ผลผลิตเป็นอย่างไร ปลูกไว้เพื่อกินหรือขาย

2.2)ที่สวนใช้ปลูกอะไรบ้าง ได้ผลผลิตเป็นอย่างไร ปลูกไว้เพื่อกินหรือขาย

2.3)ที่ป่า มีการใช้ประโยชน์จากด้านใดบ้างจากพื้นที่ป่า(อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคฯ) หามาเพื่อขายหรือใช้ในครัวเรือน มีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูกหรือไม่ ใช้ปลูกอะไร เพื่อจุดประสงค์ใด ผลผลิตที่ได้เป็นอย่างไร วิธีการใช้พื้นที่ทำอย่างไร

2.4)ที่สวนหลังบ้านใช้ปลูกอะไรบ้าง ปลูกเพื่ออะไร

2.5)ที่ไร่ ปลูกอะไรบ้าง ผลผลิตที่ได้เป็นอย่างไร ปลูกเพื่ออะไร

2.6)มีพื้นที่ที่ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์หรือไม่ ถ้ามีใช้พื้นที่ใดบ้าง

3)ศักยภาพในการผลิตที่เป็นอยู่(เป้าหมายการผลิต)

3.1)พืชที่ปลูกไว้กินมีอะไรบ้าง เพียงพอหรือไม่ เพราะอะไร

3.2)พืชที่ปลูกไว้ขาย ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพดีหรือไม่ ขนาดได้ตามเกณฑ์ที่ต้องการหรือไม่ (ขนาดของผล น้ำหนัก ความสวยงาม ฯ) ปริมาณผลผลิตเป็นอย่างไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

3.3)ต้นทุนที่ใช้ในการผลิตต่างๆ คิดเป็นเงินลงทุนไปเท่าไร(ค่า เมล็ดพันธุ์,ปุ๋ย,ยา,ค่าจ้างแรงงาน ฯ)

3.4)ผลผลิตที่ขายไปได้กำไร คู้มทุน หรือขาดทุน และได้กำไรหรือขาดทุนมากน้อยเพียงใด

4)ข้อจำกัดในการผลิตที่เป็นอยู่

4.1)ในการผลิตมีปัญหาอะไรบ้าง และอยากให้ช่วยแก้ปัญหาอย่างไร

การตลาด

1)ผลผลิตที่ได้เอาไปขายที่ไหนบ้าง มีแหล่งรับซื้อที่ไหนบ้าง วิธีการขายทำอย่างไร

2)ขายได้กำไรหรือไม่ ราคาที่ขายเป็นอย่างไร คู้มกับค่าลงทุนหรือไม่

3)คิดว่าตลาดที่รับซื้อผลผลิตในปัจจุบันเป็นอย่างไร มีเพียงพอหรือไม่

4)กรณีที่ผลผลิตราคาต่ำมาก คิดว่าขายแล้วไม่คู้มกับค่าขนส่งหรือค่าจ้างแรงงาน มีการจัดการกับผลผลิตเหล่านี้อย่างไร

5)การขายผลผลิตในปัจจุบัน(การตลาด) มีปัญหาอะไรบ้าง อยากให้ช่วยแก้ปัญหาอย่างไร

คำถามระดับชุมชน

1)ในชุมชนมีกลุ่มหรือองค์กรอะไรบ้าง

2)กลุ่ม/องค์กร แต่ละกลุ่มก่อตั้งขึ้นมาได้อย่างไร

3)กลุ่ม/องค์กรแต่ละกลุ่มมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่ออะไร

4)กลุ่ม/องค์กรแต่ละกลุ่มมีวิธีการดำเนินงานอย่างไร

5)แต่ละกลุ่ม/องค์กรมีการบริหารงานอย่างไร ใครเป็นผู้ดำเนินการ ใครเป็นสมาชิก คณะกรรมการมีวาระในการดำเนินงานกี่ปี

6)ในการสรรหาคณะกรรมการ/ผู้ดำเนินการ มีวิธีการสรรหาอย่างไร

7)มีผลตอบแทนให้ผู้ดำเนินการ/คณะกรรมการหรือไม่ ถ้ามี ให้ผลตอบแทนอย่างไร

8)ผู้เป็นสมาชิกกลุ่มจะได้รับผลประโยชน์อย่างไรจากกลุ่มที่ตนเองสังกัด

9)ในการดำเนินการเกิดปัญหาอะไรบ้างที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการ

10)อยากให้มีกลุ่ม/องค์กรอื่นๆบ้างไหม และอยากให้กลุ่ม/องค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับอะไร